

INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC ACCUMULATION

ULUSLARARASI AKADEMİK BİRİKİM DERGİSİ

Uluslararası Hakemli E-Dergi
Cilt 4 / Sayı 2 ISSN: 2757-6469

JENERİK / GENERIC PAGE

ULUSLARARASI AKADEMİK BİRİKİM DERGİSİ (UABD) uluslararası hakemli bir dergi olup 2021 yılına kadar yılda bir yayın yapmakta iken 2021 yılından itibaren Mayıs ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır.

UABD, sosyal bilimlerin her alanından yazı yayınlayan bir dergidir. Bu çerçevede özgün bilimsel makaleler, çeviriler, çeviri-yazılar, röportajlar, kitap, makale, sempozyum, panel ve bilimsel etkinlik tanıtma çalışmaları ile nekroloji metinleri yayınlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla sempozyum bildirileri de yayınlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir. Yayınlanması için UABD Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

UABD Dergisi, yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayınlayabilir. UABD Dergisi'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

UABD Dergisi'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce olmakla birlikte, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça vb. dillerden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

GENEL EDİTÖR / GENERAL EDITOR

Doç.Dr. Vedat YILMAZ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adnan ÇELİK
Prof. Dr. Ali AZAD
Prof. Dr. Emmy INDRAYANI
Prof. Dr. Erdiñ TUTAR
Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT
Prof. Dr. İsmail BAKAN
Prof. Dr. Jayesh KUMAR
Prof. Dr. Marek GRUSZCZYNSKI
Prof. Dr. Mbodja MOUGOUÉ
Prof. Dr. Mevlüt KARAKAYA
Prof. Dr. Milind SATHYE
Prof. Dr. Mohga BASSIM
Prof. Dr. Muhsin KAR
Prof. Dr. Murat TUNCER
Prof. Dr. Mustafa TASLIYAN
Prof. Dr. Mücahit KAĞAN
Prof. Dr. Nor Asiah ABDULLAH
Prof. Dr. Partha SARKAR
Prof. Dr. Tahir AKGEMCI
Prof. Dr. Recep KÖK
Prof. Dr. Yakup BULUT

Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Gunadarma University / ENDONEZYA
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yozgat Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE
Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Warsaw School of Economics Warsaw / POLAND
Wayne State University / USA
Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
University of Canberra / AUSTRALIA
Buckingham University / UNITED KINGDOM
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / TÜRKİYE
Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi / TÜRKİYE
Multimedia University / MALAYSIA
The University of Burdwan / INDIA
Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE

YAYIN KURULU / PUBLICATION BOARD

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Prof. Dr. A.Menaf TURAN
Prof. Dr. Ali AZAD
Prof. Dr. Emmy INDRAYANI
Prof. Dr. Ferit İZCİ
Prof. Dr. İsmail BAKAN
Prof. Dr. Jayesh KUMAR
Prof. Dr. Marek GRUSZCZYNSKI
Prof. Dr. Mbodja MOUGOUÉ
Prof. Dr. Milind SATHYE
Prof. Dr. Mohga BASSIM
Prof. Dr. Muhsin KAR
Prof. Dr. Nor Asiah ABDULLAH
Prof. Dr. Partha SARKAR
Prof. Dr. Şafak KAYPAK
Prof. Dr. Veysel EREN
Prof. Dr. Yakup BULUT
Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Doç. Dr. Abdulsemet YAMAN
Doç. Dr. Aziz BELLİ
Doç. Dr. Berat AKINCI
Doç. Dr. Yıldız ATMACA

Harran Üniversitesi / TÜRKİYE
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Gunadarma University / ENDONEZYA
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE
Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Warsaw School of Economics Warsaw / POLAND
Wayne State University / USA
University of Canberra / AUSTRALIA
Buckingham University / UNITED KINGDOM
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / TÜRKİYE
Multimedia University / MALAYSIA
The University of Burdwan / INDIA
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Ardahan Üniversitesi / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE
Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi / TÜRKİYE
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE

İNDEKSLER / INDEXED & IN LISTED

Index Copernicus, Rsearchbip, Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

Google Scholar, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), RootIndexing, Crossref

GENERIC PAGE

INTERNATIONAL ACADEMIC ACCUMULATION JOURNAL (IJAA) is an international refereed journal. While it has been publishing once a year until 2021, it has been published twice a year since 2021, in May and December.

IJAA is a journal that publishes articles from all areas of social sciences. In this context, it publishes original scientific articles, translations, translation-texts, interviews, books, articles, symposiums, panels and scientific events promotion works and necrology texts. In addition, symposium papers can be published, provided

that the place, meeting and date of the presentation is recorded and not published elsewhere. However, the responsibility of any problem likely to arise from this publication activity belongs to the author. The printing and publication rights of the articles sent to the IJAA Journal for publication will be transferred to the journal. These articles cannot be published, reproduced or used without reference to any other publication without the permission of the journal management.

IJAA Journal can publish the texts it has published in various media. Any legal, legal, economic and ethical responsibility that may arise from the articles submitted to the IJAA Journal belongs to the authors even if the article in question has been published. The journal does not accept any liability.

The language of publication of IJAA Journal is Turkish and English, but German, French, Arabic, Persian, etc. Manuscripts from languages are also evaluated and published if it is deemed appropriate by the referees.

GENERAL EDITOR

Assoc.Prof. Vedat YILMAZ

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adnan ÇELİK
Prof. Dr. Ali AZAD
Prof. Dr. Emmy INDRAYANI
Prof. Dr. Erdiç TUTAR
Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT
Prof. Dr. İsmail BAKAN
Prof. Dr. Jayesh KUMAR
Prof. Dr. Marek GRUSZCZYNSKI
Prof. Dr. Mbodja MOUGOUÉ
Prof. Dr. Mevlüt KARAKAYA
Prof. Dr. Milind SATHYE
Prof. Dr. Mohga BASSIM
Prof. Dr. Muhsin KAR
Prof. Dr. Murat TUNCER
Prof. Dr. Mustafa TASLIYAN
Prof. Dr. Mücahit KAĞAN
Prof. Dr. Nor Asiah ABDULLAH
Prof. Dr. Partha SARKAR
Prof. Dr. Tahir AKGEMCI
Prof. Dr. Recep KÖK
Prof. Dr. Yakup BULUT

Selçuk University / TÜRKİYE
United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Gunadarma University / ENDONEZYA
Niğde Ömer Halisdemir University / TÜRKİYE
Yozgat Bozok University / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam University / TÜRKİYE
Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Warsaw School of Economics Warsaw / POLAND
Wayne State University / USA
Gazi University / TÜRKİYE
University of Canberra / AUSTRALIA
Buckingham University / UNITED KINGDOM
Yıldırım Beyazıt University / TÜRKİYE
Fırat University / TÜRKİYE
Kahramanmaraş Sütçü İmam University / TÜRKİYE
Erzincan Binali Yıldırım University / TÜRKİYE
Multimedia University / MALAYSIA
The University of Burdwan / INDIA
Selçuk University / TÜRKİYE
Dokuz Eylül University / TÜRKİYE
Gaziantep University / TÜRKİYE

PUBLICATION BOARD

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran University / TÜRKİYE
Prof. Dr. A.Menaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl University / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali AZAD	United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES
Prof. Dr. Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA
Prof. Dr. Ferit İZCİ	Van Yüzüncü Yıl University / TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University / TÜRKİYE
Prof. Dr. Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Prof. Dr. Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw / POLAND
Prof. Dr. Mbodja MOUGOUÉ	Wayne State University / USA
Prof. Dr. Milind SATHYE	University of Canberra / AUSTRALIA
Prof. Dr. Mohga BASSIM	Buckingham University / UNITED KINGDOM
Prof. Dr. Muhsin KAR	Yıldırım Beyazıt University / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Prof. Dr. Partha SARKAR	The University of Burdwan / INDIA
Prof. Dr. Şafak KAYPAK	Hatay Mustafa Kemal University / TÜRKİYE
Prof. Dr. Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal University / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yakup BULUT	Gaziantep University / TÜRKİYE
Assoc.Prof. Abdullah AYDIN	Hatay Mustafa Kemal University / TÜRKİYE
Assoc.Prof. Abdulsemet YAMAN	Ardahan University / TÜRKİYE
Assoc.Prof. Aziz BELLİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam University / TÜRKİYE
Assoc.Prof. Berat AKINCI	Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University / TÜRKİYE
Assoc.Prof. Yıldız ATMACA	Van Yüzüncü Yıl University / TÜRKİYE

INDEXED & IN LISTED

Index Copernicus, Rsearchbip, Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

Google Scholar, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), RootIndexing, Crossref

ULUSLARARASI AKADEMİK BİRİKİM DERGİSİ

International Journal of Academic Accumulation

Open Access Refereed e-Journal

TABLE OF CONTENTS / İÇİNDEKİLER

s. 98-106	Mustafa TOROSDAĞ The Relationship Between Real Exchange Rate, Interest Rate And Current Account Deficit in the Context of Financial Crises: The Case of Turkey
s. 107-119	Lütfullah ÜN Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış
s. 120-136	Abdullah OĞRAK – Tuba DEMİRBAĞ Hizmet İnovasyonu Uygulamalarında, Bilgi Paylaşımı ve İş Gören Tatmini: Kamu Personeli Üzerinde Bir Uygulama
s. 137-144	Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR – Tuçe ADIYAMAN Yeni Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Bir İnceleme
s. 145-157	Ozan GERÇEKER Ulusüstü Vatandaşlık İnşasında Avrupa Birliğinin Girişimi Üzerine Bir Değerlendirme
s. 158-181	Muath İLAİWİ Kudüs Şehrinin Kültürel Mirasının Korunmasında Resmi Ve Kamusal Türk Rolü
s. 182-192	Merve İrem TAŞDEMİR Nermi Uygur'un Yaşama Felsefesinin Dil ile İnşası
s. 193-218	Mohamadou Aboubacar MAIGA Batı Afrika Arap Şiirlerinin Edebi Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi
s. 219-223	Serap SARIBAŞ Hyperreality in Gaming from the Perspective Baudrillard

The Relationship Between Real Exchange Rate, Interest Rate And Current Account Deficit in the Context of Financial Crises: The Case of Turkey¹

Mustafa TORUSDAĞ

Asst. Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl University
mustafatorusdag@yyu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8839-0562

Makale Başvuru Tarihi : 25.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ABSTRACT

Keywords:

Financial Crisis,
Exchange Rate,
Interest Rate,
Current Account
Deficit, Causality
Analysis.

Beginning after the Second World War, with the acceleration of the international financial integration process in the 1990s, the concept of financial crisis emerged with the integration of national and international financial markets. Domestic and foreign financial liberalization initiatives, which are carried out by ignoring the tendency of liberalization and opening up in developed and developing countries and macroeconomic instability, cause financial crises. The instability in the financial markets, which affects the country's economy and companies with its microeconomic dimension, in terms of macroeconomic indicators (exchange rate, interest rate, etc.) of unexpected events in the economy leads to instability in international financial markets and financial and real crises. In this study it is aimed to examine with Nazlioglu et al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto causality analysis and Enders and Jones (2016) Fourier Granger causality analysis for the period 1990-2019 of Turkey within the framework of financial crises, the relationship between the current account deficit/GDP as an indicator of low-frequency banking crisis as an indicator of financial crises, the indicator of high-frequency banking crises and the real exchange rate, which is the buying and selling value of foreign currencies, and an indicator of the value of national currency in financial markets and the interest rate. In line with the findings of the Nazlioglu et al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto causality analysis and Enders and Jones (2016) Fourier Granger causality analyzes, it was found that there is a one-way causality relationship from interest rates to exchange rates, from interest rates to current account deficit, and from exchange rates to current account deficit.

Keywords: Financial Crises, Exchange Rate, Interest Rate, Current Account Deficit, Causality Analysis.

Finansal Krizler Bağlamında Reel Döviz Kuru, Faiz Oranı ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Finansal Kriz, Döviz
Kuru, Faiz Oranı,
Cari Açık,
Nedensellik Analizi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak 1990'lı yıllarda ülkelerarası finansal entegrasyon sürecinin hız kazanmasıyla ulusal ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyonu ile birlikte finansal kriz kavramı da ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde liberalizasyon ve dışa açılma eğiliminin görülmesi ve makroekonomik istikrarlılıklar göz ardı edilerek sürdürülen iç ve dış finansal liberalizasyon girişimleri finansal krizlere neden olmaktadır. Ekonomide beklenmedik bir şekilde görülen olayların makroekonomik göstergeler (döviz kuru, faiz oranı vb.) açısından ülke ekonomisini ve mikroekonomik boyutuyla firmaları etkileyen finansal piyasalarda meydana gelen istikrarlılıklar uluslararası finansal piyasalarda istikrarlılıklara ve finansal ve reel krizlere yol açmaktadır. Bu çalışmada 1990-2019 dönemi için finansal krizler çerçevesinde krizlerin bir göstergesi olarak düşük frekanslı bankacılık krizi göstergesi olarak cari işlemler açığı/GSYH ve yüksek frekanslı bankacılık krizleri göstergesi ve yabancı paraların alım ve satım değeri olan reel döviz kuru ile ulusal paranın finans piyasalarındaki değerinin göstergesi olarak faiz oranı ilişkisinin Nazlıoğlu vd. (2016) Fourier Toda-Yamamoto ve Enders ve Jones (2016) Fourier Granger nedensellik analizleri bulguları doğrultusunda, faiz oranından döviz kuruna, faiz oranından cari açığa ve döviz kurundan cari açığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Cari Açık, Nedensellik İlişkisi.

¹ This article was published as a summary in the abstract book at the International Artuklu Congress on Economic Administrative and Political Sciences, November 20-21, 2021.

INTRODUCTION

As Sánchez (2005) stated, exchange rate and interest rate variables have a determining role on macroeconomic variables such as inflation, growth, imports and exports. The relationship between interest rate and exchange rate operates through three channels in the theoretical framework. The first channel, in case of high domestic interest rates, increases the demand for domestic financial assets, resulting in an increase in the foreign exchange supply and an appreciation of the domestic currency. The functioning of the second channel, on the other hand, has the effect of decreasing the profit share by increasing the interest burden of companies and banks with increasing interest rates. This process, which also affects the cash flow, increases the debt burden of companies and banks and creates problems in repayment of loans. Failure to repay the loans negatively affects the balance sheets of banks and causes a depreciation of the country's currency. In the third channel, the operating mechanism leads to inflationary expectations due to the increase in interest rates and causes a decrease in the purchasing power of the country's currency (Karacan, 2010: 72, 73).

Although the determinants of the current account deficit in developed and developing countries are different, there are many economic variables such as real exchange rate, growth, energy prices, interest rates, investments, public sector borrowing level, foreign direct investments, and budget deficits among the determinants of the current account deficit (Çiftçi, 2014: 130).

Fofack (2005) is expressed that the country causes an increase in the foreign currency equivalent of the goods subject to export. It results in a negative impact on the country's competition in export products and an increase in the current account deficit. When the exchange rate increases, the current account deficit also increases (Baş and Kara, 2019: 20).

As stated by Blanchard and Milesi-Ferretti (2012), the current account deficit in developing countries causes macroeconomic vulnerabilities and constitutes an obstacle to the growth processes of countries. According to the Intertemporal Approach to explain the current account deficit problem, it is considered as the difference between the savings and investments of the private sector. The current account deficit is affected by many macroeconomic variables such as savings and investment gap, expected income growth, interest rate, public expenditures and exchange rate. According to Salvatore (2006), the increase in real interest rates and the appreciation of the national currency also cause the current account balance to deteriorate. Under the Marshall-Lerner condition, an increase in the real exchange rate will cause the goods subject to export to become cheaper in terms of foreign currency, which will increase exports and cause the goods subject to import to become more expensive in terms of national currency and the current account deficit will decrease. The decrease in the exchange rate will adversely affect the international competitiveness of the country and cause the sustainability of the current account balance and the current account deficit to deteriorate (Benli and Tonus, 2019: 438, 445-448).

Mishkin (1996) explains financial crises as the deterioration in financial markets as a result of the loss of effectiveness of financial markets and funds in efficient investment areas as a result of adverse selection and moral hazard problems being carried forward within the framework of information theory. Mishkin (2001) causes financial crises as a result of deterioration in financial sector balance sheets, increase in interest rates, increase in economic uncertainty, deterioration of balance sheets of non-financial companies due to changes in asset prices. According to Mishkin (2001) financial crises, the deterioration in non-financial balance sheets are followed by monetary crises, and in the third stage, it leads to a financial crisis as a result of the deterioration in financial and non-financial balance sheets as a result of the monetary crisis (Delice, 2003: 57, 58, 62).

The leading indicators of financial crises are classified by Reinhart (2002) as low-frequency and high-frequency indicators, in two groups as currency crises and banking crises. While high frequency currency crisis indicators constitute real exchange rate, banking crisis, stock prices, exports and M2/International reserves, high frequency banking crisis indicators include real exchange rate, stock prices, M2 multiplier, production (GDP) and exports. Low-frequency currency crisis indicators are current account deficit/GDP and current account deficit/investments ratio. Low-frequency banking crisis indicators are short-term capital inflows, capital inflows/GDP, current account deficit/GDP ratio (Ural, 2003: 11, 13).

Krugman explains currency crises with first generation (Canonical Crisis Models), second generation (Self-Reaffirming Crisis Models) and third generation crisis models. Paul Krugman and later Flood and Garber developed Krugman's crisis model in 1984. Crises are mostly explained by the negativities experienced in macroeconomic indicators. According to the first generation crisis model, it was observed that financial crises emerged as a result of the increase in budget deficits. In order to close the budget deficits, governments also played a role in the expansion of the money supply by printing money. In this case, the fixed exchange rate policy deteriorates and investors from abroad tend to take their capital out of the country, and citizens residing in the country also tend towards foreign exchange. The central bank responds to the increasing demand for foreign exchange by issuing foreign currency to the market, which causes a decrease in foreign exchange reserves and speculative changes cause crises. The effect of first generation crisis models on commodity markets was analyzed by Salant and Henderson by analyzing governments' policies and pricing in gold markets. Provided that it is valid under the same conditions, speculators will hold these goods on the grounds that a good will provide higher returns than other goods and that the price of the goods they hold will provide higher returns compared to other goods. However, since the prices are determined by the governments, the speculators will not want to keep their assets in their hands, since they will not be able to earn much money. In this case, the government will have a surplus of goods. In the absence of a stabilization policy, prices will rise above the prices set by governments. In this case, speculators who predict that prices will rise will start to buy the goods. If governments do not control prices, stocks will run out. According to the second generation models, it is stated that speculative attacks on the currencies of the countries will lead to economic crises in cases where the monetary and fiscal policies of the countries are in consistency, that is, when the economic indicators are not negative. One of the reasons for the second generation crisis models is that the governments want to apply a fixed exchange rate and the expectation that the fixed exchange rate system will be costly and will increase, causes the idea that the implementation of the fixed exchange rate will not be sustainable. Second generation crisis models are seen as bank crisis or currency crisis. Currency crises are often caused by the failure of fixed exchange rates. Third generation crisis models, problems in the financial and banking sectors are examined. The explanation of the reasons for the spread of crises among countries for the solution of these problems is explained on the basis of Krugman's (1998) "Government's Moral Risk Approach" and Sach's (1998a and 1998b)'s "Financial Attack Approach" theses. Third generation crisis models are sectoral growth models in which capital inflows and outflows are free and there is full capital mobility. According to this model, governments directly or indirectly give guarantees to banks that do not impose tight budgetary restrictions and provide guarantees for company securities (Durmuş, 2010).

Table 1. First and Second Generation Financial Crisis Models

First Generation Crisis Model	Second Generation Crises Model
* Crises are inevitable. * Crises are predictable. * Expectations accelerate the crisis. * Implemented policies lead to deterioration of macroeconomic indicators. * Deterioration in macroeconomic indicators causes crises.	* Crises are contagious. * Crises are unpredictable. * Expectations are self-fulfilling and lead to crises. * Governments make choices against macroeconomic policies. * Deterioration in macroeconomic indicators accelerates the self-feeding crisis process.

Source: Durmuş, 2010: 37.

The CBRT (Central Bank of the Turkish Republic) has the option of raising the policy rate to reduce the current account deficit and can use monetary policy tools. In case of an increase in the policy rate, it causes an appreciation of TL and an increase in the current account deficit. In addition, the increase in the policy rate causes a contraction in the loan demand. Since domestic demand is dependent on imports, it causes a decrease in imports and causes the current account deficit to narrow. In addition to the policy rate, the CBRT also uses alternative policy tools, the reserve requirement ratios are a tool for reducing the credit volume, while the

interest rate corridor is among the tools for reducing short-term capital inflows and credit expansion (Esen et al., 2012: 216, 217).

Literature Review

When a detailed literature review is made, it is seen that the relationship between real exchange rate, interest rate and current account deficit is mostly included in studies that deal with the variables as binary in the literature. In this study, it is aimed to contribute to the literature by considering the real exchange rate, interest rate and current account deficit variables together, examining - 1990-2019 period - a current period range and examining them with current econometric time series analysis for Turkey.

Considering the studies examining the relationship between exchange rate and current account deficit, Henry and Longmore (2003) analyzed the causality analysis for the period of 1990-2001 in Jamaica in their study and it was concluded that the effective exchange rate was not the cause of the current account deficit.

Gervais et al. (2016) discussed the relationship between exchange rate and current account deficit for 22 developing countries for the period 1975-2008, and it was concluded that there is a long-term negative relationship between real exchange rate and current account deficit for the analyzed period. Mu and Ye (2013), in their study examining 95 developing countries for the 1971-2004 period, concluded that there is a relationship between the fixed exchange rate regime and the current account deficit, but the fixed exchange rate regime prevents the current account deficit balance. In the study of Çiftçi (2014), in which he dealt with the current account deficit problem in Turkey for the period 2001-2012, it was concluded that there is a long-term relationship between the current account deficit and the real exchange rate.

Looking at the studies that analyzed the relationship between interest rates and exchange rates for the first time, Frankel (1979), Feldstein (1986), Furman and Stiglitz (1998) stated that there is a significant relationship between these two variables. However, the studies conducted by Hooper and Morton (1982), Woo (1985), Goldfajn and Baig (1998) in the same years concluded that there was no relationship between the variables (Celik ve Kuş, 2020: 130).

In the studies in the literature examining the exchange rate and interest rate relationship, Westerlund (2006) examined the data of 14 OECD countries for the period 1980:01-1999:12 with panel cointegration analysis and it was concluded that the Fisher hypothesis was valid. In the study of Sever and Mızrak (2007), in which Turkey analyzed the period 1987:01-2006:06 with the VAR model, it was concluded that the effect of the change in the exchange rate on the interest rate is high. Gottschalk-Moore (2001) studied Poland for the period 1992:01-1998:08 with the VAR model and it was found that there is a strong relationship between exchange rate and interest rate variables, and the change in interest rates has positive effects on the exchange rate (Okur, 2017).

In line with the studies in the literature among the studies, Peker and Hotunoğlu (2009), Özmen (2004) and Baydur (2007) examining the relationship between interest rate and current account deficit, it is argued that an increase in interest rates will increase the current account deficit. In the study of Özatay (2006), it is stated that high real interest rates cause current account deficit in Turkey. Calderon, Chong, and Loayza (2002) also state that an increase in real interest rates will increase the current account deficit. Esen et al. (2012), on the other hand, it was stated that the increase in the policy rate will cause a decrease in the current account deficit through the credit channel (Esen et al., 2012: 224).

Econometric Analysis

In this study, in the context of financial crises, considering the low and high financial crisis indicators, the relationship between current account deficit, real exchange rate and interest rate for the period 1990-2019 for Turkey ADF unit root test, as well as Nazlıoğlu et al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto and Enders and Jones (2016) Fourier Granger causality analysis. The exchange rate indicator used in the study is 'official exchange rate (LCU per US\$, period average)', the interest rate variable is 'deposit interest rate (%)' and the current account balance variable is 'current account balance (% of GDP)' is taken. Econometric analyzes of the study were performed using the Eviews 10.0, Stata 12.0 ve Gauss 10.0 econometric programs. The data used in the study were taken from "data.worldbank.org" databases.

Table 2: ADF (1981) Birim Kök Testi

Variables	ADF Unit Root Test Results	
	I(0)	I(1)
Cad	-3.244 (0.027)**	-
Interest	-0.650 (0.843)	-7.744 (0.000)**
Exc	2.578 (0.898)	-6.872 (0.000)**

Note: ***, **, * denote significance at 1%, 5% and 10% significance levels, respectively. Exc: Exchange Rate, Interest: Interest Rate, Cad: Current Account Deficit.

As seen in Table 2, while the current account deficit variable is stationary at the 5% significance level, the interest rates and exchange rate variables are not stationary at the level, and when the first order differences of the series are taken, it is seen that the series become stationary at the 5% significance level.

Nazlioglu et. al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto Causality Test

Granger causality test based Fourier Toda Yamamoto test, Nazlioglu et al. (2016) was developed by. The basis of the Fourier Toda Yamamoto test is the Granger causality approach developed by Toda and Yamamoto (1995). In this approach, it is aimed to estimate the VAR (p+d) model. In the model, “p” represents the lag length and “d” represents the maximum degree of cointegration of the variables. Nazlioglu et al. (2016) contributed to the literature Fourier Toda Yamamoto causality analysis, the Toda Yamamoto approach models the undulating refractions with the Fourier method. The model of the test is expressed as in equation 1 (Caglar and Kubar, 2017: 107, 109):

$$y_t = \alpha_0(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_p y_t - (p + d) + \varepsilon_t \quad (1)$$

The constant term parameter $\alpha_0(t)$ in the equation is time dependent and represents a structural change in y_t . Equation 2 is obtained by using the Fourier approach in order to capture the fluctuating structural changes based on the assumption that the breaking time, number and form are unknown (Caglar and Kubar, 2017: 109):

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (2)$$

In Equation 2, “n” represents the frequency number, γ_{1k} ve γ_{2k} frequency width and location. Becker et al. As (2006) states, if “n” is large, it is likely to be related to stochastic parameters and causes the degree of freedom to decrease, causing an over-fitting problem. In single fourier functions, break points are filled with deterministic components, regardless of break time, number and form. Nazlioglu et al. (2016) uses a single fourier frequency to define $\alpha(t)$ as in equation 3 (Caglar and Kubar, 2017: 110):

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (3)$$

In Equation 3, k represents the frequency. Equation 8 is obtained by substituting equation 7 in equation 5.

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_t - (p + d) + \varepsilon_t \quad (4)$$

In Equation 4, the null hypothesis, which states that there is no Granger causality test, is tested. In addition, hypotheses are tested with wald statistics. Lutkepohl (2005) recommends using F statistics instead of Wald statistics. The Fourier causality test of the properties of the F distribution is stronger than the Granger causality test χ^2 distribution. Nazlioglu et al. (2016) stated in the Granger causality analysis literature that bootstrap critical values are produced in order to increase the power of the test in small samples. In addition, unit root and cointegration properties are made robust with this method. Nazlioglu et al. (2016), the bootstrap distribution of

the F statistic developed by Efron (1979) is used in the Fourier Toda Yamamoto approach (Caglar and Kubar, 2017: 110).

Table 3. Nazlioglu et. al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto Causality Test

Causality Direction	Wald stat.	Asimptotik p-value	Bootstrap p value	p	k
Interest to Exc	10.443	0.015	0.060*	2	3
Exc to Interest	3.808	0.283	0.355	2	3
Interest to Cad	9.480	0.024	0.072*	2	3
Cad to Interest	6.067	0.108	0.188	2	3
Exc to Cad	3.906	0.048	0.061*	2	3
Cad to Exc	1.817	0.403	0.425	2	3
Note: Optimal delay and Fourier frequency lengths were determined by AIC with a maximum of 3. Bootstrap repetition count is 1000. k is the optimal frequency, p is the optimal lag-length.					

Table 3 indicated that the results of the Fourier Toda-Yamamoto causality test. According to the causality test findings, it was found that there is a one-way causality relationship from interest rates to exchange rate, from interest rates to current account deficit, and from exchange rate to current account deficit. Since it is a causality test that takes into account structural breaks, the fact that there is a causal relationship according to the Fourier Toda-Yamamoto test, this test once again emphasizes the importance of structural breaks in the causality relationship.

Enders and Jones (2016) Fourier Granger Causality Test

Structural breaks are ignored in Granger causality analyzes performed with the VAR (vector autoregressive model) model. In the Enders and Jones (2016) test, Gallant (1981)'s fourier functions were included in the VAR and they developed the Fourier-Granger causality analysis, which takes into account the structural breaks without knowing the date and number. Fourier trigonometric functions added to VAR are shown as expressed in equation 5 (Pata and Ela, 2020: 181, 182):

$$y_t = \beta_0 + \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \vartheta_1 y_{t-1} + \dots + \vartheta_u y_{t-u} \quad (5)$$

Table 4. Enders and Jones (2016) Fourier Granger Causality Test

Causality Direction	Wald Stat.	Asimptotik p-value	Bootstrap p-value	p	k
Interest to Exc	13.109	0.000	0.005**	2	3
Exc to Interest	2.194	0.139	0.148	2	3
Interest to Cad	5.844	0.054	0.076*	2	3
Cad to Interest	4.500	0.105	0.131	2	3
Exc to Cad	3.332	0.068	0.069*	2	3
Cad to Exc	0.134	0.714	0.716	2	3
Note: Optimal delay and Fourier frequency lengths were determined by AIC with a maximum of 3. Bootstrap repetition count is 1000. k is the optimal frequency, p is the optimal lag-length.					

In order to analyze the causality relationship between the variables, both Nazlıoğlu et al. (2016) and Fourier Granger causality analyzes developed by Enders and Jones (2016). In line with the findings of the causality analyzes obtained from table 3 and table 4, according to the results of both causality tests, it was found that there is a one-way causality relationship from interest rates to exchange rates, from interest rates to current account deficit, and from exchange rates to current account deficit at the 5% significance level.

RESULT

As of the 1990s, the concept of financial crisis emerges with the effect of the financial integration of countries with each other due to the acceleration of the globalization process. The concept of financial crisis is a process

that affects companies with its microeconomic dimension as well as macroeconomic indicators such as exchange rate and interest rate. The unstable environment seen in financial markets also causes financial and real crisis environment.

As a result of not taking macroeconomic instabilities into account and not taking precautions due to the effect of opening up and liberalization processes of developed and developing countries, it leads to internal and external financial crises. Macroeconomic instabilities cause financial markets to become more fragile and cause economic crises.

In the last quarter of the 20th century, many crises have been seen in the world due to globalization, advances in information and technology. These crises affect the least developed and developing countries the most.

Changes in macroeconomic indicators such as interest rates and exchange rates in developed and developing countries affect the financial and real sector as a determinant of investment decisions as well as a sustainable and stable development economy. The relationship between the exchange rate, which is an important determinant of the current account deficit, and the increase in the real effective exchange rate is expressed as the appreciation of the national currency. If the current account deficit does not have a sustainable structure, it brings with it financial instability, foreign payment difficulties and financial crises.

In this study, the low and high indicators of financial crises and the period 1990-2019 are discussed for Turkey. In the study, the relationship between current account deficit, real exchange rate and interest rate was tested by ADF unit root test and Nazlıoğlu et al. (2016) Fourier Toda-Yamamoto and Enders and Jones (2016) Fourier Granger causality analyzes and econometric analysis were implemented.

According to the findings of both causality analysis tests, a one-way causality relationship was found from interest rates to exchange rates and current account deficit, and there was also a unidirectional causality relationship from exchange rates to current account deficit. The causality relationship from the interest rate to the exchange rate coincides with the analysis findings of the studies of Celik and Kunc (2020), Uslu (2018). When the relationship between exchange rate and current account deficit is examined, there is a causal relationship from exchange rate to current account deficit, exchange rate is the cause of the current account deficit, it coincides with the analysis findings of Henry and Longmore (2003) and Erbaykal (2007)'s studies.

In line with the analysis findings of our study, it is seen that there is a causality relationship from interest rates to exchange rates and from exchange rates to current account deficit for Turkey in line with two different mechanisms. According to the first mechanism, interest rates affect the exchange rate indirectly, and the exchange rate indirectly affects the current account deficit. According to the second mechanism, interest rates also directly affect the current account deficit.

Considering the importance of interest rates as they affect both the current account deficit and the exchange rate, as expressed by Özatay (2011), the importance of raising the policy rate or using the monetary policy by supporting it with other different monetary policy tools is expressed between the two policies that the CBRT will follow in order to reduce the current account deficit. However, the increase in the policy rate has an increasing effect on the current account deficit by causing an increase in foreign resource inflows through the exchange rate channel and an appreciation of the TL. In addition, the increase in the policy rate causes a contraction in loan demand and domestic demand. Turkey is an import-based country in terms of meeting domestic demand, an increase in policy interest will cause a decrease in imports due to the contraction in domestic demand and cause a decrease in the current account deficit. Since it is thought that if the first option is implemented by the CBRT, it will have an increasing effect on the current account deficit with the effect of the exchange rate channel, choosing the second option and using the policy rate hike supported by different monetary policy tools will provide more effective results in reducing the current account deficit.

REFERENCES

- Baydur, C. M. (2007). "Rising Real Interest Rates Increase Total Demand in Turkey". *Financial Political & Economic Reviews*, 44 (508), 14-20.
- Becker, R., Enders, W., Lee, J. (2006). "A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks". *Journal of Time Series Analysis*, 27 (3). 381-409.

- Benli, A. & Tonus, O. (2019). "Determinants of Current Account Deficit in Turkish Economy: Intertemporal Approach". *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 19 (3), 437-460.
- Blanchard, O., & Milesi-Ferretti, G., M. (2012). "(Why) Should Current Account Balances Be Reduced?". *IMF Economic Review*, 60(1), 139-150.
- Caglar, A., E. & Kubar, Y. (2017). "Does Financial Development Support Energy Consumption?". *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, (27), 96-121.
- Celik, S. and S., Kunc (2020). "Investigation of the Relationship Between Interest Rate and Exchange Rate in Turkish Economy: An Empiric Analysis For After 2000". *Journal of Academic Approaches*, 11 (2). 127-142.
- Ciftci, N. (2014). "Relationships Between Current Account Deficit, Real Exchange Rate and Economic Growth in Turkey: Cointegration Analysis". *Anadolu University Journal of Social Sciences*. 14 (1): 129-142.
- Calderon, C.A., Chong, A. ve Loayza, N.V. (2002). "Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries". *Contributions to Macroeconomics*, Volume 2, Issue 1, 1-31.
- Delice, Güven (2003). "Financial Crises: A Theoretical and Historical Perspective". *Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, Issue: 20, January-June, 57-81.
- Dickey, D., A. & Fuller, W., A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root". *Journal of the American Statistical Association*. 7 (4). 427-431.
- Durmuş, S. (2010). "Approaches to Explain The Financial Crises". *Journal of the Institute of Social Sciences*, Number 5, 31-46.
- Efron, G. (1979). "Bootstrap Methods: Another Look at the Jackknife". *The Annals of Statistics*, 7, 1-26.
- Enders, W. - Jones, P. (2016). "Grain Prices, Oil Prices, and Multiple Smooth Breaks in a VAR". *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 20 (4), 399-419.
- Erbaykal, E. (2007). "Is Economic Growth and Exchange Rate Effects on Current Account Deficit in Turkey? A Causality Analysis". *ZKU Journal of Social Sciences*, 3(6): 81-88.
- Esen, E., Yıldırım, Z., F., Kostakoğlu (2012). "Will an Increase in Interest Rates Increase the Current Account Deficit?". *Dumlupınar University, Journal of Social Sciences Institute*, 32 (2), 215-228.
- Feldstein, M. (1986). "The budget deficit and the dollar". *NBER Macroeconomics Annual Volume (The National Bureau of Economic Research Working Paper)*, 1, 355-392.
- Fofack, H.L. (2005). "Non-Performing Loans in Sub-Saharan Africa: Causal Analysis and Macroeconomic Implications". *World Bank Research Working Paper*, 12.
- Frankel, J. A. (1979). "On the mark: A theory of floating exchange rates based on real interest differentials". *American Economic Review*, 69 (4), 610-622.
- Furman, J. & Stiglitz, J. E. (1998). "Economic crises: Evidence and insights from East Asia". *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 1-135.
- Gervais, O., L. Schembri and L. Suchanek. (2016). "External stability, real exchange rate adjustment and the exchange rate regime in emerging-market economies". *Journal of Development Economics*, 119: 86-99.
- Goldfajn, I. & Baig, T. (1998). "Monetary policy in the aftermath of currency crisis: The case of Asia". *IMF Working Paper*, No. 98/170, 1-31.
- Gottschalk, J. ve D. Moore. (2001). "Implementing Inflation Targeting Regimes: The Case of Poland". *Journal of Comparative Economics*, Vol. 29, No. 1.
- Henry C. and Longmore, R. (2003). "Current account dynamics and the real effective exchange rate: The Jamaican Experience. Bank of Jamaica". *Research and Programing Division*, 31 (41), 1-30.
- Hooper, P. & Morton, J., E. (1982). "Fluctuations in the dollar: A model of nominal and real exchange rate determination". *International Finance Discussion Papers*, 1, 39-56.
- Kara, M. & Baş, G. (2019). "The Relationship Between Exchange Rates and Current Account Deficit in Turkey". *Assam International Refereed Journal*, 6 (14), 18-30.

- Karacan, Ridvan (2010). "An Evaluation of the Effect of Interest, Exchange Rate on Macroeconomic Performance". Kocaeli University Journal of Social Sciences Institute (20), 72-92.
- Lütkepohl, H. (2005). "New Introduction to Multiple Time Series Analysis". Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Mishkin, F., S. (1996). "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective". Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, 29-62.
- Mishkin (2001). "Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries". NBER Working Paper Series, 8087, January.
- Mu, X. And H. Ye. (2013). "Current account adjustment in developing countries: The role of exchange rate regimes". Economic Inquiry. 51(2): 1566-1581.
- Nazlioglu, S., Gormus A. and Soytaş, U. (2016). "Oil Prices and Real Estate Investment Trusts (REITs): Gradual-Shift Causality and Volatility Transmission Analysis". Energy Economics. 1-28.
- Okur, A. (2017). "The Effect of Interest Rate and Exchange Rate on Inflation Target in Turkish Economy". Yalova Journal of Social Sciences, 7 (13), 146-164.
- Ozatay, F. (2006). "Two Structural Problems Related to Current Account Balance and Micro Reform Necessity". International Economic and Foreign Trade Policies, 1 (1), 38-50.
- Ozmen, E. (2004). "On Current Account Deficit and Economic Policies". Economics, Business and Finance, 19 (223), 5-19.
- Ozatay, F. (2011). "The new monetary policy of the Central Bank: Two targets - three intermediate targets - three tools". Economics, Business and Finance, 26 (302), 27-43.
- Peker, O. and Hotunoglu, H. (2009). "Econometric Analysis of the Causes of Current Account Deficit in Turkey". Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences, 23 (3), 221-237.
- Radelet, Steven and Sachs, Jeffrey (1998a). "The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects". Brooking Papers on Activity, 1, 1-74.
- Radelet, Steven and Sachs, Jeffrey (1998b). "The Onset of The East Asian Financial Crisis". NBER Working Paper Series, Working Paper 6680.
- Reinhart, Carmen M. (2002). "Sovereign Credit Ratings Before and After Financial Crises". MPRA Paper 7410, University Library of Munich, Germany.
- Sánchez, Marcelo (2005). "The Link Between Interest Rates And Exchange Rates Do Contractionary Depreciations Make A Diference". European Central Bank, Working Paper Series, (548): 4-53.
- Salvatore, D. (2006). "Twin Deficits in the G-7 Countries and Global Structural Imbalances". Journal of Policy Modeling, 28 (6), 701-712.
- Sever, E. and Mizrak, Z. (2007). "Relationships Between Exchange Rate, Inflation and Interest Rate: Turkey Case". Journal of Social and Economic Research, C.13, 265-283.
- Ural, M. (2016). "Financial Crises and Turkey". Journal of Dokuz Eylul University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 18 (1), 11-29.
- Uslu, H. (2018). "Effects of Exchange Rate and Interest Rate on Foreign Trade in Turkey: An Analysis with Structural Breaks". Journal of Research in Economics, Politics & Finance, 3 (3): 311-334.
- Westerlund, J. (2006). "Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks". Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 68 (1), 101-132.

HÜKÜMET SİSTEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Dr. Lütfullah ÜN
Mülki İdare Amiri, İçişleri Bakanlığı
lutfullahun57@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8764-5113

Makale Başvuru Tarihi: 27.11.2021
Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar
Kelimeler:
Hükümet
Sistemleri,
Demokrasi,
Devlet.

Demokratik ülkelerde devletin meşruluğunun temel dayanağı yönetimin iradesinin kaynağını halktan almasıdır. Bu iradede teşekkül edilen yasama ve yürütme organlarının teşekkül şekli ve tüm erklerin aralarında oluşturulan denge siyasal, idari ve hukuki sonuçları itibarıyla önemlidir. 150 yıllık demokrasi serüvenimizde bu dengenin kuruluşu ile ilgili tartışmalar dönem dönem kendini göstermiş ve son olarak ülkemizde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiş olup kamuoyunda, siyasal düzlemde ve akademik camiada hükümet sistemi tartışmaları halen devam etmektedir. Bu açıdan çalışmanın amacı var olan hükümet sistemlerini genel bir bakışla ele alarak farkındalık oluşturmaktır. Çalışmada literatür ve mevzuat taraması yöntemi kullanılacaktır.

An Overview of Government Systems

ABSTRACT

Keywords:
Government
Systems,
Democracy, State.

In democratic countries, the main basis of the legitimacy of the state is that the government's will comes from the people. The formation of the legislative and executive organs formed from this will and the balance between all the powers are important in terms of their political, administrative and legal consequences. In our 150-year adventure of democracy, the debates about the establishment of this balance have appeared from time to time, and finally, the Presidential government system has been passed in our country, and the discussions about the government system in the public, political level and academic community still continue. In this respect, the aim of the study is to raise awareness by considering the existing government systems with a general view. Literature and legislation scanning method will be used in the study.

GİRİŞ

Devlet kudretinin yasama, yürütme ve yargı olarak üç fonksiyonu ve bunları yerine getiren üç ana organı vardır. Yasama organı devlet kudretinin ulusal olarak kurallarını koyan organdır. Yasamanın koyduğu ana kurallara ve sınırlara uygun olarak idare etme görev ve yetkisi ise yürütme organında olup bu organ en yüksek devlet otoritesini temsil eder (Rahman, 1991: 276). Ülkedeki tüm bireylerin ve kurumların anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmesini sağlamak üzere adaleti tesis etme fonksiyonu ise yargı organının görev ve yetkisindedir. Yargı organı kanunlara uymayanları yargılar ve gerekli görürse cezalandırır. Gene günümüzde demokratik ülkelerde yürütmeyi kanunlarla sınırlandıran yasama organı da anayasa yargısı aracılığıyla yargı denetimine tabi tutulur. Böylece yürütme organı kanunların aksine hareket edememekte; yasama organı da hazırladığı mevzuatla yargı organının denetimine tabi tutulmaktadır.

Antik Yunan'dan beri uygulana gelen bu üç fonksiyonun asli sahibi olan devlet yönetiminin bir kişi veya grupta toplanmasının doğuracağı olumsuzlukların önlenmesi düşüncesi, kuvvetler ayrılığı ilkesini ortaya çıkarmış ve bu ilke gelişerek iktidarın sınırlandırılmasını sağlayan en önemli araçlardan olmuştur (Güran, 1994: 193; Çam, 1990: 333). Kuvvetler ayrılığı ilkesinin fiilen uygulanmasının ilk örneği ise 13. Yüzyılda "Magna Carta Libertatum"la kralın yetkilerinin kısıtlanmasıdır. İktidarın kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılması gerektiği fikri 17. Yüzyılda John Locke, 18. Yüzyılın sonlarına doğru ise Montesquieu tarafından da savunulmuştur (Kutlu, 2001: 109). Montesquieu'nun "yasama, yürütme ve yargı" ayrımı olarak ifade ettiği kuvvetler ayrımı kuramına göre bu üç kuvvetin ayrı olmaması ve kuvvetlerin tek elde toplanması özgürlükleri ortadan kaldırır (Göze, 2005: 188; Oktay, 1984: 218).¹ Bu ilke aynı zamanda demokratik anlamda hükümet sistemlerinin de sınıflandırılmasında esası oluşturmaktadır.

¹ Bununla birlikte tarihsel süreçte devlet görevlerinin artması sebebiyle yürütme siyasi bir karar organı olarak, yasama organından daha güçlü hale gelmiştir. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra yürütmenin başı olan kralın gücü sınırlanarak temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmış ve böylece

Çalışmada doğrultuda ilk olarak hükümet sistemi kavramı, ardından ise demokratik düzende var olan hükümet sistemleri ana hatlarıyla ele alınacaktır.

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Bir devlette, yasama ve yürütme (hatta yargı) yetki ve görevleriyle bunların ve birbiriyle ilişkilerinin nasıl düzenleneceği hükümet sistemlerini (modelleri) göstermektedir (Duverger, 1980). Ancak her ne kadar kuvvetlerin ayrılığı demokratik sistemler açısından gerekli olsa da bu prensibin keskin bir şekilde gerçekleşmesi günümüzde çok mümkün gözükmemektedir. Zira örneğin parlamenter sistemin uygulandığı ülkelerde yasama, yürütme ve yargı organlarının işbirliği ve yürütmenin yasamadan kaynaklanması gereklidir. Gene başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde sert kuvvetler ayrılığı olsa da, yürütmenin yasama organının çıkartacağı kanunlara ihtiyacı ve devlet yönetimi açısından bu iki organ arasında işbirliği mecburiyeti vardır (Gözler, 2012: 234).

Hükümet sistemleri kuvvet ilişkilerinin doğası gereği “kuvvetler birliğine dayanan sistemler” ve “kuvvetler ayrılığına dayanan sistemler” olarak ayrılabilir. Kuvvetler birliği sınıflandırmasında kuvvetlerin yasamada toplanması durumunda meclis hükümeti sistemi; kuvvetlerin yürütmede toplanması durumunda ise anti demokratik rejimlerden mutlak monarşi veya diktatörlükten bahsedilebilir (Gözler, 2017a). Kuvvetler ayrılığı ilkesi ise demokratik yönetimlerin ortak özelliği olmakla birlikte, siyasal sistemlerde çeşitli uygulamalar mevcuttur (Beetham ve Boyle, 1998: 77). Kuvvetlerin ayrılığına dayanan sistemlerde kuvvetlerin birbirinden yumuşak veya sert bir şekilde ayrılması niteliklerinden hareketle hükümet sistemleri, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi ekseninde teşekkül etmektedir. Kuvvetlerin yumuşak ayrımına örnek olarak temelleri İngiltere’de atılan ve yürütmenin iki başlı olduğu “parlamenter sistem”; sert ayrımına örnek olarak da ilk kez ABD Anayasası ile kabul edilen yürütmenin tek başlı olduğu “başkanlık sistemi” verilebilir.² Üçüncü bir sistem olarak da bu iki sistemin karması olan, yumuşak kuvvetler ayrımına dayanan ve ilk kez V. Cumhuriyet Anayasası’yla Fransa’da uygulanmaya başlayan “yarı başkanlık” sistemi düşünülebilir (Cheibub, 2007: 26; Kahraman, 2012: 433).³ Bu sınıflandırmalarda, daha çok yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler sisteme özelliklerini vermekte olup, demokratik sistemlerin gereği olarak bağımsız ve tarafsız olduğu varsayılan yargının değerlendirilmesi genelde arka planda bırakılmaktadır. Bu anayasal nitelikteki organlar arasındaki ilişkiler hükümet sistemleri olarak tanımlanmakta (Heywood, 2012: 399) olup aynı hükümet sistemini kullanan ülkelerde bile farklı sonuçlar ve uygulamalar görülebilmektedir. Örneğin parlamenter sistemin anavatanı olan İngiltere ile yakın zamana kadar parlamenter sistemle yönetilen Türkiye’nin idari, sosyal, siyasal, tarihsel ve birçok gerçekliğindeki farklılıklar sebebiyle uygulanan hükümet sistemlerinin ve uygulama sonuçlarının aynı olması beklenemez. Yine başkanlık sistemi ile yönetilen ABD ile aynı sistemle yönetilen Latin Amerika ülkelerinde idari, sosyal, siyasal ve tarihsel farklılıklar gibi pek çok parametre farklılığı sebebiyle sistemin uygulamasından beklenen sonuçlar aynı olmayacaktır. Siyasal sistemlerin bir parçası olarak hükümet sistemleri her ülkenin kendi tarihsel koşullarında, farklı parametre ve kurucu iktidarlar eliyle şekillenmiştir. Diğer bir ifadeyle ne kadar ülke varsa o kadar da hükümet sistemi ve uygulaması vardır (Erdoğan 2015a: 471-484). Bu açıdan hükümet sistemlerinin tasnifinden ziyade sistemde kuvvetlere verilen nitelikler ile kuvvetler arasında tesis edilen ilişkiler, sisteme niteliğini veren temel esaslardır. Ayrıca bir ülkede anayasalarda ve kanunlarda hükümet sistemi nitelikleri ve kurumlar aynı kalsa dahi, siyasi koşullara göre uygulama farklılıkları da görülebilir (Lijphart, 2012: 110-111).⁴

Anayasa ve siyaset teorisinde 1970’lerin sonlarına kadar meclis hükümeti, parlamenter ve başkanlık sistemi olarak üç hükümet sistemi modelinin olduğu kabul edilmekteydi. Fransa’daki V. Cumhuriyet Anayasası’yla öngörülen parlamenter sistem ile başkanlık sistemi karması olan “yarı-başkanlık hükümet sistemi” (Duverger 1980) modeliyle birlikte hükümet sistemleri dörtlü olarak sınıflandırılmaktadır.

MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİ

Meclis hükümeti sistemi, yasama ve yürütme yetkilerinin seçilmiş bir mecliste birleştiği siyasal örgütlenmedir. Esasen kanunları yapan ve uygulayan meclis, yüzlerce kişiden oluşması sebebiyle doğal olarak yürütme görevini gerektiği gibi yerine getiremeyecektir. Bu sebeple meclisin yürütme yetkisini bizzat kullanması gerekmez. Yürütme yetkisini yerine getirmek üzere, meclis üyeleri içinden bir yürütme komitesi seçilebilir. Bu noktada meclis hükümeti sistemi başkanlık sisteminden daha çok parlamenter sistem niteliği taşımaktadır. Ancak bu komitenin, parlamenter sistemdeki bakanlar kurulundan farklı olarak meclisten bağımsız bir kişiliği yoktur (Karatepe, 2013: 224). Yürütme komitesi görevlerini meclis adına, onun emir ve kontrolü altında yerine getirir (Başgil, 1960: 299). Yürütme komitesinin aldığı kararlar meclis tarafından iptal edilebilir veya değiştirebilir. Yürütmenin meclisi feshetmesi ise söz konusu değildir (Teziç, 2001: 401). Yürütme komitesindeki üyeler sadece kendi etkinliklerinden dolayı meclise karşı sorumlu olup, kolektif sorumluluk söz konusu değildir (Gözübüyük, 1991: 37). Devlet ve hükümet başkanlığı makamının olmadığı meclis hükümeti sisteminde,

parlamento daha üstün hale gelmişse de 19. Yüzyılla birlikte bu durum değişmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından liberal düşüncenin zayıflaması, müdahaleci devlet anlayışının daha çok önem kazanması ve devlet faaliyetlerinin zamanla çoğalması gibi sebepler yürütmenin güçlenmesi gerektiği fikrini giderek yaygınlaştırmıştır (Kuzu, 1996: 25-27).

² Uygulamaların teknik sınıflandırılması ve isimlendirilmesi ise zamanla siyaset bilimi üzerine yapılan siyasi, idari ve akademik çalışmalarla gerçekleşmiştir. Örneğin her ne kadar Amerikan Anayasası 1787 yılında yürürlüğe girse de Amerika’da uygulanan hükümet sistemini başkanlık sistemi olarak ilk kez 1867’de bir İngiliz gazeteci tarafından tanımlamıştır (Turhan, 1989: 32).

³ Gözler’e göre (2017b) ise yarı-başkanlık sistemi başkanlık sisteminde olduğu gibi sert kuvvetler ayrımı niteliği taşımaktadır.

⁴ Örneğin 1958’den beri yarı başkanlık sisteminin uygulandığı Fransa’da 1986’ya kadar halkın seçtiği Cumhurbaşkanı’nın parlamentoya tarafından seçilen Başbakanı karşı üstünlüğü söz konusuydu. 1986’da (Kohabitasyon dönemi) Cumhurbaşkanı’nın siyasi çizgisinden farklı siyasi parti çoğunluğunun bulunduğu parlamentonun desteğinin Başbakanıdan yana olmasıyla Cumhurbaşkanı geri çekilmiş, yürütmenin icracı kanadı Başbakan öne çıkarak bir müddet parlamenter sistem pratiği yaşanmıştır.

doğal olarak yürütme komitesinin başkanı, hükümet başkanı ya da başbakan değildir. Devletin siyasi birliğini gerektiğinde meclis başkanı temsil etmekle birlikte meclis başkanının devlet başkanlığı sıfatı yoktur (Karatepe, 2013: 224). Yürütme yetkisinin bir kişi yerine heyet halinde bir organa verilmesi herhangi bir kimsenin büyük bir güç elde etmemesi içindir. Böylece yürütme organındaki her üye çeşitli saiklerle birbirinin etkinliğini sınırlandırır. Bu sebeple saf meclis hükümetinde bir devlet başkanının olmaması bu rejimin mantığına son derece uygundur (Aldıkaçtı, 1960: 21).

Meclis hükümeti sisteminde rejim mutlaka halka dayanmalı ve halk iradesi tam olarak meclise yansımalıdır. İkinci bir meclis halkın iradesini engelleyebileceği için saf meclis hükümeti sisteminde tek meclisin olması gerekir. Meclis hükümetlerinde meclis kendi kendini toplantıya çağırabilir ve kendini feshedebilir. Zira devlet organlarının bütün ağırlığı anayasal olarak yasama organına verilmiştir. Parlamenter sistemde yürütme organının meclisi feshetme yetkisine rağmen meclis hükümetinde bu durum mümkün değildir. Aksine bu sistemde meclis yürütme organının üyelerini her zaman görevden alabilir. Meclis hükümeti sisteminde yürütmenin kararlarının meclis tarafından iptal edilmesi veya değiştirilmesi mümkündür. Bu nedenle meclis kurumsal olarak sürekli olarak toplantı halinde (istimrar) olmalıdır (Şirin, 2017: 79). Yürütme organının varlığından söz edilemeyen bu durumda sadece görevsel bir ihtisaslaşma vardır (Klein, 1997: 278).

Meclis hükümeti sistemi, siyasal açıdan olağanüstü dönemlerde yeni bir rejim kurmak üzere yeni bir anayasa hazırlamak için başvuru bir yöntemdir. Bu amaçla başka da bir kurum olmadığı için seçimle oluşturulan mecliste yeni bir anayasa kabul edilene kadar bütün iktidarlar toplanır.⁵ Loewenstein (1965: 83) bu sistemin uygulandığı ülkelerde kuramsal olarak meclise bağımlı olan yürütmenin kısa sürede meclise karşı üstünlük sağladığını belirtmektedir.⁶ Benzer bir durumun Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. 1921 ile 1924 yılları arası dönemde uygulanan meclis hükümeti sistemi ve organlarının yerini, elde edilen siyasal başarının ardından parlamenter sistem ve organları almıştır. Milli mücadelenin lokomotif ve yeni cumhuriyetin mimarı olan kurucu kadrolar; kurucu irade ve felsefe uyarınca partileşerek uzunca bir süre yeni rejimin tesis edilmesi için ana çizginin dışında oluşabilecek alternatiflere müsaade etmemişlerdir (Soysal, 1997: 161).

Meclis hükümeti sisteminin diğer bir örneği olarak Fransa'da 24 Haziran 1793 Montagnarde Anayasası (Teziç, 2018; Şirin, 2017: 71) ile III. Cumhuriyetin kurulma hazırlıkları sırasında (1871-1875) ulusal meclis tarafından oluşturulan geçici rejim verilebilir. Günümüzde demokratik ülkelerden sadece İsviçre'de meclis hükümeti sisteminin yanı sıra, parlamenter sistem ve başkanlık sisteminin de özelliklerini barındıran bir hükümet sistemi mevcuttur. İsviçre hükümet sisteminde, en yüce makam ve yasama organı olan Federal Meclis (İsviçre Anayasası md. 148); yürütme organı olan Federal Konsey üyelerini ve yargı organı olan Federal Mahkeme hakimlerini seçer ve atar. Ancak Federal Meclis, Federal Konsey üyelerini meclis dışından da seçebilir ve bu konseyi saf meclis hükümeti sisteminin aksine her an görevden alamaz. Ayrıca konseyin meclise karşı kolektif bir sorumluluğu da yoktur. Gene İsviçre Anayasası'nda kuvvetler ayrılığı ilkesi yazılı olarak yer almasa da, uygulamada kuvvetler dengeli bir şekilde ayrılmıştır. Ayrıca demokratik hukuk sistemlerinin dışında görülen meclis hükümet sisteminin aksine İsviçre hükümet sisteminin müzakereci ve oydaşmacı bir yapısı vardır (Gülsün, 2016: 149-150).

PARLAMENTER SİSTEM

Kökeni İngiltere'nin tarihsel koşullarında oluşan parlamenter monarşiye (Westminster) dayanan parlamenter sistemin herkesçe kabul edilen bir tanımı bulunmamakla birlikte sistemin özellikleri asli ve tali olmak üzere iki kategoride incelenebilir (Lijphart, 1988: 44-48). Sistemin asli özellikleri; "yürütme iktidarının (hükümetin) yasama iktidarından kaynaklanması ve ona karşı sorumlu olması" (Epstein, 1968: 419; Lijphart, 1988: 44) ile dünyada bir kaç istisna dışında tüm parlamenter sistemlerde geçerli olan "iki başlı yürütme"dir (Gözler, 2001: 11; Lijphart, 1999: 126). Sistemin tali özellikleri ise "yürütme organının yasama organını feshedebilmesi, aynı kişinin hem yürütmeye hem yasamada görev alabilmesi ve bakanlar kurulunun yasama organının çalışmalarına katılmasıdır" (Gözler, 2018).

Parlamenter sistemlerde genel olarak bir tarafı siyasi sorumluluğu bulunmayan bir devlet başkanının, diğer tarafı siyasi sorumluluğu bulunan bakanlar kurulunun (başında ülkenin genel politikasına yön veren başbakan vardır) olduğu iki başlı yürütme organı mevcuttur. Parlamenter sistemlerde ister cumhuriyet ister monarşi olsun, temsil edilen makamda bulunan devlet başkanı sistem gereği yasama organına karşı sorumsuzdur (Laferrrière, 1947: 770-771; Arsel, 1964: 207). Devletin bütünlüğünü ve birliğini temsil eden devlet başkanı, parlamento tarafından azledilemez (Özçelik, 1982: 313-314). Sorumsuz bir devlet başkanı konumu aynı zamanda yetkisizliği de beraberinde getirdiği için parlamenter sistemde devlet başkanının işlemleri (istisnalar dışında), prensip olarak (karşı imza kuralı) başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanabilir. Bu işlemlerde asıl yetki ve sorumluluk karşı imza sahibine aittir (Laferrrière, 1947: 776-777; Debbasch et al, 1990: 161; Pactet, 1992: 146; Gözübüyük, 1991: 31). Parlamenter sistemlerde sınırlı yetkili ve sembolik devlet başkanlığı çerçevesi sebebiyle devlet başkanının "vatana ihanet" gibi belli suçlar dışında siyasi ya da cezai sorumluluğu yoktur (Teziç, 2007: 410-411; Soysal, 1997: 224).

⁵ Siyasal tarihimizdeki 1921 Anayasası da (Teşkilatı Esasiye Kanunu) bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira İstiklal savaşının başarıyla yürütülerek bağımsızlığın kazanılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuken tasfiyesinin sağlanması için Milli Mücadele boyunca tüm yetkiler Büyük Millet Meclisinde (BMM) toplanmıştır. Soysal'a göre (1993: 161) bu süreçte kuvvetler birliğinin savunulması, yepyeni bir devletin kuruluşuna doğru oldukça elverişli bir basamak oluşturmuştur.

⁶ "...Meclis yönetemez. En fazla yapabileceği yönetici grubu iktidar koltuğuna oturtmaktır. Bu gerçekleşikten sonra, Aristo'nun sözünü ettiği değişme gerçekleşerek, demokrasi otokrasiye dönüşür. Meclis hükümeti öyle nazik demokratik bir platformdur ki, bu platform üzerine tek bir kişinin, komitenin, cuntanın veya partinin olsun otokratik yönetimi çıkabilir... (Loewenstein, 1965: 83).

Yürütmenin diğer kanadı olan bakanlar kurulu (hükümet) ise, devlet başkanının aksine yasama organı karşısında sorumludur (Laferrière, 1947: 774-780; Kubalı, 1971: 376). Parlamenter sistemlerde mecliste çoğunlukta bulunan partinin oluşturduğu veya partiler koalisyonunca oluşturulan bakanlar kurulu, yürütme yetkisinin asıl sahibi olarak ülkenin genel siyasetini belirler ve hükümet eder (Sayarı, 1977: 14). Bakanlar kurulu da kendi içinde fiilen “başbakan ve bakanlar” olarak ikili yapıdadır. Parlamenter sistemde cezai, mali ve hukuki statüsü itibarıyla bir bakan olan başbakan, bakanlar kurulunun yani hükümetin başıdır. Başbakan, bakanlar kurulunu oluşturan diğer bakanlarla hukuken eşitler arasında birinci (Laferrière, 1947: 796) konumunda olmakla birlikte siyaseten (başbakanın parlamentodaki çoğunluk partisinin lideri olması nedeniyle) ve fiilen aralarında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bakanlar başbakanın otoritesi altında bulunurken, atanması ve azledilmeleri ise başbakanın iradesiyle gerçekleşir. Başbakanın hukuki ve siyasal varlığı kurul ile özdeşleştiği için istifa veya güvensizlik oyuyla görevden düşürülmesi durumunda bakanlar kurulu ve tüm bakanların görevlerini sona erer. Ancak bir ya da birden çok bakanın istifa veyahut görevden azli, hükümeti düşürmez (Turhan, 1993: 53).

Bakanlar kurulu ve üyelerinin sistemin özelliği gereği birlikte çalışma açısından kolektiflik, kabinenin birliği, kabinenin homojenliği ve kabinenin dayanışması ilkelerine uygun hareket etmesi gerekir. Kolejyal (birden çok kişi veya kurul halinde) ve kolektif (Laferrière, 1947: 787; Barthelemy ve Duez, 1933: 163) bir yapı olan bakanlar kurulunda başbakan, siyasal ve hukuki üstünlüğüne rağmen tek başına değil, bakanlar kurulunun bütün üyelerinin kurul olarak (aynı anda ve yönde) irade beyan etmeleriyle karar alabilir. Kurul kararlarının kolektif işlem (Günday, 2011) olması sebebiyle de toplantıda bulunmayan veya kararlara muhalif olan üye varsa karar alınmaz. Eğer karar alınacaksa da üyenin istifa etmesi gerekir. Gerek başbakan gerekse bakanlar, yasama organı karşısında bireysel ve kolektif olarak sorumludur (Laferrière, 1947: 778).

Bakanlar kurulu, başbakanın yönetimi altında kabinenin birliği ilkesine (Laferrière, 1947: 792; Barthelemy ve Duez, 1933: 163) uygun olarak toplanır ve ülkenin genel siyasetiyle ilgili her sorunu görüşür ve karara bağlar. Bu noktada bakanlar kurulu üyeleri ortak bir siyasal çizgiye (Laferrière, 1947: 791) ve bakış açısına (Esmein, 1928: 172) sahip olması gerekir. Kabinenin homojenliği (Esmein, 1928: 172) olarak ifade edilebilecek bu uzlaşa tek parti hükümetlerinde kendiliğinden sağlanabilirken (Laferrière, 1947: 791), koalisyon hükümetlerinde ise ortaklıktaki partilerin koalisyon programlarıyla sağlanmaya çalışılır. Siyasal süreçler göz önünde bulundurulduğunda tek partili hükümetlerin, koalisyon hükümetlerine nazaran daha homojen ve uzun uzun ömürlü olduğu görülmektedir.

Bakanlar kurulunda kararlar alınana kadar üyeler her türlü görüşünü ifade ederler. Bu aşamaya kadar muhalif olunan konular da konuşulur. Ancak karar ortak alındıktan sonra karar ve sorumluluk, bakanlar kuruluna ve tek tek her bir bakana ait olur. Bu noktada bakan veya bakanlar alınan kararları benimsemeseler bile artık kararın sahibi olurlar. Kabinenin dayanışması ilkesi olarak ifade edilen bu durumda bakanlar kararlara muhalif olsalar bile kararı artık eleştiremezler, aksine savunur ve etkin bir şekilde uygularlar. Bu dayanışma aynı zamanda bakanlar kurulu üyelerinin birbirlerini kurulun dışında eleştirmemesi olarak da göstermek zorundadır. Aksi yönde hareket eden bakanlar istifa etmelidir. Başbakan, halen gereğini yapmayan bakan olursa o bakanı görevden alabilir (Laferrière, 1947: 792; Esmein, 1928: 173).

Parlamenter sistemde bakanlar kurulu, yasamanın güvenine dayanmak zorunda olup yasamanın güvensizlik oyu ile de görevden alınabilir (Lijphart, 1988: 45). Yasama organı karşısında bakanlar kurulunun kolektif, her bakanın da bireysel sorumluluğu vardır. Bu doğrultuda yasama organının bakanlar kurulu hakkında vereceği “güvensizlik oyu bütün kabineyi olduğu gibi düşürecek” için, görevinde başarılı olan bakanlar da görevlerini kaybederler. Bununla birlikte parlamenter sistemde her bir bakanın yasama karşısında bireysel sorumluluğu da bulunduğu için, yasama organı bakanlar kurulunu genel olarak görevde bıraksa bile sadece bir bakanın da güvensizlik oyu ile görevini sonlandırabilir (Laferrière, 1947: 778).

Meclise karşı siyasal sorumluluk ilkesi uyarınca bakanlar kurulu; iş, eylem ve siyasal icraatları sebebiyle meclis tarafından beğenilmezse istifaya zorlanabilir (Erdoğan, 2007: 147; Duverger, 1995: 59). Bu noktada yasama organında yapılacak güven oylaması ya da verilecek bir güvensizlik önergesiyle meclisçe destek görmeyen hükümet düşer. Ayrıca bakanların işledikleri fiillerinin hukuka aykırılığı mahkeme kararıyla saptanması halinde hukuki ve cezai sorumlulukları söz konusu olacaktır (Teziç, 2007: 412). Bakanların hukuki sorumluluğu görevlerine ilişkin olarak devlete vermiş oldukları zararın tazmin edilmesini ifade ederken; cezai sorumluluk, görevleriyle ilgili suçlar hakkındadır. Bakanların göreviyle alakalı bir suç şüphesi var ise meclis tarafından soruşturması açılmasına karar verilebilir. Soruşturmanın sonucunda meclis, bakanı Yüce Divana sevk kararı alabilir. Ancak bakanların, görevleri dışındaki suçlarla ilgi adli takibi için meclis tarafından dokunulmazlıklarının kaldırılması gerekmektedir (Özbudun, 2008: 297).

Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri pek çok konuda etkileşim ve işbirliği içerisindedir. Yukarıda da belirtildiği gibi her şeyden önce hükümet yasama organından çıkıp görev yapabilmek için yasama organının güvenine ihtiyaç duymaktadır (Turhan, 1993: 55). Sistemde meclis içinden çıkan yürütme, meclisin çoğunluğunun desteği ile göreve devam edebilmektedir (Gruijters, 1992: 191-193). Mecliste bulunan temsilci dağılımı uyarınca yeni bir hükümet kurulur veyahut aksi durumda yeni meclis seçimiyle oluşacak sandalye dağılımı uyarınca yeni bir hükümet kurulmaya çalışılır (Cheibub, 2007: 1). Parlamenter sistemlerde yürütmenin de elindeki yetkilerle yasamaya karşı dengede durma imkânı bulunmaktadır. Örneğin göreve devam edebilmek için yasama organının güvenoyu vermesi gereken hükümetin bununla birlikte yasamayı fesih etme yetkisi de vardır (Özbudun, 2008:297; Lijphart, 2006). Ayrıca yasama organı soru, gensoru, meclis araştırma ve soruşturması gibi çeşitli araçlarla yürütmeyi denetleyebilse de yürütmeye talimat veremez (Tunaya, 1982: 401; Özçelik, 1982: 319-320). Parlamenter sistemde meclis hükümeti sisteminden farklı olarak yasama ve yürütmenin ayrı varlığı vardır. Dolayısıyla teknik olarak meclise tabi olmayan hükümet, politika belirleme yönünden de

bağımsızdır.⁷ Ancak yürütme organı çeşitli imkânlarla yasama faaliyeti süreçlerine katılabilir (Vedel, 1949: 168-169; Kubalı, 1971: 375; Tunaya, 1982: 401; Özçelik, 1982: 321-322).

Yürütmenin sorumlu kanadı olan hükümet, kanun önerme hakkına ve yetkisine sahip olup, yasama organınca kabul edilen kanunlar da devlet başkanına sunulur (Vedel, 1949: 168; Kubalı, 1971: 375; Tunaya, 1982: 401). Bu noktada devlet başkanları kanunları yayınlayabilir veya uygun görmediklerini bir kez daha mecliste görüşülmek üzere geri göndererek yürürlüğe girmesini geciktirebilir. Aynı şekilde, parlamenter sistemde bakanlar kurulunca hazırlanan bütçe tasarısı yasama organınca kabul edilir. Ancak bütçenin kabul edilmemesi meclisin hükümete güven duymadığı anlamına gelirken bu tür durumlarda hükümetlerin başında bulunan başbakanlar teamülen istifa ederler (Vedel, 1949:168-169).

Bu temel niteliklerinin yanı sıra ülkelerin tarihsel, sosyolojik, siyasal, ekonomik ve coğrafi pek çok özelliğinin siyasal ve yönetim sistemlerini de etkiledikleri göz önünde tutulduğunda, dünyada parlamenter sistemle yönetilen ne kadar ülke varsa o kadar farklı parlamenter sistemin olduğunu söylemek (Alkan, 2013:100) mümkündür.

YARI BAŞKANLIK SİSTEMİ

Akademik olarak sistemi ilk kez tanımlayan Duverger (1996: 69) yarı başkanlık sistemini; “cumhurbaşkanının genel oy ile seçildiği ve olabildiğince geniş yetkilere haiz olduğu ayrıca parlamento kendilerine muhalif olmadığı sürece iş başında kalabilen yürütme ve hükümet etme gücüne haiz başbakan ile bakanlar kurulunun bulunduğu hükümet sistemi” olarak ifade etmektedir. Yarı başkanlık sisteminde hükümet idaresi “meclisçe düşürülebilecek bir başbakan ve halkoyu ile seçilen devlet başkanı” tarafından paylaşılmaktadır. Devlet başkanını halkın seçmesi anayasada çizilen yetki sınırları çerçevesinde bakıldığında, bu sistemde yürütmeyi parlamenter sisteme göre daha etkin ve etkili kılmaktadır. (Tosun ve Tosun, 1999: 97-98).

Sartori’ye göre (1997) bu sistem; “halkın (direkt ya da dolaylı olarak) belirli bir süre için seçtiği devlet başkanının yürütme yetkisini bir başbakan ile paylaşması nedeniyle ikili otorite yapısında oluşan bir sistemdir. Bu ikili otorite yapısında devlet başkanı parlamentodan bağımsız olup, tek başına veyahut doğrudan hükümet etmeye yetkili olmadığı için hükümet aracılığıyla irade açıklar ve işlem görür. Başbakan ve bakanlar parlamentoya bağımlı olup devlet başkanından bağımsızdırlar. Bu ikili otorite yapısında sistemde çeşitli kombinasyonlara göre değişebilen dengeler ve üstünlükler mevcut olmakla birlikte yürütmenin her iki kanadı da özerklik potansiyellerini korumaktadırlar (Tosun ve Tosun, 1999: 99).

Sistemin ilk kez uygulandığı ve en başarılı uygulama yeri olarak görülen Fransa’da 20. yüzyılın ikinci yarısıyla başlayan süreç sistemin oluşumuna ışık tutmaktadır. Fransa’da, II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından IV. Cumhuriyet Anayasası’nda (1946) da önceki anayasalarda olduğu gibi meclis ağırlıklı bir parlamenter sistem tesis edilmiştir. Hukuken ve fiilen meclis hâkimiyeti olmamakla birlikte, meclis çoğunluğuna bağlı olarak oluşan çoğunluk dengesi ve hassas dönemlerde yaşanan siyasi manevralar siyasal istikrarsızlıklara sebebiyet vermiştir. Bu dönemde yaklaşık 12 yıl boyunca 28 hükümet değişmiş ve ülke 310 gün hükümsüz kalmıştır. Ayrıca bu dönemde Fransa’ya bağlı olan Cezayir topraklarında yaşanan olaylar ve bu olaylara dayalı olarak gerçekleşen darbenin sonucunda 1 Haziran 1958’te V. Cumhuriyet Parlamentosu mevcut hükümet sistemini değiştirme yetkisini General Charles de Gaulle başkanlığındaki hükümete vermiştir (Çam, 2000).⁸ 1958 Anayasası’nda esasen parlamenter sistem öngörülmekle birlikte, yaşanan istikrarsızlıklardan çıkartılan derslerle Cumhurbaşkanına alışılmışın üstünde önemli yetkiler verilmiştir. 1961’de yapılan anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi kuralı getirilmiştir.

Sistemde yürütme yetkisi devlet başkanı ile hükümet (başbakan ve kabinesi) arasında paylaştırılmıştır. Bu nedenle hükümete kaynaklık eden yasama ile yürütmenin karşılıklı olarak uzlaşma ve işbirliği içerisinde hükümet etmesi gerekmektedir. Geniş yetkilere haiz ve iktidar yetkilerine ortak olan Cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilmesi nedeniyle parlamentoya karşı sorumsuzdur. Başbakan ve kabinesi ise parlamentonun güvenine tabidir. Diğer bir ifade ile parlamentodan güvenoyu alarak çıkan ve ona karşı sorumlu olan hükümet onun güvenine bağlı olarak icraat gösterir. Yasama organı hükümeti, “soru, meclis soruşturması, meclis araştırması ve gensoru” ile denetleyebilir, güvensizlik oyu ile de görevden uzaklaştırılabilir (Grote, 1995: 63-96; Hartmann, 2000: 174; Kempf, 2003: 301-348; Yazıcı, 2002: 91; Erdoğan, 2015):

Yarı başkanlık sisteminin en başarılı uygulamasının görüldüğü Fransa’da Cumhurbaşkanı, aynı zamanda bakanlar kurulunun da başkanıdır (1958 Fr AY md. 9). Başbakan ise hükümeti değil hükümetin faaliyetlerini yönetir (1958 Fr AY md. 21). Cumhurbaşkanının başkanlığındaki hükümet toplantılarında çok mühim meselelerle ilgili kararlar alınırken; Başbakan başkanlığındaki bakanlar, devlet bakanları ve müsteşarların katıldıkları kabine konseyi toplantılarında nispeten daha az mühim meseleler görüşülerek karara bağlanır. Başbakan ve lüzum halinde sorumlu bakanlar tarafından müşterek olarak imzalanan bu işlemler ile ilgili kararlar nedeniyle hükümetin parlamento karşısında sorumluluğu vardır. Bu haliyle sistemin yürütme organı bünyesinde iktidar yetkisini kullanan iki hükümet başkanı bulunmaktadır. Sistemde son derece belirleyici pozisyonda olan Cumhurbaşkanı “Anayasaya saygı gösterilmesini ve tarafsız bir hakem kişiliğiyle kamu hizmetlerinin kesintisiz görülmesini ve devletin devamlılığını temin etmekle görevli” olup “ulusal bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün ve antlaşmalara saygı gösterilmesinin teminatıdır” (1958 Fr AY, md. 5). Aynı zamanda Cumhurbaşkanının

⁷ Bununla birlikte bu durum yasama organının politika yapım süreçlerine katılmayacağı anlamına gelmemektedir. Zira yürütme, yasamanın çıkartacağı kanunlara ihtiyaç duymaktadır.

⁸ De Gaulle’ün II. Dünya Savaşı’nda Nazilere karşı üstün bir mücadeleyle milli kahraman haline gelmiş olması onu sistemin dönüşümünde bir aktör olarak seçilmesini sağlamıştır.

vatana ihanet hali dışında sorumsuzluğu esas olup (1958 Fr AY, md. 69), tek başına kullanabildiği af ilan etme yetkisi bulunmaktadır (1958 Fr AY, md. 17). Ayrıca Cumhurbaşkanı devletin üst düzey sivil ve askeri yöneticilerini (Danıştay ve Sayıştay üyeleri, büyükelçiler ve valiler, rektörler, generaller, merkez teşkilattaki yöneticiler) atama yapmaya yetkili olup (1958 Fr AY, md. 13) bu yetkisini karşı imza kuralı çerçevesinde kullanabilmektedir (1958 Fr AY md. 19). Yasama alanında da önemli yetkilere haiz olan Cumhurbaşkanı, hükümetten veyahut meclislerden önerilen tasarıları kanunlaşması için referanduma götürebilir (1958 Fr AY md. 11). Sistemde Cumhurbaşkanını belirleyici kılan tek başına kullandığı bazı yetkileri ise şunlardır (1958 Fr AY md. 19):

- Belli koşullarda Millet Meclisini feshetmek,
- Başbakanı atamak ve teamüllere uygun bir şekilde istifasını kabul etmek,
- Anayasaya aykırı gördüğü kanunlara veya uluslararası antlaşmalara karşı Anayasa Konseyine başvurmak,
- Anayasa Konseyinin başkanını ve 9 üyesinden 3'ünü atamak,
- Başbakan, Anayasa Konseyi ve parlamento (Millet Meclisi ve Senato) başkanlarının görüşlerini alarak ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için tüm tehditlere karşı önlem almak ve ulusa mesaj yollamak.

Cumhurbaşkanının sistemdeki konumunu, parlamentonun siyasal oluşumuyla partilerin durumu yakından etkilemektedir. 1962-1986 yılına kadar parlamento çoğunluğuna hâkim Cumhurbaşkanının siyaset ve idarede çok güçlü olduğunu ve Başbakanın da Cumhurbaşkanına sadakatli bir yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak 1986'da Cumhurbaşkanı ile Meclis çoğunluğunun dolayısıyla Başbakanın farklı siyasal kanatlardan gelmiş olması nedeniyle Fransa'da "kohabitasyon dönemi" olarak adlandırılan tecrübe ilk kez yaşanmış olup bu dönemde (1986-1988) etkinlik Başbakana geçmiştir (bkz. Favier, 1991: 962; Keleş, 1996).⁹ Ayrıca bu süreç, 1993-1995 ve 1997-2002 arası dönemde de tecrübe edilmiştir.

Bu sisteminin ilk ve en uzun süre kullanıldığı ülke olan Fransa'da bazı akademisyenler sistemi, "Cumhurbaşkanının kontrolündeki parlamenter sistem, başkanlı parlamentarizm ve cumhuriyetçi monarşi" olarak da tanımlamaktadırlar (Pasquino, 2005: 310-322). Shugart ise (1993: 30-32) yarı başkanlık sistemini, "başkanlı parlamenter sistem, başbakanlı başkanlık sistemi ve başkanlı parlamenter sistem" olarak üç şekilde sınıflandırmaktadır. Başkanlı parlamenter sistemlerde hükümet devlet başkanı ve parlamento karşısında sorumludur. Rusya ve birçok komünizm sonrası doğu bloku ülkesinde güçlü devlet başkanlarının olduğu sistemleri ifade eder. Başkanlı parlamenter sistemlerde devlet başkanlarının yetkileri başkanlık sistemlerindeki kadar fazla olmakla birlikte pek çok açıdan devlet başkanına bağlı hükümet, parlamento karşısında sorumludur. Başbakanlı başkanlık sistemi ise devlet başkanının parlamento çoğunluğuyla aynı siyasal partiden olup olmaması gücü ve etkinliğini belirlemektedir. Başkanlı parlamenter sistemde ise, devlet başkanı halk tarafından seçilmekte olup anayasal yetkiler ve sistemdeki konumu itibarıyla oldukça zayıftır. Kimi görüşe göre ise devlet başkanını halkın seçmesi ve parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu olan bütün hükümet sistemleri yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanabilir (Elgie, 2004, 314-330). Günümüzde Finlandiya, İzlanda ve Avusturya'da da yarı başkanlık sistemleri görülmekle birlikte sistemin saf hali Fransa'da uygulanmaktadır.

BAŞKANLIK SİSTEMİ

Tarihsel süreçte ekseriyetle Kuzey Avrupa'daki siyasal düşüncelerden etkilenen başkanlık sistemi, Amerikan siyasal tarihinin kendine özgü koşullarında şekillenmiştir (Bezci, 2005:78). Devlet teşkilâtı içinde başkanın tek başına yürütme organı konumunda olması sisteme ismini vermiştir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin karışıklığı üzerine kurulan başkanlık sisteminde (Linz, 1985:3) yürütme, yasamanın güvenine dayanmak zorunda değildir (Bilir, 2013b: 146). Yürütmenin tek kanadı olan devlet başkanının belirli bir süre için halk tarafından (doğrudan ya da dolaylı olarak) seçildiği bu sistemde hükümet, meclisin oyu ile belirlenemez ve düşürülemez. Bu siyasal sistemde devlet başkanı hükümeti atar, başkanlık eder ve yönlendirir (Carey 2005: 91-92; Sartori, 1997:110-115). Lijphart (1988: 44-48) başkanlık sisteminin en temel iki asli özelliğini "yürütmenin başı olan başkanın halk tarafından seçilmesi ve yürütmenin yasamanın güvenine dayanmaması" olarak ifade eder. Bu özelliklere hemen hemen başkanlık sistemiyle yönetilen bütün ülkelerde gözlemlenebilen (istisnalar hariç) "yürütmenin tek kişiden oluşmasını" (Uluşahin, 1999: 30) da eklemek mümkündür. Sistemin tali özellikleri ise "başkanın yasama organını feshedememesi, aynı kişinin hem yasamada hem de yürütmeye görev alamaması ve başkanın yasama organının çalışmalarına katılamaması" olarak sayılabilir (Gözler, 2010: 574).¹⁰

Sert kuvvetler ayrımı ilkesinin geçerli olduğu sistemin türevleri günümüzde pek çok ülkede uygulanırsa da saf ve tek başarılı hali Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) uygulamasıdır.¹¹ ABD'deki başkanlık sisteminin istisnai başarısının temelinde ülke ve halkına özgü şartlar bulunmaktadır. İngiltere'de parlamenter sistemin özelliklerinin temelinde yer alan

⁹ Ancak 1986 seçimlerinin ardından sosyalist Cumhurbaşkanı Mitterand parlamento çoğunluğunu kazanan liberal muhafazakâr Cumhuriyet İçin Birlik Partisi (RPR) lideriyle iktidarı paylaşma mecburiyetinde kalınca; farklı siyasal renkteki Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında doğabilecek yetki karışıklıkları ve krizlerin önlenmesi amacı ile "birlikte yaşama" (Kohabitasyon) dönemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanı Mitterand, Anayasanın 5. maddesini dayanak göstererek yalnızca 15. ve 52. maddelerde belirtilen yetkilerini kullanacağını beyan etmiştir (bkz. Keleş, 1996; Favier, 1991: 962).

¹⁰ Tali özellikler sistemler için zorunlu nitelikte değildir. Sayılan üç asli özelliğe haiz olan bir hükümet sistemi, bu tali özelliklerin birini taşımasa da, başkanlık sistemi olmaktan çıkmaz (Gözler, 2010: 574).

¹¹ Amerikan topraklarında var olan İngiliz sömürgesindeki 13 koloninin 1776 yılında bağımsızlıklarını kazanması ve bu fiili durumu 1783 yılında İngiltere'ye kabul ettirmesi ile ABD tarih sahnesine çıkmıştır. Dünya siyasetinden uzunca bir müddet uzak ve izole politikalar benimseyen ve bu süreçte iç sorunlarını çözmeye çalışan ABD, devlet düzenini İngiliz monarşisinin yönetim etkisinden uzak ve yasama ile yürütme arasında "kontrol ve denge" mekanizmasını hedefleyen bir anlayışla kurgulamıştır. Bu açıdan, yasama (Kongre), yürütme (Başkanlık) ve yargı (Yüksek Mahkeme) kuvvetleri birbirlerini sınırlandırılabilir yetkisine haizdirler (Heywood, 2012: 401-402).

tarihsel gelişmelerin aksine 1787 yılında Philadelphia’da toplanan Kurucu Meclis görüşmeleri neticesinde başkanlık sistemin özelliklerini yansıtan ABD Anayasası yazılmıştır (Kuzu, 1996: 7; Cheibub et al, 2011: 8-9). Anayasa yazım döneminde toplumda var olan heterojen yapı göz önünde bulundurularak sistemin ilkeleri uzun müzakereler neticesinde ortaya konulmuş ve bir öğreti şekli verilerek uygulanmıştır (Memiş, 2007: 174). ABD’nin devlet yapılanması da toplumsal yapıya uygun olarak aşağıdan yukarıya bir şekilde ve aşama aşama inşa edilmiştir. Amerikan halkının güçlü sivil toplum geleneği ile örgütlenme ve birlikte iş yapma becerisinin yanı sıra (Tocqueville, 1962: 82-91) kuracakları yeni düzende üstün otorite fikrine kuşkuyla yaklaşmaları ve özgürlüklerini engelleyeceklerini düşündükleri devleti mecbur kalan bir kötülük olarak görmeleri sebebiyle devlet yapısı küçük ve sınırlı tutulmak istenmiştir. Öyle ki devletten önce sahip oldukları doğal haklarının korunması düşüncesi, halkın ilk olarak yürütme erki olmayan ve tek erki Kongre olan konfederasyonu kurmalarını sağlamıştır. İngiltere’ye karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde birlikte hareket eden koloniler, 1777 tarihli ilk anayasa ile Amerika’da konfederasyon idaresini kurmuşlardır. Ancak bu sistem, Kongrenin aldığı kararlara konfedere devletlerin karşı çıkması sebebiyle yürütülemediği. Bu sorunun çözümü için 1787 tarihli yeni anayasa ile devlet yapılanması, federasyon olarak teşekkül edilmiş ve sistemdeki aksaklıkların kuvvetli bir yürütme organıyla giderileceği düşüncesiyle başkanlık sistemi kabul edilmiştir (Kuzu, 1996:13-14).¹² Bu anayasada halkın özgürlüklerinin garanti altına alınması, güçlerin tek elde toplanmaması, devletin baskı riskine karşı sınırlı devlet ve işlevsel kuvvetler ayrılığı ilkesi ile federalizm tercih edilmiştir. Diğer bir ifade ile hem yatay (kuvvetler ayrılığı) hem de dikey (federal sistem) olarak otorite dağıtılmıştır.¹³ Adem-i merkezîyetçi anlayış sistemin birinci aktörü olarak eyaletleri merkezi devletin önüne geçirmiştir. Diğer bir ifade ile ABD’de başkanlık sistemi, merkezi hükümetin (yerele karşı) zayıf olması gerektiği inancı üzerine kurulmuştur (Laski, 1992: 75-76).¹⁴

Bu sistemin kuruluşunda sömürgeci Avrupa’daki geleneksel monarşik düzene karşı bir sistem arayışı etkili olmuştur. O dönem Avrupa’da devletin meşruiyet kaynağı olan “kralın kutsal hakkı” ilkesinin yerini “halk egemenliği” ilkesi almıştır. Ancak halkın seçeceği Başkanın, yürütmede tek yetkili otorite olmasının risklerini de göz önünde bulunduran kurucular; Başkanın üyelerini eyalet valilerinin atadığı seçiciler kurulunca seçilmesini, bu üyelerin de muhafazakâr ve zengin kişilerden belirlenmesini kararlaştırmıştır (Riggs, 1997b: 265). Başlangıçta Başkanın tekrardan seçilme sınırı olmaksızın her dört yılda bir seçilebilmesi mümkün iken (Riggs, 1997b: 265), 1951’de Anayasada yapılan değişiklikle Başkanların tekrar seçilmeleri en fazla iki dönem olarak sınırlandırılmıştır (Beyaz Saray, t.y.). Bu sistemde, anayasal ilkeler olarak tesis edilen kuvvetler ayrılığı ilkesi ve çeşitli “denge ve fren” mekanizmaları Başkanın gücünü sınırlandırarak despotlaşmamasını sağlarken, anayasanın dışında bazı etkenler de (Amerikan toplumunun kültürel değerleri ve kendine özgü kurumları) bu amaca hizmet etmektedir (bkz. Sartori, 1997: 80-90). Tocqueville’in de bahsettiği üzere kuruluştaki sınırlı devlet fikrinin de temelini oluşturan güçlü ve özerk sivil toplum, Amerika’da her dönemde Başkanı dengeleyen önemli bir kuvvet olmuştur. Ergil’e göre ise (2015: 22) başkanlık sisteminin ABD’deki başarısının altında ülkenin monarşik bir geçmişinin olmaması, özgürlük arayışındaki insanların göçmesiyle kurulmuş olması ve ordunun siyasi otoriteye mutlak biati yatmaktadır. Ayrıca çok kültürlü yapısına rağmen demokrasiyi içselleştiren ABD’de, hukuk devleti, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi, ifade ve konuşma hürriyeti gibi konularda toplumsal uzlaşma hâkimdir (Kılınç, 2015: 371).¹⁵ Ancak sistemin aynı düzeyde başarılı olmadığı veya başarısız uygulamaları da mevcuttur.

1980 sonrasında pek çok Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkeleri kendi ara mekanizmalarını kurarak bu sistemi adapte etmiş ancak pek başarılı olamamıştır (Heady, 1988: 397). Düşük kurumsallaşma ve şef geleneğinin baskın olduğu ülkelerde görülen ve siyasal literatürde “başkancı” olarak nitelendirilen bu tür, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin aksine başkanlık sisteminin çok çarpıcı yozlaşmış bir biçimi olup, başkan faşizan anlayışlara imkân vererek, toplumsal ve siyasal muhalefeti bastırmakta ve diktatör olabilmektedir (Vergin, 1996:6; Arı, 1993:97). Bu otokratik yönetimlerde iktidar kişiselleşmiş ve keyfileşmiş, bu durum da istikrarsızlığa ve rejim bunalımlarına yol açmıştır (Çitçi, 1997: 27-30).

ABD’deki başkanlık sisteminin genel görünümü ise şu şekildedir:

- ABD’de yürütme tek başlıdır. ABD’de başkan, hem devletin hem de hükümetin başıdır. Başkanın seçimde kendisi ile birlikte seçilen ancak yürütmede resmi olarak görevi olmayan bir de Başkan yardımcısı vardır. Başkanın ölümü veya istifası durumunda yerine Başkan yardımcısı geçer. Ayrıca başkan yardımcısı, sembolik olarak Senato’ya da başkanlık eder (Eroğul, 1997: 91-97). Başkan kabinesinde kendisine yardımcı olmaları için Senatunun onayına tabi olarak onbeş sekreter (bakan) atama yetkisi vardır. Sekreterler, Başkanın emir ve direktifleri doğrultusunda çalışıp, Başkan tarafından re’sen azledilebilir.
- Başkan (ve yardımcısı) dört yıl süre için halk tarafından iki dereceli seçimle seçilir. Ancak emredici vekâlet ilkesine uygun olarak ikinci seçmenler birinci seçmenlerin iradeleri doğrusunda hareket ederler (Arsel, 1964: 143). Azami iki

¹² Bu noktada yeni devletin kurucu liderlerinin bir kralın diktasından kurtulurken yine mutlak otorite bir yapıya izin vermemek istediklerini söylemek mümkündür. Duverger (1986: 92-93) Amerikan Anayasaları ile ilgili olarak, “... demokratik ve liberal bir rejim çerçevesi içinde monokratik bir yürütme ve kesin bir güçler ayrılığı sistemi getirir; bu rejimde, özgür seçimle iş başına gelmiş yönetenlerin yönetilenler karşısındaki yetkileri sınırlıdır.” ifadelerini kullanmaktadır.

¹³ Yasama yürütme ayrılığı sadece merkezi hükümet açısından değil aynı zamanda eyaletler bakımından da geçerlidir (Krotoszynski, 2011: 237; Öztürk, 1992: 66-68).

¹⁴ Bu anayasada her ne kadar federalizm ifadesi yer almasa da, on üç ayrı devletin kendi egemenlik haklarını koruyan pek çok hüküm yer almıştır. Ancak 1861-1865 yılları arasında yaşanan iç savaş döneminde bile devletlerin bu birliktelikten ayrılma hakkı olmamıştır (Eroğul, 1997:65-67).

¹⁵ Amerikan politik sistemi anayasacılık (devletin gücünü sınırlayan yazılı anayasa), federalizm (merkezi veya eyalet hükümetleri arasında güç paylaşımı) ve başkanlık sistemi (sert kuvvetler ayrılığı) olmak üzere üç sacayağı üzerine kuruludur. Ayrıca politik sistemin gelişiminde Locke, Montesquie, Russo ve A. Smith gibi düşünürlerin görüşlerinden de etkilenilmiştir. Aynı zamanda siyasal parti sistemi (zayıf parti disiplini, kadro partileri ve demokratik olgunluk) ve baskı grupları (lobiler) ile kamuoyunun da sisteminin başarılı işleyişinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

dönem seçilebilen Başkan, Kongre tarafından görevden alınamaz. Başkanın göreve başlaması ve hükümet kurması için Kongrenin güveni alınmaz. Kongre tarafından güvensizlik oyuyla da Başkan ve hükümeti düşürülemez. Aynı şekilde Başkan da Kongreyi feshedemez. Başkan yürütmenin başındayken yardımcısı yedek olarak görev yapar. Ancak Başkan impeachment (suçlandırma) ile görevden uzaklaştırılma, görevine engel olan sağlık problemlerinin meydana gelmesi, ölüm ve istifa durumlarında geri kalan görev süresinde yardımcısı yürütmenin başına geçer (Aslan, 2015: 200-201).

- Sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir sonucu olarak; ABD’de aynı anda hem Başkan, hem de Kongre üyesi olunamaz. Şayet bir Kongre üyesi Başkan seçilirse, üyelikten istifa etmek zorundadır. Aynı şekilde kabine üyeleri de Kongre üyesi olamazlar (Kubalı, 1971: 369). Ayrıca Başkan, yasama organının toplantılarına katılamaz ve kanun teklif edemez (Arsel, 1964:145).
- Başkan; yürütme, kanunların uygulanmasını gözetme, federal suçlarla ilgili af çıkarma, Kongre’yi toplantıya çağırma, dış devlet temsilcilerini kabul etme, kanunları veto etme ve silahlı kuvvetler görevlilerini ve kamu görevlilerini atama yetkilerini tek başına kullanır (ABD AY, md. 2). Siyasal ve toplumsal açıdan bir yandan partisinin ve halkın lideri olan Amerikan Başkanı, devlet mekanizması açısından bürokrasinin başı ve başkomutan konumundadır.
- Yasama yetkisi, Temsilciler Meclisi ve Senato olarak iki meclisten oluşan Kongreye aittir (ABD AY, md. 1).¹⁶ Kanun teklif etme yetkisi temsilci ve senatörlerde bulunmakta iken, Başkanın ve sekreterlerin (bakanların) kanun teklif etme yetkileri yoktur (Arsel, 1964: 142).
- ABD’deki denge ve freni sağlayan kuvvetlerin karşılıklı etkileşimi söz konusudur. Başkanın yaptığı bazı atamaların salt çoğunlukla ve milletlerarası antlaşmaların 2/3 çoğunlukla Senato onayına tabi olması (Chantebout, 2004:110-111; Conac, 1992: 892; Cadart, 1975: 502-503; Vedel, 1949:166), Başkanın Senatonun görüşlerini dikkate almasını ve uzlaşmasını gerektirmektedir. Yine Kongrenin yürütmenin görev alanına giren konularda araştırma komisyonları aracılığıyla “meclis araştırması” yapma yetkisi vardır (Chantebout, 2004:111-112; Cadart, 1975: 503-505; Dereli, 1998: 46).
- Yasamanın yürütme üzerindeki diğer bir denetleme aracı da yasama organının suçlama (Impeachment) yetkisidir. Temsilciler Meclisinin suçlama, Senatonun da 2/3 oy çokluğuyla Başkanı görevden alma yetkisi vardır. ABD Başkanı siyasal değil cezai sorumluluğun yolunu açan “suçlama” müessesesi parlamenter sistemdeki gensorunun aksine meclis soruşturmasına benzemektedir (Conac,1992: 892; Dereli, 1998: 46).¹⁷
- Yasama, yürütmeyi bütçe aracılığıyla da denetleyebilir. Kongre Başkanın bütçesini onaylamayabilir veya kısıtabilir. Bu sebeple Başkan ihtiyacını görecek bir bütçe imkânı elde edebilmek için Kongre ile uyumlu geçinmek zorundadır. ABD’de bütçe hazırlama görevi ise, Başkanın emrindeki Yönetim ve Bütçe Ofisince yerine getirilir (Cadart, 1975: 523-526; Chantebout, 2004: 110; Conac, 1992: 892). 1970’te kanunla kurulan bu ofis kamu politikası belirlemede yürütme içerisinde en önemli birimlerdenidir. Başkan da bütçe teklifinde yönetiminde öncelikler belirleyerek bürokrasiyi kontrol altına alabilir. Kendisi ile uyumlu çalışan kurumların bütçesini arttırabilir, uyumsuzlarınkini ise azaltabilir (Stephens & Scheb. 2008: 247-249). Bütçenin Kongre tarafından kabul edilmemesi durumunda ise hükümetin kapanması söz konusudur. Bu durumda bazı temel hizmetler dışında birçok kamu hizmet durdurulurken, çalışanlar zorunlu izne çıkartılmaktadır (bkz. BBC, 2018).¹⁸
- Başkanın da Kongreye karşı elini güçlendiren yetkileri olarak veto ve Kongreye mesaj vermeyi saymak mümkündür (Cadart, 1975: 510-512; Chantebout, 2004: 108-109; Pactet & Melin-Soucranian, 2004: 225; Vedel, 1949: 166; Arsel, 1964: 205; Dereli, 1998: 44). Başkan, Kongrenin kabul ettiği kanunları veto edebilirken; veto edilen bu kanunların geçerli olabilmesi için, Senato ve Temsilciler Meclisinin her birinde 2/3 çoğunlukla kabulü gerekmektedir. Bu şartların sağlanması durumunda Başkan veto ettiği kanunu yayımlamak zorundadır. Kongrenin her iki kanadında 2/3 çoğunluk şartının gerçekleşmesinin zorluğu göz önünde tutulduğunda Başkanın, istemediği kanunları engelleyebildiği söylenebilir. Ayrıca Başkanın kanun teklif etme yetkisi bulunmasa da Kongreye mesaj gönderebilir. Başkan, her yıl Ocak ayında Kongrenin her iki kanadında “birliğin durumuna” dair mesajını okurken gerekli gördüğü kanunların çıkartılmasını ve mesajları dile getirebilir (Vedel, 1949: 66; Turhan, 1993: 35; Erdoğan, 2015; Grant 1991: 22-24).¹⁹

¹⁶ Federal devletin halkını temsil eden Temsilciler Meclisinde 435 temsilci (Eyaletlerin nüfusuna göre), eyaletleri temsil eden Senato’da ise 100 senatör (her eyaleti temsilen 2 senatör) olmak üzere, Kongre 535 üyeden oluşur. (Beyaz Saray, t.y.).

¹⁷ Yüksek Mahkeme, Başkanın görevlerine dair konularda ise dokunulmazlıktan istifade etmesi gerektiği yönünde karar vermiştir (Stephens & Scheb, 2008: 187).

¹⁸ Ayrıca Kongre bünyesindeki komisyonların yargılama yetkisi, Senatonun Amerikan dış politikasındaki yetkileri ve koridor parlamentarizmi olarak da ifade edilen kulis faaliyetleri ABD’de yasamanın yürütme üzerindeki diğer dengeleme araçlarıdır (Tunaya, 1975: 559).

¹⁹ Bununla birlikte Senatonun salt çoğunluğu (51 Senatör) yasama faaliyetlerine egemen olabilmekte, 13 eyalet ise anayasa değişikliğini engelleyebilmektedir (Çitçi, 1997: 24). Ayrıca ABD’de sert kuvvetler ayrımını yumuşatan bazı mekanizmalar söz konusudur. Bunlar katı parti disiplinin olmaması ve yasama ile yürütme arasında kurulu olan sürekli komitelerdir (Teziç, 2001: 429). Başkan kendi kadroları ve destekçileriyle birlikte karşılıklı kayırma, seçim çevresine yardımların yapılması gibi yöntemlerle etkili olmaktadır (Çitçi, 1997: 26). Milletvekilleri ve senatörler parti disiplininden çok çıkar ve sorunlara göre oy kullanırlar (Turhan, 1993: 39; Kılınc, 2015: 372; Eren, 2002: 146). Partiler arasında ideolojik ayrılmaktan çok güncel meselelere verilen öneme göre bir ayrılık söz konusudur. Katı olmayan parti yapısı güçler ayrılığını da yumuşatmaktadır (Öztürk, 1999: 18). Parti içi birliğin olmaması parti ile hükümet veya muhalefetin performansı arasındaki ilişkiyi de zayıflatmaktadır. Ayrıca parti mensubiyeti olamayanların üst kademelere gelmesi de partileri zayıflatan diğer faktörlerdir (Carey, 2012: 42)

- ABD’de yürütmenin merkez yapısı; Başkan²⁰ (teşkilatıyla birlikte), kanunla kurulmuş 15 bakanlık ile birçok bağımsız ajanslar ve devlet kuruluşlarından (bakanlık statüsünde olmayan devlet kuruluşu) oluşur (Birleşik Devletler Hükümet El Kitabı, 2018: 82). Başkanın kararlarının duyurulması ve uygulanmasını sağlayan, gerektiğinde görüşlerini de diğer anayasal organlara anlatan Beyaz Saray Ofisi (Arslan, 2015: 198) içinde Başkanın güvendiği çok sayıda sorun çözücü bürokrat bulunmaktadır. Kabine ise parlamenter sistemin aksine sadece Başkana karşı sorumlu olup, Başkana yardımcı bir danışma organı niteliğindedir. Başkan tarafından atanan on beş sekreter ile kimileri kabine üyesi düzeyinde olan bağımsız kuruluşlar (Çevre Koruma Ajansı, Ekonomik Danışmanlar Konseyi, Birleşik Devletler Ticaret Temsilciliği Ofisi, CIA, Ulusal Bilim Vakfı, NASA gibi) federal konularda yetkilidirler (Alkan, 2013: 30-31).
- ABD’de Başkanın üst düzey bazı federal kamu görevlilerine yönelik atamaları da Senato onayına tabidir (Emre, 1997: 127). Bu sebeple Başkan Senatonun onayını alabilecek kişileri görevlere atamak zorundadır. Dolayısıyla Senato görüşü ve uzlaşma yönetim açısından önemlilik arz etmektedir. Ayrıca Başkan bağımsız otoritelerin başkanlarını da atamakla birlikte statüleri gereği (süreli görev) bunları azledemez. Ancak Başkan uygulamada ise bu başkanların ve kurumların üzerinde oldukça etkindir (Stephens & Scheb, 2008: 247). Atamanın dışında Başkanın diğer bir bürokratik kontrol aracı bütçe olup, kurumların ve başkanlarının Başkanla uyumu bütçeden alabilecekleri payı etkilemektedir.
- Başkan kararname²¹ çıkartabilmektedir. Bu yetkinin Anayasanın 2. maddesinden kaynaklandığı kabul edilir (Contrubis, 1999: 22-24).²²

SONUÇ

Ülke yapılarına göre çeşitli farklılıkları bulunmakla birlikte demokratik usullerin uygulandığı belli başlı dört hükümet sisteminin varlığından söz etmek mümkündür. Bunlar meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemidir. Bununla birlikte bu sistemlerin her ülkede tesis olunma biçimi, erklere verilen veyahut erklerin kazandığı özellikler, erkler arası denge gibi pek çok husus nedeniyle aynı kategorideki sistemlere haiz ülkelerin yönetsel farklılıklarının olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu sistemlerin ülkelerin siyasal gelişmelerinden, devlet yapılarından ve toplumsal özelliklerinden bağımsız olarak değerlendirilmesi ise doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca hiçbir hükümet sistemini salt anayasada öngörülen haliyle iyi veyahut kötü olarak değerlendirmek ise mümkün değildir. Zira normlar ve uygulamalar anayasaya nazaran daha iyi veyahut kötü de olabilir. Hatta Anayasada öngörülen sistemler ve ilkeler, fiilen uygulanmıyor da olabilir. Bu açıdan ülkelerin insan hakları, eşitlik, adalet, liyakat, ehliyet ve demokrasi gibi temel değerleri içselleştirmesi ve kurumsallaştırması da en az hükümet sistemlerinden beklenen düzen kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

ABD Anayasası

Aldıkaçtı O. (1960). *Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*. Kor Matbaası.

Alkan H. (2013b). *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*. İstanbul: Açılım Kitap.

Arı T. (1993). *Uluslararası İlişkiler Dersleri*. Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Bursa: Yeni Güneş Matbaası.

Arsel İ. (1964). *Anayasa Hukuku: Demokrasi*. Ankara: Doğu Matbaacılık.

Aslan A. (2015). *Türkiye İçin Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma*. S. 122.

Barthélemy J. ve Duez, P. (1985). *Traité de Droit Constitutionnel*. Paris: Dalloz.

Başgil A. F. (1960). *Esas Teşkilat Hukuku*. Cilt 1. İÜHF Yay.

Beetham D. ve Boyle K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. Ankara: Liberte Yay.

Beyaz Saray. Yürütme Organı. Erişim: 1 Nisan 2020, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/the-executive-branch/>.

²⁰ Başkan’ın çalışmalarına yardımcı olmak üzere faaliyet gösteren Başkanın Yürütme Ofisi; “Beyaz Saray Ofisi, Başkan Yardımcısının Ofisi, Ekonomik Danışmanlar Konseyi, Çevre Kalitesi Konseyi, Ulusal Güvenlik Konseyi, Yönetim Ofisi, Yönetim ve Bütçe Ofisi, Ulusal Uyuşturucuyla Kontrol Politikası Ofisi, Politika Geliştirme Ofisi, İç Politika Konseyi, Bilim ve Teknoloji Politikası Ofisi ve Birleşik Devletler Ticaret Temsilciliği Ofisi”nden oluşur (Birleşik Devletler Hükümet El Kitabı, 2018).

²¹ Yasama işlevi özelliğinde, tek taraflı ve doğrudan genel ve kişilik dışı kural koyan ve düzenleyen niteliktedir (bkz. Nomer, 2013).

²² Yürütme kuvvetini ABD Anayasasının 2. maddesine göre bu yetki (*Executive Order*), “...ABD Başkanına verilecektir. ...Başkan, Birleşik Devletler Kara ve Deniz Ordularının Başkomutanı olacaktır. ... Başkan, kanunlara sadık kalarak yönetmeye özen gösterecektir.” Bu hükümlerden hareketle ABD Anayasasında başkanın açık bir şekilde kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi belirtilmediği için başkanın kararname çıkartma yetkisinin olmadığı kimi yazarlarca iddia edilmiştir (Cheibub, Elkins & Ginsburg 2011: 8-9; Bozdoğan, 2016: 57).

- Bezci B. (2005). “Demokrasi ve Başkanlık Sistemi”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 3(2).
- Bilir F. (2013). *Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri, Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri*. Ankara: AKPARTİ Yay.
- Bozlağan R. (2016). *Türk Tipi Başkanlık*. İstanbul: Hayat Yay.
- Cadart J. (1975). *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*. Vol. 1. Paris: LGDJ.
- Carey J. M. (2005). “Presidential versus Parliamentary Government.” C.Menard and M.M. Shirley (ed.). *Handbook of New Institutional Economics*. Netherlands, Erişim:16.07.2012, http://www.colorado.edu/ibs/eb/alston/psci4028/fall_2010/Presidential_versus_ParliamentaryGovernment%20by%20Carey.pdf.
- Carey J. M. (2012, Şubat). *Başkanlık Sistemi ile Parlamenter Sistem Arasındaki Tercihi Ne Belirler?*. Görüş. TÜSİAD.
- Chantebout B. (2004). *Droit constitutionnel*, 21. Baskı. Paris: Armand Colin.
- Cheibub J. A. (2007). *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*. Cambridge University Press.
- Cheibub J. A. et al. (2011). *Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective*. The University of Chicago, Public Law and Legal Theory Working Paper Series, Texas Law Review, 89(40). Erişim: 25 Haziran 2016, <http://www.law.uchicago.edu/academics/publiclaw/index.html>.
- Conac G. (1992). “Régime Présidentiel”. *Dictionnaire Constitutionnel*. Paris: PUF.
- Contrubis J. (1999). *Executive Orders and Proclamations*. CRS Report for Congress.
- Çam E. (1990). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yay.
- Çitçi O. (1997). “Başkanlık Sistemi Çözüm mü?”. *AİD*. 30 (4). TODAİE Yay.
- Debbasch C. et al. (1990). *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*. 3. Baskı. Paris: Economica.
- Dereli E. (1998). *ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri*. İstanbul: Der Yay.
- Duverger M. (1986). *Seçimle Gelen Krallar*. Necati Erkurt (çev.), 2. Baskı. İstanbul: Kelebek Yay.
- Elgie R. (2004). *Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences And Contesting Explanations*. Political Studies Review. Cilt 2.
- Emre C. (1997). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Birleşik Krallık, ABD, Fransa, Almanya ve Japonya'da Kamu Yöneliminin Yapısı ve İşleyişi*. Siyasal Kitabevi.
- Epstein L. D. (1968). *Parliamentary Government*. International Encyclopedia of the Social Sciences. David L. Sills (ed.). NY: Macmillian and Free Press. C.11.
- Erdoğan M. (2015). *Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasal Hayat*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eren E. K. (2002). “Başkanlık Sisteminin Türk Parti Sistemi Açısından Türkiye’de Uygulanabilirliği”. *Gazi Ü. İİBF Der.* 4(3).
- Ergil D. (2015). “Başkanlık Sistemi ve Türkiye”. Bayram Coşkun ve Murat Aktaş (ed.). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Liberte Yay.
- Eroğul C. (1997). *Çağdaş Devlet Düzenleri*. Ankara: İmaj Yay.
- Esmein A. (1928). *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*. Cilt 1. 8. Baskı. Paris: Sirey.
- Favier, P. (1991). *La décennie Mitterrand. 2, Les épreuves: 1984-1988*. Paris: Editions Points.
- Fransız Anayasası
- Göze A. (2005). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yay.
- Gözler K. (2012). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Gözler K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. C. 1. Ekin Basım Yayın Dağ.
- Gözler K. (2017a). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler K. (2017b). *Referandum mu, Plebisit mi?*, Erişim: 2 Nisan 2020, <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.pdf>
- Gözler K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 22. Baskı. Bursa: Ekin Yay.
- Gözübüyük A. Ş. (1991) *Anayasa Hukuku*. Ankara.
- Grote R (1995). *Das Regierungssystem der V. Französischen Republik*. 1. Baskı. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Grujters J.P.A. (1992). The Case For A Directly Elected Prime Minister in The Netherlands. A. Lijphart (ed.). *Parliamentary Versus Presidential Government*. New York: Oxford University Press.
- Gülsün R. (2016). İsviçre Hükümet Sistemi. *International Journal of Legal Progress*. 2(2).
- Güran S. (1994). “Anayasa’nın Kuvvetler Ayrılığı İlkesine ve Yönetim Yargı İlişkilerine Bakış Açısında Değişiklik”. *Anayasa Yargısı Dergisi*. C.11.
- Hartmann J. (2000). *Westliche Regierungssysteme*. Opladen: Leske-Budrich.
- Heady F. (1988). “The United States”. Donald C. Rowat (ed.). *Public Administration in Developed Democracies: A Comparative Study*. NY: Marcel Dekker Inc.
- Heywood A. (2012). *Siyaset*. Ankara.
- Kahraman M. (2012). “Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği”. *MKU SBE Der.* 9(18).
- Karatepe Ş. (2013). “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”. *Yeni Türkiye*. S. 51.
- Keleş M. (1996). *Başkanlık Rejimi*. İzmir: Kurtyılmaz Matbaası.
- Kempf U. (2003). *Das Politische System Frankreich*. Die Politischen Systeme Westeuropas. 3. B.
- Kılınç Z. A. (2015). “Siyasal İstikrar Açısından Başkanlık ve Parlamenter Sistemler”. Bayram Coşkun ve Murat Aktaş. (ed.). *Başkanlık Sistemi*. Liberte Yay.
- Klein C. (1997, Temmuz). “The Powers of te Caretaker Government. Are They Really Un-limited?”. *Israil Law Review*.
- Krotoszynski R. J. (2011). “The Seperation of Legislative and Executive Powers”. Tom Ginsburg, Rosiland Dixon (ed.). *Comperative Constitutional Law*. Cheltenham UK: Edward Elgar.
- Kubalı H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: İÜHF Yay.
- Kutlu M. (2001). *Kuvvetler Ayrılığı-Temelleri-Gelişimi-Hukuk Devletinin Kökenleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Laferrière J. (1947). *Manuel de Droit Constitutionnel*. Paris: Editions Domat Montchrestien.
- Laski H. (1992). “The President and Congress”. Arend Lijphart (ed.). *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford University Press.
- Lijphart A. (1988). *Çağdaş Demokrasiler*. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran (çev.). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Türk Derneği Yay.
- Lijphart A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. London: Yale University Press.

- Lijphart A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*, New Haven and London: Yale University Press.
- Linz J. (1985). *Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference?*. Yale University.
- Loewenstein K. (1965). *Political Power and the Governmental Process*. The University of Chicago.
- Memiş H. H. (2007). *Diken... Hükümet Sistemleri*. Ankara: Akasya Kitap.
- Nomer M. (2013). *ABD Başkanlık Sisteminde Başkanın Yetkileri*. On İki Levha Yay.
- Oktay C. (1984). “Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği”. *Anayasa Yargısı Der.* C.1.
- Özbudun E. (2008). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yay.
- Özçelik A. S. (1982). *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri: Umumi Esaslar*. İÜHF Y. C.1.
- Öztürk N. K. (1992). “Federalizm ve Türkiye”. *AİD*. 25(4). Ankara: TODAİE Yay.
- Pasquino G. (2005). *Duverger And The Study Of Semi-Presidentialism*. French Politics.
- Pactet P. (1992). *Institutions Politiques-Droit Constitutionnel*. 11. B. Paris: Masson.
- Pactet P. ve Melin-Soucramanien, F. (2004). *Droit Constitutionnel*. 23. Baskı. Paris: Armand Colin.
- Rahman F. (1991). *İslam'da Devlet Kavramı, Değişim Sürecinde İslam*. J. Donohue - J. Esposito (ed.). Aydoğan, A. Y. ve Ünlü A. (çev.). İstanbul: İnsan Yay.
- Riggs F.W. (1997b). “Presidentialism versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy”. *International Political Science Review*. 18(3).
- Sartori G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. Ergun Özbudun (çev.). Yetkin Yay.
- Sayarı S. (1977). *Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*. İstanbul.
- Shugart M. S. (1993). “Of Presidents and Parliaments”. *East European Constitutional Review*. 2(1).
- Soysal M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. Ankara: Gerçek Yay.
- Stephens O. H. & Scheb, J. II. (2008). *Amercan Constitutional Law*. C. 1. 4. Baskı. Wadsworth: Thomson
- Şirin S. (2017). *Birinci Meclis Döneminde Yürütme Erki 1920-1923*. Legal Yay.
- Teziç E. (2001). *Anayasa Hukuku*. 7. Bası. İstanbul. Beta Yay.
- Teziç E. (2007). *Anayasa Hukuku*. 12. Bası. İstanbul: Beta Yay.
- Teziç E. (2018). *Anayasa Hukuku*, 22. Bası. İstanbul: Beta Yay.
- Tocqueville A. (1962). *Amerikan Demokrasisi*. Taner Timur (çev.). İstanbul: Türk Siyasi İlimler Derneği Yay.
- Tosun G. ve Tosun T. (1999). *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayımları.
- Tunaya T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. 5. Baskı. İstanbul: Araştırma Eğitim ve Ekin Yay.
- Turhan M. (1993). *Hükümet Sistemleri*. Ankara: Gündoğan Yay. 2. B.
- Uluşahin N. (1999). *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*. Yetkin Yay.

- Ün L. (2020), “Türkiye’de Hükümet Sistemlerinin Kamu Yönetimine Etkileri Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Vedel G. (1949). *Manuel élémentaire de Droit Constitutionnel*, Paris: Recueil Sirey.
- Vergin N. (1996). *Cumhuriyetin Yönetilebilirliği İçin İktidar Yapısında Değişim, Yarı Başkanlık Sistemi*, Türkiye Günlüğü. TDV. Yay. S. 41. Temmuz.
- Yazıcı S. (2002). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.

Hizmet İnovasyonu Uygulamalarında, Bilgi Paylaşımı ve İş Gören Tatmini: Kamu Personeli Üzerinde Bir Uygulama

Abdullah OĞRAK

Doç.Dr. Van YYÜ, İİBF İşletme Bölümü

abdullahograk@yyu.edu.tr<https://orcid.org/0000-0003-4331-8652>

Makale Başvuru Tarihi :27.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Tuba DEMİRBAĞ

Öğr.Gör. YYÜ, Erciş MYO

tkarakayademirbag01@gmail.com

Özet

Çalışmamız hizmet inovasyonu uygulamalarında bilgi paylaşımı ve iş tatmi arasındaki ilişkiyi kamu personelleri açısından araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bunun için kamu personelleri üzerinde anket uygulanmıştır. Bu çalışmada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışmamıza kamu kurumlarında çalışan toplam 158 büro personel katılmıştır. Anket sonuçları IBM SPSS 20 programı ile değerlendirilmiştir. Çalışmamızın sonucunda hizmet inovasyonu uygulamalarında bilgi paylaşımı ve iş gören tatmini ile kamu kurumu büro personeli demografik özellikleri arasındaki ilişki T-Testi ile ölçülmüştür. İnceleme sonucunda demografik faktörlerle arasındaki ilişki genelde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesinin (üniversite), (Lisansüstü) ve iş gören ölçeğinde ($p<0,005$) ; kurum deneyiminde (1-5 yıl),(6-10 yıl) aralığında hizmet inovasyonu ölçeğinde ($p<0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.Yükseköğretim öğrencilerinin zamanı verimli kullanıp iyi yönetmeleri sayesinde kişisel tatmin seviyesi ile akademik başarılarının artacağı, sosyal ve psikolojik açıdan tatmin edilmiş bireylerin meydana gelmesi sağlanacağından günümüzde özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur

Anahtar Kelimeler:

Hizmet
İnovasyonu,Bilgi
paylaşımı,İş gören
tatmini.

Anahtar Kelimeler: Hizmet inovasyonu, bilgi paylaşımı, iş gören tatmini.

Information Sharing And Employee Satisfaction, In The Service Innovation Applications: An Application Related To Public Personnel

Abstract

In our study, a survey study was conducted in order to examine the relationship between information sharing and employee satisfaction with public office staff. In this study, face to face survey method was used. A total of 158 office personnel working in public institutions participated in our survey. The results of the survey were evaluated with IBM SPSS 20 program. As a result of our study, the relationship between information sharing and employee satisfaction in service innovation practices and demographic characteristics of public office staff was measured by T-Test. As a result of the study, the relationship between the demographic factors is generally not statistically significant. There is a statistically significant difference in the institution experience (1-5 years), (6-10 years) in the service innovation scale ($p < 0.05$) and the education level of the participants (university), (graduate) in the employee satisfaction scale ($p < 0.005$).

Keywords:

Service innovation
,applications, Data
sharing,

GİRİŞ

Organizasyonlar yaşam sürelerini uzatabilmek ve devam ettirebilmek, rekabet edebilmek ve karlılığını arttırabilmek gibi ve benzeri birçok nedenlerden dolayı küreselleşme ile birlikte çağın gerektirdiği bilgi ve teknolojileri kullanmaya öncelik vermesi gerekmektedir. Bilgi günümüzde organizasyonların en değerli varlığıdır. Ancak bilgi dağıtılsa, transfer edilirse, paylaşılsa ve iş görenlerce bensimsenirse değeri ortaya çıkmaktadır(Zaim,2005;203). Bu bağlamda organizasyonlar bilginin elde edilmesine, kullanılmasına ve organizasyon içinde paylaşılmasına önem vermelidir. .

Ekonominin uluslararası boyutlara ulaşması, organizasyonları sürekli olarak ürün ve hizmetlerinde yenilik yapmaya zorlamıştır. Organizasyonlar ise hayatta kalabilmek için hizmet inovasyonunu keşfetmiş ve hizmet odaklı olmaya çalışmaya başlamışlardır(Işık,2018;356). Organizasyonlar aynı zamanda yeni hizmet ve ürün geliştirmek için yöneticilerine, organizasyon içinde çalışan her bir çalışana yeni fikirler üretebilmesi için olanak verilmelidir.

İş tatmini organizasyonların faaliyetlerini sürdürmesi, verimliliklerini ve performanslarını artırmaları bakımında rekabetin yoğun olduğu bu dönemde gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Organizasyonlarını benimsemiş olan iş görenlerin mutluluğu organizasyonlarının sürdürülebilirliğini bakımından çok önemlidir.(Bakkal, 2018;s.48)

Elbette organizasyonun çalışanlarının memnuniyetini artıracak olan, ücret, prim, uygun çalışma ortamı gibi diğer imkânlarında sağlanması iş görenin memnuniyetini arttıracaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve kapsamında, bilgi paylaşımı, hizmet inovasyonu ve İş Tatmini kavramları tanımlamaya çalışılmıştır.

Bilgi Paylaşımı

Organizasyonlar için bilgi yaşamsal bir unsurdur. Bilginin asıl kullanım amacı, karar alma fonksiyonuna destek olmak ve alınan kararı niteliksel anlamda geliştirmektir. Bilginin değeri alınan kararın değeriyle ortaya koyacaktır (Şimşek, 2002;414).

Bilgi yönetim sisteminin, en önemli unsuru bilgi paylaşımıdır. İş görenler, sahip oldukları bilgiyi diğer iş görenlerle paylaştığı ve birleştirdiği zaman yenilikçi rekabet üstünlüğünü kazanabilir ve sürdürebilir. Bu değerlerle ve geliştirilen tecrübelerle organizasyon için önemli üstünlükler elde edilebilir. Bir organizasyon içerisinde çalışanların kendi aralarında veya çalışanların gruplara yönelik bilgi aktarma becerisinin var olması, organizasyonun başarısı için önemlidir (Taş, s;120). Yenilikçi organizasyonun en önemli özelliği sahip olduğu bilgi ve enformasyonu organizasyon içindeki bütün birimlere ulaştırma yeteneğine bağlıdır (Celep ve Çetin, 2003;143). Bilgi ihtiyaca uygun olarak sınıflandırılmalı ve belli bir şekle dönüştürüldükten sonra çalışanların en kısa zamanda ve kolay

yoldan ulaşabilecekleri biçimde paylaşılmalıdır. Organizasyonun performansı ile bilginin dağıtılması ve paylaşılması arasında yakın bir ilişkinin olduğu kabul edilir (Zaim,2005;203).

Çalışanların bilgi paylaşımını engelleyen ve kısıtlayan en büyük zorluk çalışanın kendine üstünlük sağlayan mesleki bilgi ve deneyimleri paylaşırsa elindeki üstünlüğü kaybedeceği düşüncesi yatmaktadır. Bu durumda kurum kültürünü yansıtan yöneticinin bilgi paylaşımı konusundaki tavrı bu engelin aşılmasında en önemli unsurdur (Eser, vd., 2016; s.135-136).

Hizmet İnovasyonu

Günümüzde organizasyonların yalnızca rekabetçi bir düzeyde olmaları varlıklarını sürdürebilmeleri için yeterli değildir. Organizasyonlar çalışanları aracılığı ile rekabetçi bir seviyeye ulaşma ve böylelikle rekabet üstünlüğü elde etme çabasıdır.

Yenilikçilik olgusu günümüz iş dünyasında rekabet üstünlüğü sağlamada en önemli olgudur (Işık,2018;642). İnovasyon; büyümek, yeni bir şeyler yapmak için fırsatları değerlendirmek ve bir çeşit değer yaratmak üzere bu fikirleri uygulamaya koymaktır. Bu, bir iş büyümesi de sosyal değişim de olabilir. Ama merkezinde yaratıcı insan ruhu ve çevremizde değişiklik yaratma dürtüsü vardır. Hizmet sektöründe inovasyonun etkisi genellikle pozitif ve istikrarlı bir yöndedir (Bessant- Tidd, 2018;330) .

Ürün /Hizmet inovasyonu ya yeni bilgi ve teknolojinin kullanılmasına ya da mevcut bilginin ve teknolojinin yeni durumlarda kullanılması temeline dayanmaktadır (Gümüş ve diğ.2014;31). Hizmet inovasyonu, hizmet ürününün çeşitli özelliklerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili olabilir. Hizmet inovasyonu, organizasyonların pazarlarında kendilerini başarılı bir şekilde ilerletmek, rekabet etmek ve farklılaştırmak için fikirleri yeni veya gelişmiş hizmetlere dönüştürdüğü çok aşamalı bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bir hizmet inovasyonu, yeni bir hizmet veya organizasyona fayda sağlayan var olan hizmetin yenilenmesidir. Fayda genellikle, iyileştirmenin müşterilere sağladığı katma değerden kaynaklanmaktadır (Chivandi ve ark.,2017;2). Yenilikçi ve rekabetçi hizmet politikalarının belirlenmesi, oluşturulması ve korunması müşterilerle yakın bir ilişkiyi gerektirir. Personel uzmanlığının geliştirilmesi ile de hizmet inovasyonu başarılabilir (Durna,2002;107-108).

İş Tatmini

İş tatmini, çalışanın işindeki başarısı ve başarıma hissidir. Genel olarak, kişisel refah ile olduğu kadar, üretkenlikle de doğrudan bağlantılı olduğu algılanır. İş tatmini, hoşlandığınız bir işi yapmak, iyi yapmak ve çabaları için ödüllendirilmek anlamına gelir. İş tatmini içsel doyunluğun verdiği mutluluk hissine yol açan diğer hedeflerin başarılması ve geliri, takdir edilmesi, terfisine yol açan temel bileşendir (Azırı, 2011;68).

İş tatmini, çalışma koşullarının (yönetimin tutumu ve işin kendisi) ya da işten elde edilen sonuçlarının (ücret, iş güvenliği) bireysel olarak değerlendirilmesidir. İş tatmini, çalışanın normlarını değerlerini ve beklentilerini gözden geçirerek işe ve şartlarına yönelik geliştirdiği içsel bir tepkidir. İş tatmini, bireyin çalışma ortamındaki tecrübelerinin şahsı üzerinde bıraktığı olumlu etki olduğu

varsayılmaktadır (Çekmecelioğlu, 2007;156). İş tatmini, bireysel olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan içsel doyum çalışanın başarma duygusu gibi çalışma esnasında ortaya çıkmaktadır. Diğeri ise dışsal doyum, ücret ekonomik ödüller gibi çalışmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. İş tatmin düzeyi çalışanlar arasında değişmektedir. Çünkü her çalışanın değerleri ve değerlerinin önem derecesi değişiklik gösterir (Özaydın, Özdemir,2005;253).

İşyerinin ışık ve gürültü seviyesi, çalışma saati, dinlenme molaları, iş yerinin temizliği, konumu ve kalitesi, işyerinin sıcaklığı, nemi, havalandırması ve iş teçhizatı gibi çalışma ortamı unsurları, iş tatminine etki etmektedir. Aynı zamanda işte ve iş yoluyla sosyal ilişkiler geliştirme ve stressiz bir çalışma ortamı da iş tatminine olumlu etki etmektedir. İş ortamının çalışanlara daha fazla fiziksel olarak kolaylık sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Çalışma koşulları hem çalışanın rahatlığı için hem de işin yapılması bakımından önemlidir (Erdal ve ark., 2005;19).

LİTERATÜR

Hizmet inovasyonu, bilgi paylaşımı, iş gören tatmini konularında yapılmış olan bir çok akademik çalışma bulunmaktadır. Bu yapılan çalışmaların bir kısmı aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır.

Aşan-Özyer, (2008), araştırma bulgularına göre, duygusal örgütsel bağlılık ile genel iş doyumunu arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Karaaslan vd.(2009), çalışma sonucuna göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının tespit edilen boyutları ile bilgi paylaşımı arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiş. Taş, (2011), araştırma sonucuna göre iş tatmini ve bilgi paylaşımı seviyesinde tespit edilen bağımsız değişkenlerin duygusal bağlılığa etkisi anlamlı bulunmuştur. Demirkaya-Zengin (2014), araştırma sonucuna göre kültürel sermayenin alt bileşenlerinin hizmet inovasyon davranışı üzerinde etkisinin olduğu; okul-aile etkileşiminin ve aile desteğinin hizmet inovasyon davranışı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Raziqa,- Maulabakhsha, (2014), Araştırma sonucuna göre, çalışma ortamı ile çalışanların iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Özaydın- Özdemir (2014), çalışma sonucuna göre; banka iş görenin memnuniyet seviyesi çeşitli kişisel faktörlerden etkilenecek değiştiği tespit edilmiştir. Yıldırım, (2015), çalışma sonucuna göre genel müşteri tatminini etkileyen faktörlerle birlikte hizmet inovasyonu (süre+mil puanı uygulaması) müşteri memnuniyetini maksimum düzeye yükselterek işletmenin tercih edilmesinde pozitif yönde farklılık yaratabileceği ifade edilmektedir.

Karagöz vd. (2015), analiz sonuçlarına göre, ödüllendirme sistem ve anlayışı ile organizasyonda içindeki bilgi paylaşımının arttığı tespit edilmiştir. Kutanis-Mercan (2015), çalışma neticesinde, bilgi paylaşım boyutlarıyla örgüt kültürü arasında pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Yazıcı-Kalaycı (2015) çalışma sonuçlarında, hemşirelerin çalışma koşullarında ve ortamında eksiklerin olduğu ifade edilmektedir.

Li, Jian, Qin, (2016), çalışma bulgularına göre, örgütsel öğrenmenin farklı boyutlarının hizmet inovasyon performansı üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Eser-Ensari (2016), çalışma sonucunda, çalışanların bilgi paylaşımıyla değersiz olma düşüncesi yöneticinin, bilgi paylaşım davranışıyla azaldığı görülmüştür. Ulama, (2016), araştırma sonucunda, çalışanların organizasyonlarındaki fiziki koşullar açısından memnun olduklarını, çalışanların ücreti, mesai saatleri, yoğun mesailerden dolayı ailelerine zaman ayıramamaları çalışma koşulları ve iş tatmini yönünden negatif olarak değerlendirilmiştir. Chivandi vd. (2017), araştırma sonucuna göre, hizmet inovasyonun otellerdeki iş performanslarını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Can-Yılmaz (2017), araştırma sonucuna göre, hizmet inovasyonu ve kurumsal sosyal sorumluluğun müşteri bağlılığına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Akça- Yurtçu (2017), Araştırma sonucunda çalışma ortamı özelliklerinin hekimlerin görev ve bağlamsal performans algısı değişimi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. İmamoğlu, vd. (2018), çalışma sonucuna göre organizasyonlardaki duygusal deneyim düzeyi ve deneyimin yayılması ile bilgi paylaşımı arasında, bilgi paylaşımıyla hizmet iyileştirme arasında olumlu bir ilişkinin olduğu ifade edilmektedir. Işık, (2018), bilgi paylaşımına etki eden faktörleri, bilgi paylaşım süreçleriyle yenilikçi iş davranışı arasında önemli derecede olumlu yönde anlamlı ilişki olduğu ifade edilmiştir.

Karadal- Merdan, (2018), analiz bulgularına göre, kültürel sermayenin alt bileşenlerinin (edebi kültür ve ebeveyn danışmanlığı) hizmet inovasyon davranışı üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Hanif -Asgher, (2018), analiz bulgularına göre, çok boyutlu hizmet inovasyonunun hizmet inovasyon performansı üzerindeki güçlü etkisini göstermektedir. Hizmet yeniliğinin her boyutu hizmet yeniliği performansını önemli ölçüde öngörmektedir. Bustinza, vd. (2019), Çalışma sonucuna göre, yüksek Ar-Ge endüstrilerinde başarılı ürün-hizmet inovasyonunda eş merkezli stratejik ortaklıkların önemini güçlendirmektedir.

HİZMET İNOVASYONU UYGULAMALARINDA, BİLGİ PAYLAŞIMI, İŞ GÖREN TATMİNİ; KAMU PERSONELİ İLE İLGİLİ BİR UYGULAMA

Çalışmamızın bu bölümünde çalışmanın amacına, yöntemine, bulgularına ve verilerin analizi sonucu elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Günümüzde organizasyonların müşteri memnuniyeti, hizmet inovasyonu uygulamalarının organizasyon tarafından başarı ile uygulanabilmesi ve sürdürülebilirliğini artırmak için bilgi paylaşımı ve işgören memnuniyetidir. Bu nedenle organizasyonlar hizmet inovasyonu uygulamalarında, bilgi paylaşımı ve işgören tatmini konularını titizlikle inceleyen (Bakkal, 2018;s.71) bu çalışmamızın amacı, hizmet inovasyonu uygulamasında , bilgi paylaşımı ve işgören tatmini düzeyinde kamu kurumu büro personeline etkisini incelemektir.

Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmamızın evreni ve örneklem seçimi bir ilçemizde faaliyette bulunan kamu kurumlarında çalışan büro personelinin oluşmaktadır. Kamu kurumlarımızda çalışan toplam 158 personel ile yüz yüze anket yöntemi ile anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada 42 soruluk anket seti kullanılmıştır. Kullanılan bu anketler (Bakkal;2018) yılında yapılan çalışmadan esinlenerek hazırlanmıştır. Anketimizin birinci bölümündeki 6 soru kamu büro personelinin demografik özelliklerini, ikinci bölümde ise iş tatmini ve çalışma koşulları, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ile ilgili konuları içeren 42 sorudan oluşmaktadır. Anketimizin ikinci bölümündeki sorular 5 likert tipi sorulardan oluşmakta;” 1- Kesinlikle Katılmıyorum...5- Kesinlikle Katılıyorum” seçenekleri arasından seçilerek cevaplandırılmıştır.

Çalışma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu kapsamda çalışmanın demografik özellikleri, Güvenilirlik Analizi ve Çalışma Bulguları elde edilen veriler doğrultusunda istatistiki açıdan analiz edilerek sonuçlar yorumlanacaktır.

Demografik Faktörler

Ankete katılan kamu kurumu büro personelinin demografik özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.(Tablo 1) Ankete katılan kamu kurumu büro personelinin %15,2 si bayan, %84,8'i erkektir. Katılımcıların medeni durumu ise , %79,7'si evli, % 20,3 bekardır. Katılımcıların yaş değişkeni dikkate alındığında %5,1 25 yaş ve altını, %43'ü, 26-35 aralığında, %27,2'si, 36-45 aralığında, %24,7'si 46 yaş ve üzerini oluşturmaktadır. Büro personellerinin mesleki deneyimleri değerlendirildiğinde ise sektör deneyimi olarak, %36,1'i 1-5 yıl, %24,7'si, 6-10 yıl, %12,7'si, 11-15 yıl, %26,6'sı, 16 yıl üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir. Kurumdaki çalışma süresi olarak incelendiğinde %46,8'i, 1-5 yıl, %25,3'ü, 6-10 yıl, %12'si, 11-15 yıl, %15,8'i, 16 yıl üzeri kurum deneyimine sahip olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi incelendiğinde, %5,7'si, İlk-orta, %19'u, Lise, %62'si, üniversite, %13,3'ü L.üstü eğitime sahiptir.

Tablo 1: Kamu kurumu büro Personelinin Demografik Özellikleri

		Frekans	%			Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	24	15,2	Medeni Durum	Evli	126	79,7
	Erkek	134	84,8		Bekar	32	20,3
Yaş	25 ve altı	8	5,1	Eğitim Seviyesi	ilk-Orta	9	5,7
	26-35	68	43		Lise	30	19
	36-45	43	27,2		Üniversite	98	62
	46+	39	24,7		L. Üstü	21	13,3
Sektör Deneyimi	1-5 yıl	57	36,1	Kurumunuzdaki Çalışma Süresi	1-5 yıl	74	46,8
	6-10 yıl	39	24,7		6-10 yıl	40	25,3
	11-15 yıl	20	12,7		11-15 yıl	19	12
	16+	42	26,6		16+	25	15,8
	Toplam	158	100		Toplam	158	100

Güvenilirlik Analizi

Çalışmamız sonucunda elde edilen verilere güvenilirlik analizi yapılmıştır. Anketimizde var olan 42 sorunun güvenilirliği Cronbach's Alpha yöntemi ile saptanmıştır. Ankette yer alan ölçeklerin güvenilirliği makul seviyede olduğundan ölçeklerden herhangi bir madde silinmemiştir. Alpha katsayısı Tablo:2 'de görüldüğü gibi 0,942 olarak ölçülmüştür. Sosyal Bilim çalışmalarında asgari güvenilirlik düzeyi 0,800 olduğundan anketimizin güvenilirlik düzeyi uygun olduğu görülmektedir.

Tablo:2 Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Analizi	
Cronbach's Alpha	Madde No
0,942	42

Çalışma Bulguları

Çalışmamızda hizmet inovasyonu uygulamalarında Bilgi paylaşımı iş gören tatmini ile kamu kurumu büro personeline etkisi incelenmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların cevapları değerlendirilmeye alınıp, 5 'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Tablo:3 Hizmet İnovasyonu,Bilgi Paylaşımı, İş Gören Tatmini Ölçeklerinin Cinsiyet Durumuna Göre Bağımsız Örneklem T-T Sonuçları

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	Erkek	134	3,33	0,80	0,07	0,98
	Kadın	24	3,33	0,73	0,15	0,97
Bilgi Paylaşımı	Erkek	134	3,65	0,77	-0,35	0,73
	Kadın	24	3,71	0,82	-0,34	0,74
Hizmet İnovasyonu	Erkek	134	3,52	0,76	-0,20	0,84
	Kadın	24	3,48	0,63	-0,23	0,82

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin cinsiyet durumuna göre bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet durumuna göre iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında; ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:4 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Medeni Durumuna Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	Evli	126	3,35	0,81	0,07	0,48
	Bekar	32	3,24	0,72	0,76	0,45
Bilgi Paylaşımı	Evli	126	3,66	0,80	0,01	0,99
	Bekar	32	3,66	0,69	0,01	0,99
Hizmet İnovasyonu	Evli	126	3,50	0,77	0,24	0,81
	Bekar	32	3,54	0,63	0,27	0,79

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin medeni durumuna göre bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların medeni durumuna göre iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:5 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Yaşa Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Yaş	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	25-altı	8	3,54	0,53	1,28	0,20
	26-35	68	3,16	0,83	1,81	0,10
Bilgi Paylaşımı	25-altı	8	3,76	0,27	0,58	0,57
	26-35	68	3,60	0,78	1,20	0,24
Hizmet İnovasyonu	25-altı	8	3,52	0,51	0,58	0,56
	26-35	68	3,36	0,76	0,80	0,44

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin yaş durumuna göre (25 ve altı), (26-35 yaş) aralığında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların yaşa durumuna göre (25 ve altı), (26-35 yaş) aralığında iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:6 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Yaşa Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Yaş	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	36-45	43	3,36	0,72	-1,20	0,24
	46- üstü	39	3,56	0,79	-1,19	0,24
Bilgi Paylaşımı	36-45	43	3,68	0,65	-0,16	0,87
	46- üstü	39	3,71	0,96	-0,16	0,87
Hizmet İnovasyonu	36-45	43	3,55	0,63	-1,06	0,29
	46- üstü	39	3,73	0,83	-1,05	0,30

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin yaş durumuna göre (36-45), (46 ve üstü) yaş aralığında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların yaşa durumuna göre (36-45),(46 ve üzeri) yaş aralığında iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:7 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Eğitim Seviyesine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Eğitim Seviyesi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	İlk- Orta	9	3,05	1,03	-1,84	0,07
	Lise	30	3,61	0,73	-1,53	0,16
Bilgi Paylaşımı	İlk- Orta	9	3,48	0,98	-0,89	0,38
	Lise	9	3,74	0,72	-0,75	0,47
Hizmet İnovasyonu	İlk- Orta	30	3,59	0,83	-0,66	0,51
	Lise	9	3,76	0,60	0,55	0,59

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin eğitim seviyesine göre (ilk-Orta), (Lise) eğitim düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyine göre (ilk-orta),(Lise) eğitim düzeyinde iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:8 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Eğitim Seviyesine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Eğitim Seviyesi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	Üniversite	98	3,21	0,77	-2,26	0,03
	L.Üstü	21	3,62	0,72	-2,36	0,03
Bilgi Paylaşımı	Üniversite	98	3,61	0,79	-1,12	0,27
	L.Üstü	21	3,82	0,74	-1,12	0,25
Hizmet İnovasyonu	Üniversite	98	3,41	0,78	-1,06	0,29
	L.Üstü	21	3,60	0,68	-1,15	0,26

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin Eğitim seviyesine göre (üniversite), (Lisansüstü) eğitim düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların eğitim seviyesinde (üniversite),(Lisansüstü) için bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak İşgören ölçeğinde $p<0.05$ olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Lisansüstü eğitim seviyesine sahip 21 çalışanın iş gören tatmini konusundaki algıları Üniversite eğitim seviyesine sahip olan 98 çalışandan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo:9 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Sektör Deneyimine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Sektör Deneyimi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	1-5 yıl	57	3,24	0,82	-0,38	0,71
	6-10 yıl	39	3,30	0,75	-0,38	0,70
Bilgi Paylaşımı	1-5 yıl	57	3,61	0,80	0,51	0,61
	6-10 yıl	39	3,53	0,70	0,52	0,60
Hizmet İnovasyonu	1-5 yıl	57	3,40	0,74	-0,47	0,64
	6-10 yıl	39	3,47	0,75	-0,47	0,64

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin Sektör deneyimine göre (1- 5yıl), (6- 10yıl) anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların sektör deneyiminde(1-5 yıl),(6-10 yıl) için iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:10 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Sektör Deneyimine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Sektör Deneyimi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	11-15 yıl	20	3,18	0,96	-1,71	0,09
	16 yıl-üstü	42	3,54	0,68	-1,52	0,14
Bilgi Paylaşımı	11-15 yıl	20	3,79	0,68	0,07	0,94
	16 yıl-üstü	42	3,78	0,85	0,08	0,93
Hizmet İnovasyonu	11-15 yıl	20	3,43	0,70	-1,64	0,11
	16 yıl-üstü	42	3,75	0,74	-1,67	0,10

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin Sektör deneyimine göre (11- 15yıl), (16- üzeri) anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların sektör deneyiminde(11-15 yıl),(16 ve üzeri) için iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo:11 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Kurum Deneyimine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Kurum Deneyimi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	1-5 yıl	74	3,22	0,82	-1,76	0,08
	6-10 yıl	40	3,49	0,73	-1,83	0,07
Bilgi Paylaşımı	1-5 yıl	74	3,61	0,85	-0,67	0,50
	6-10 yıl	40	3,71	0,59	-0,75	0,46
Hizmet İnovasyonu	1-5 yıl	74	3,36	0,77	-2,09	0,04
	6-10 yıl	40	3,66	0,64	-2,21	0,03

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin Kurum deneyimine göre (1- 5yıl), (6- 10 yıl) anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların kurum deneyiminde(1-5 yıl),(6-10 yıl) için iş gören tatmini ve bilgi paylaşımı ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Hipotez 28,29, reddedilmiştir. Ancak Hizmet inovasyonu ölçeğinde $p<0.05$ olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. 6-10 yıllık Kurum deneyimine sahip 40 çalışanın hizmet inovasyonu konusundaki algıları 1-5 yıl kurum deneyimine sahip olan 74 çalışandan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo:12 Hizmet İnovasyonu, Bilgi paylaşımı, İş gören tatmini Ölçeklerinin Kurum Deneyimine Göre Bağımsız Örneklem T-T Testi Sonuçları

	Sektör Deneyimi	N	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
İşgören Tatmini	11-15 yıl	20	19	3,32	0,85	-0,37
	16 yıl-üstü	42	25	3,41	0,74	-0,36
Bilgi Paylaşımı	11-15 yıl	20	19	3,74	0,73	0,45
	16 yıl-üstü	42	25	3,63	0,88	0,46
Hizmet İnovasyonu	11-15 yıl	20	19	3,53	0,75	-0,82
	16 yıl-üstü	42	25	3,72	0,78	-0,83

Çalışmamıza katılan katılımcıların iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçeklerinin Kurum deneyimine göre (11- 15yıl), (16- üzeri) anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların kurum deneyiminde(11-15 yıl),(16 ve üzeri) için iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızda hizmet inovasyonu n uygulamalarında iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve ölçeklerinin katılımcıların demografik özelliklerine göre bir farklılık gösterip göstermeyeceğini tespit etmek için, t-testi uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet durumuna ve medeni durumuna göre iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında; ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Katılımcıların yaşa durumuna göre (25 ve altı), (26-35 yaş) ve (36-45),(46 ve üzeri) yaş aralıklarında; iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve

hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyine göre (ilk-orta),(Lise) ve (Üniversite-L.Üstü) eğitim düzeylerinde iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Ancak katılımcıların (üniversite),(Lisansüstü) eğitim seviyelerinde iş gören tatmini ölçeğinde $p<0.05$ olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Lisansüstü eğitim seviyesine sahip 21 çalışanın iş gören tatmini konusundaki algıları Üniversite eğitim seviyesine sahip olan 98 çalışandan daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların sektör deneyiminde (1-5 yıl), (6-10 yıl) ve (11-15 yıl), (16 ve üstü) için iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Katılımcıların kurum deneyiminde (1-5 yıl), (6-10 yıl) ve (11-15 yıl), (16 ve üzeri) için iş gören tatmini, bilgi paylaşımı ve hizmet inovasyonu ölçekleri arasında ($p>0.05$) olması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ancak katılımcıların kurum deneyiminde (1-5 yıl), (6-10 yıl) aralığında hizmet inovasyonu ölçeğinde $p<0.05$ olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. 6-10 yıllık Kurum deneyimine sahip 40 çalışanın hizmet inovasyonu konusundaki algıları 1-5 yıl kurum deneyimine sahip olan 74 çalışandan daha yüksek olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKCA, M., YURTÇU, B., G., Çalışma Ortamı Özelliklerinin Hekimlerin Görev Ve Bağlamsal Performansına Etkisi, International Journal of Academic Value Studies, (3)15, s.197-207.
- AKKAŞOĞLU, S., ULAMA, Ş.(2016), İşgörenlerin Çalışma Koşulları Ve İş Tatmini: İstanbul'da Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, 3rd International Congress of Tourism & Management Researches, s.95-110.
- AŞAN, Ö., ÖZER, K.(2008), Duygusal Bağlılık ile İş tatmini ve İş tatminin Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler Analiz Etmeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (13)3, s.129-151.
- AZİRİ B.(2011), Job Satisfaction: A Literature Review, Management Research And Practice, (3) 4, S. 77-86.
- BAKKAL, Ö.E., (2018), Hizmet İnovasyonlarında Bilgi Paylaşımı, İş Gören Tatmini: Bir Çağrı Merkezi Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BUSTINZA, O.F., GOMES, E., HERRERO, F.V., BAİNES, T., (2019), Product-service innovation and performance: the role of collaborative partnerships and R&D intensity, R&D Management 49, 1, s.33-45.

- CAN, P., YILMAZ,M.K.(2017), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Hizmet İnovasyonunun Müşteri Bağlılığına Etkisi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (22. UPK Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı): s.1-18.
- CHIVANDI,A.,CHINOMONA, R.,MAZIRIRI ,E.T.,(2017), Service Innovation Capabilities Towards Business Performances İn The Hotel Sector Of Zimbabwe, African Journal Of Hospitality, Tourism And Leisure, 6(2),s.1-12
- ÇEKMECELİOĞLU, H., (2006), İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti Ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma, “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,(8)2 ,s.153-168 .
- DEMİRKAYA, H., ZENGİN, R. (2014), Hizmet İnovasyonu Ve Bir Uygulama Örneği, Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi , (2)1,S.106-116.
- ERDAL, O., KESKİN, H., İMAMOĞLU, S. Z., ERAT, S.(2005),Yönetim Tarzı Ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı Ve Takdir Edilme Duygusu İle İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1) ,S. 17- 26.
- ESER, G., ENSARİ, Ş. (2016), Yöneticinin Bilgi Paylaşım Davranışının, Çalışanların Bilgi Paylaşımı Sonucu Değersiz Olma Kaygısı Üzerindeki Etkisi ve Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Rolü Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, (8)2,s.134- 151.
- GÜMÜŞ,S.,DAYAL M., GÜMÜŞ, BİLİM, H,G., İnovasyonu Oluşturan İşletmelerin Yaşam Döngüleri,Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014.
- HANIF,M.I., ASGHER, M.U.(2018), Service Innovation and Service Innovation Performance: A Study of Banking Services ,Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, (12)2,s. 670-694 .
- IŞIK, M.,(2018),Bilgi Paylaşımını Etkileyen Faktörler Ve Bilgi Paylaşım Sürecinin Yenilikçi İş Davranışına Etkisi, *UIİİD-IJEAS*, 2018 (17. UIK Özel Sayısı),s.641-656.
- IŞIK, M.,(2018), İnovasyon Kültürünün Hizmet İnovasyonu Performansına Etkisi: Bitlis İli Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (32)2 s.351-366.
- İMAMOĞLU,Z.S.,KAYIŞ,A.İNCE,H.(2018), Yerel Yönetimlerde Kurumsal Duygusal Hafıza, Bilgi Paylaşımı, Hizmet Geliştirme ve Hizmet Performansı Arasındaki İlişki,Kurumları *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (2)19, S.95-11.
- KARAASLAN,A.,ÖZLER, ERGUN,D.,KULAKLIOĞLU,S.(2009), Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma,Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (11)2,s.135-160.
- KARADAL,H.,MERDAN,E.,(2018),Hizmet İnovasyon Davranışının Geliştirilmesinde Kültürel Ve Sosyal Sermayenin Rolü, *International Journal of Academic Value Studies*, 4(18), s.203- 212.

- KARAGÖZ, Y.,AĞRAŞ,S.,MESCI,M.,(2015), Relationships Between Knowledge Sharing And Reward Systems In Organizations: The Case Of Erenco, Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (16)2,s.281-300.
- KUTANİS, R.Ö., MERCAN, N.(2015), “Bilgi Paylaşımı Davranışlarının Örgüt Kültürüyle İlişkisine Yönelik Bir Araştırma”, İş ve İnsan Dergisi, (2) 2, s.147-155.
- MİN Lİ; ZHAOQUAN JIAN; RUI QIN(2016),The Impact Of Organizational Learning And Network Competence On Service İnnovation Performance,13th International Conference On Service Systems And Service Management (ICSSSM),s.1-6.
- ÖZAYDIN,M.,M., ÖZDEMİR, Ö.,(2014),Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği, İşletme Araştırmaları Dergisi, (6)1, 251-281.
- RAZİQA,A., MAULABAKHSHA, R.(2014), Impact of Working Environment on Job atisfaction,2nd Global Conference On Business, Economics, Management And Tourism, Procedia Economics and Finance, 23,s.717-725.
- TAŞ,Y. (2011), İş Tatmini Ve Bilgi Paylaşımı Düzeyinin Duygusal Bağlılığa Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Araştırma Ve Uygulama Hastanesinde Bir Araştırma, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21) 1, s.117-131.
- TINAR, M.Y., ULUSOY, T.,(2017),Çalışma Koşullarının İnsancalaştırılmasında Çalışan Memnuniyeti Anketinin Rolü - Uygulamadan Bir Örnek Analizi, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, (5), s.115-125.
- YAZICI ÖZBEK,S.,KALAYCI, I.,(2015), Hemşirelerin Çalışma Ortam Ve Koşullarının Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 3(3), s.379-383.
- YILDIRIR, S.C.,(2015), “Havayolu Taşımacılığında Rekabet Unsurlarının Değişkenliği ve Hizmet İnovasyonu İle Müşteri Memnuniyetinin Artırılması: Yeni Bir “Mil+Süre Puanı” Uygulaması, İşletme Araştırmaları Dergisi, 7/1 ,s.340-359
- AAS, T.H.; Pedersen, P.E. (2010), The Impact of Service Innovation on Firm-Level Financial Performance, The Service Industry Journal, 31, 1, 1-20

YENİ KAMU YÖNETİMİ REFORMU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR

Dr. Öğretim Üyesi Van YYÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

gulcanazimlicilingir@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3618-2104>

Makale Başvuru Tarihi : 27.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Tuğçe ADIYAMAN,

Van YYÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

dymntugce1@gmail.com

ÖZET

1970 yıllarında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle bütçe açıkları, borçlanmalar hükümetleri çıkmaza sürüklemiştir. 1980 yıllarının ortalarına doğru çıkmazdan kurtulamaya çalışan Anglo-Sakson ülkeleri yeni bir yaklaşım modeli arayışlarına yönelmişlerdir. Gerek ekonomik gerekse yönetsel anlamda görülen eksikler nezdinde yeni arayışlar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma ile Yeni Kamu Yönetimi anlayışının ortaya çıkışı itibari ile hem tarihsel süreçlere hem de geleneksel anlayışın geri plana konulduğuna değinilecektir. Yeni yönetim reformlarının ilkelerine ve bu ilkeler doğrultusunda bazı ülke örneklemeleri ile ilgili bilgiler verilecektir. Bu ülkelerin tarihsel süreçleri reformların gerçekleştirilmesinde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve hangi adımların atıldığından söz edilecektir. Ayrıca Türkiye ile ilgili yapılan reform hareketleri ve çalışmaları idare hukuku bağlamında aktarılacaktır. Yeni Kamu Yönetimi kavramına kimi yerlerde 'YKY' olarak değinilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Yeni Kamu Yönetimi,

Yeni Sağ, Refah

Devlet, Reform

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, Yeni Sağ, Refah Devlet, Reform

A R0view On Tthe New Public Management Reform

ABSTRACT

With the effect of the economic crisis in the 1970s, budget deficits and borrowings dragged the governments into a dead end. Anglo-Saxon countries, which were trying to get out of the deadlock towards the middle of the 1980s, turned to the search for a new approach model. It has been tried to develop new searches in terms of deficiencies seen in both economic and administrative sense.

Keywords:

New Public

Administration, New

Right, Welfare State,

Reform

With this study, it will be mentioned that both the historical processes and the traditional understanding have been put into the background as of the emergence of the New Public Management approach. Information about the principles of new management reforms and some country examples in line with these principles will be given. The historical processes of these countries, which methods were used in the realization of the reforms and which steps were taken will be mentioned. In addition, reform movements and studies related to Turkey will be conveyed in the context of administrative law.. The concept of New Public Administration will be referred to as 'YKY' in some places.

GİRİŞ

Dünyada etkili olan geleneksel yönetim anlayışında yönetim yapısı katı, hiyerarşik ve biçimsel kuralları barındıran bir yönetimi kapsar. 1929 ekonomik buhranından sonra Keynesyen refah devleti anlayışı etkili olmuştur. Bu yönetim anlayışı ile devlet her alanda müdahalesini artırmakta ve işlevlerini gerçekleştirmedeki yürütme gücünü kullanmaktadır. Devletin her sektör alanında etki ve müdahalesi oldukça fazladır. Refah olan halk değil yalnızca devlet olmuştur. 1970 yıllarında etkili olan geleneksel yönetim yapısının beraberinde getirdiği refah devlet anlayışı ile katı bürokrasi, hantal devlet yapısı gibi birçok kavram bu dönem için eleştiri kaynağı olmuştur.

Keynesyen refah devlet yönetimi anlayışı yoğun müdahaleler ve ciddi borçlanmalar neticesinde çıkmaza girmiştir. Bu duruma çözüm olarak 1980 yıllarında yeni bir yönetim anlayışı gündeme

gelmektedir. Yeni yönetim anlayışı ile devlet müdahalesinin azaltıldığı, birey haklarının gözetildiği, katılımcılığın artırıldığı, özelleştirme tekniklerinin öne sürüldüğü bir süreç oluşmaya başlamıştır. Bu değişim tabanı devletin ve vatandaşın rollerinin yeniden şekillenmesi savunur.

Yeni Kamu Yönetimi sürecinin ortaya çıkışıyla geleneksel ve katı bürokrasi anlayışı yerine verimlilik esaslı, performansa dayalı, piyasa temelli ve hükümet ile vatandaş arasındaki etkileşimin artması yönünde çalışmalar hedeflenmektedir. Bürokrasinin azaltılması aynı zamanda insan kaynakları mekanizmasından da yararlanılması gerekmektedir. Birçok ülkede reform çalışmaları uygulamaları yapılmış fakat her devletin uygulama, devam ettirme ve süreklilik arzı konusunda farklılıkları gözlemlenmiştir

YENİ KAMU YÖNETİMİ DÜŞÜNCESİ

Eski olarak tabir edilen geleneksel yönetimin yerine yeni olarak adlandırılan ve özel sektördeki işletme kavramının kamuya aktarılması olarak atfedilir. Özel sektör uygulamaları ve ‘müşteri’ kavramının kamuya aktarılması gerektiği söz konusudur.

1980 yıllarının ilk zamanlarından beri kamu sektörünün yapısı ve işleyişinde birçok gelişmiş ülkenin değişimi gözlemlenmektedir. Yönetime hâkim olan geleneksel Yapı Yönetim içinde değişim içindedir. Dolayısıyla elde edilmek istenen esnek, piyasa odaklı ve işletme düşüncesinin hâkim olduğu bir yönetim anlayışı belirgin olmaya başlamıştır. Bu sayede ekonomik, siyasi ve ideolojik alanlarda bu belirginleşen değişimlerin ön ayağı oldu söylenebilir. Hem değişimlerin hem de düşüncelerin yeni anlayış ortamında vatandaşın ve bağlı olduğu devletin sorumluluklarının tanımı değişmektedir. Bu doğrultuda, yönetim işlevini gerçekleştirme yöntemlerinde bu alanların yanında tarım sektöründe de bir değişiklik gerekli hale gelmektedir (Gözel,2003:1).

YENİ KAMU YÖNETİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Yeni kamu yönetimini (new public management) sürecinin gelişmesinde birçok etken rol oynamıştır. 1970’lerin sonlarına doğru kamu sektörü işleyişi ve ekonomisi için eleştiriler artmaya başlamasıyla ekonomik ve yönetim alanlarında yaşanan sıkıntılar ve ayrıca 1930’lu yıllardan beri süregelen politikaları benimseyen devletlerin ekonominin her alanına aktif rol oynamasından dolayı refah devlet algısı oluşmaya başlamıştır. Varılan neticede devletin faaliyet alanının genişlemesinin yanında birçok alana müdahalesinin gözlemlenmesiyle refah devlet algısının olgunlaşmaya başladığı görülmektedir. Refah Devlet anlayışına yönelen hükümetler sosyal faaliyetlere müdahale etmek maksatlı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu düşüncedeki devletler sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda müdahaleci varlığını hissettirdi. Refah Devlet anlayışında refah olan yalnızca devlet olmakta fakat halkın ve özel sektörün refahı göz ardı edilmekteydi. Keynesyen refahı esas alan hükümetler özelleştirme ve rekabet piyasasının önünde bir engel olmaya başlamıştır. Ekonomik büyüme yerine artık bir gerileme süreci baş göstermeye başlamıştır. Bunun nedeni Keynesyen refah devlet anlayışının olduğunu söylemek kaçınılmazdır. 1970’lerin ortalarında geline nokta ciddi borçlanmalar ve petrol krizi nedeniyle devletler yeni arayışlara yönelmesini de beraberinde getirmiştir (Eryılmaz, 2013: 47-48).

Sosyal politika harcamaları devletleri çıkılmaz bir hale sürüklemiştir. 1975 sonrası dönemindeki harcamaları, ikiye ayırarak ele almak uygun olacaktır. Bu harcamalar; kamu harcamaları ve sosyal kamu harcamaları şeklindedir. Refah devletlerinin temel oluşturup daha sonra olgunluk döneminin sonuna gelinceye kadar, belirtilen her iki harcama türünde artışlar süregelmekte olduğu vurgulanır. Bu açıdan yalnızca kamu harcamalarının seyrine bakılıp, sosyal devletin küçüldüğü sonucuna ulaşırsa, yanlış bir yorum yapılacaktır. Oysaki genel harcamalar birçok nedenden dolayı azalma içine girmiş olsa da diğer yandan kamu sosyal harcamalarının artması popülaritesini devam ettirdiği gözlenmektedir(Özdemir,2005:158). Fakat bu durumun yeni bir politikayı beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Devletin küçülmesi ve her alandaki etkilerini azaltmaya yönelik Yeni Sağ politikası gündeme gelmiştir.

YENİ SAĞ SÜRECİ (NEW RIGHT)

1970'lerin sonuna doğru bu dönemde İngiltere ve Amerika birleşik devletleri devleti keynesyen refah çıkmazından kurtarmak için devleti yeniden yapılandırma ve küçültmek maksatlı 'Yeni Sağ' düşüncesi gelişti. Bu süreci benimseyen liderler ve partiler, İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD' de Ronald Reagan iktidara geldiler. Bu liderler devletin işleyişini tekrar incelediler ve devletin hangi alanlarda müdahale edeceği konusunda geliştirdikleri Yeni Sağ'ın kendi politikalarını getirerek refah devletin işleyişine son verdiler. Yeni sağ neoliberalizmin çıktısı olarak görülen birey özgürlükleri ve muhafazakâr devlet anlayışını benimsemiştir. Artık devletten beklentiler kendi özüne dönmesi ve asıl görevleri ile ilgilenmesidir. Miadını dolduran refah devlet anlayışındaki her alanda etkili olan devletin aksine yurttaşlar da yönetimde söz sahibi olmak karar alma sürecine ortak olma düşüncesini istemişlerdir (Eryılmaz, 2013: 47-48).Türkiye'de ise Turgut Özal bu süreci benimseyen lider olarak atfedilir. "Özalizm" adıyla Türkiye' de uygulayıcı konumda olmuştur.

YENİ KAMU YÖNETİMİNİN İDARİ İLKELERİ

Yeni Yönetim anlayışında özel sektörün amaçlarının uyarlanması, geleneksel yönetim yapısı yerine yeni ve dinamik, merkezin kontrolünden olabildiğince uzaklaşmış bir yönetim amaçlanmıştır. Esnek çalışma, müşteri talepleri gibi yerine getirilmesi gereken kamu hizmetlerinin sunumunun yanında sosyal eşitliğin sağlanması gözetilmektedir. Bu doğrultuda aşağıda belirtilen ilkelerden faydalanılmaktadır;

Küçülmek

YKY bu ilkeyi yönetimin masraf kalemlerinin azaltılması gerektiğini ve faaliyet alanlarının azalmasını öngörmektedir. Kurumların yeniliğe açık üretken yeni kültürler edinmesini verimliliğinin artırılması gerektiğini öngörmektedir.

Yönetim ideolojisi teorisini kamu yönetimine uyarlamak

Üretim ve verimliliği ön planda tutarak özel sektör faaliyetlerini kamu sektörüne aktarmayı öngörmektedir.

Girişimci yönetimler mantığını kamu yönetimine aktarmak

Kurumların çalışma oranlarının artması öncelik dışında olup verimliliğin ortaya çıkması ön plandadır. Bunun yanında bürokrasinin yerine katılımcılığın artmasını ve piyasa mekanizmalarını tercih edilmektedir. Özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarının da etkisi ile toplumsal sorunlarla başa çıkılabilecektir.

Yerelleşmek

Hizmet birimlerinin halka yakınlığı artırılmakta, yenileşme amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yöneticilerin yetkileri esnek olmalı ve verimlilik en üst seviyeye çıkması olarak bilinmektedir.

Bürokrasiyi azaltmak

Katılım arttıkça hiyerarşi azalmaktadır. Bu esasta prosedürlere ve kurallara bağlılıktan ziyade etkin ve verimlilik ön planda olması gerektiği ve küçülen birimlerin yeni kamu yönetimi düşüncesi olan 'müşteri odaklı' terimi ile doğru orantılı olacak şekilde çalışılmaktadır. Aynı zamanda bürokrasinin azalması ile kurumda verimliliği artıracak olan insan kaynakları da ele alınmalıdır. Zira kurumların etkili olması için çalışmaların üst düzeyde ve dolayısıyla verimliliğin artacağı düşüncesi ile insan kaynakları da ön planda tutulmalıdır.

Özelleştirmek

Çoğu durumda ve mevcut şartların yeterliliği göz önüne alınarak yönetimler, birtakım hizmetleri dışarıdan özel sektör yolu ile yaptırabilmektedirler. Özel sektörde rekabet ön planda olduğundan dolayı bu durumun verimliliği artıracığı ve piyasa mekanizmalarını kullanacağından dolayı bu düşünceye yönelmektedirler(Özer 2015: 166).

YKY' nin tüm bu ilkelere bağlı olarak gerçekleştirdiği politika reformları sayesinde geleceğe yönelik birçok adım atıldı. Geçmişten günümüze süregelen eğitim, sağlık, ekonomi gibi alanlarda reform çalışmaları gözlenmektedir. Buna istinaden sadece yönetimde reforma değinmenin dışında yönetimin yetki alanı altında olan tarım alanında da reform yapılması gerekmektedir. Zira ekonominin temel taşı olan ve kalkınmayı sağlayacak olan çalışmalar yapılması gerekmektedir.

YENİ KAMU YÖNETİMİNİN GENEL ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de dahi çeşitli ülkelerde, bunun bir uzantısı olarak özelleştirme politikaları uygulanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise devletin yönetim fonksiyonlarının da birtakım aktörlere dağıtılmasını hedefleyen "yönetişim", "yerinden yönetim" ve devletin yönetim mekanizmalarını sorgulayan "şeffaflık", "hesap verebilirlik" gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Devlet yönetimleri, geleneksel kamu yönetimi anlayışını bırakarak, ön plana çıkan bu kavramlar ile bunlar doğrultusunda oluşan yeni yönetim anlayışı ve prensipler doğrultusunda dönüşüme girmişlerdir. Bu dönüşümler ülkelerde yapılan idari reformları gerçekleştirmiştir (Göçoğlu, Gündüz, 2020:5).

Geleneksel yönetimin geride bırakılması adımları kimi kaynaklara göre yaşanan bir dram olarak görülse de aksine yeni yönetim kötüye gidişten kurtaran, vatandaşa hizmet sunumu, karşılaşılan sorunlara küresel bir çözüm ile aşmayı amaçlayan ulusal olmaktan çok uluslararası bir güç olarak da söz edilebilir. Yeni yönetimler ile dünyada kamu sektörü reformları politika deneylerinden ve organizasyonel uygulamalardan etkilenen gelişmekte olan ülkeler, kamu sektörünün itici güçleri arasında tutarsızlıklar devam ediyorken gelişen dünyada reform çabaları ve yönetişimin doğası ve kamuoyuna çağdaş yaklaşım ile kendilerine yer edinebilmektedirler (UNDP, 2004: 2-3).

Yeni yönetimin temelinde barındırdığı verimliliğin, etkinliğin ve kalitenin etkisiyle yönetimde başarının artması amaçlanmıştır. Bu hususta eski olarak tabir edilen geleneksel yönetimin kalıntılarından tam olarak sıyrılamayan bir yapı olmuş olsa da yeni yönetimin daha olumlu olduğu söylenebilir.

KAMU YÖNETİMİ REFORMLARININ ORTAK ÖZELLİKLERİ

Küreselleşmenin etkisiyle hem dünyada hem de Türkiye'de ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik alanlarındaki gelişme ve değişimlerin kamu yönetiminde nitelik ve yapısal anlamda etkisi oldukça fazladır. Kamu yönetimi reformları hizmetlerin sunumu açısından ve yönetim yapısına olan etkisi açısından önemli görevler üstlenmektedirler. 1980-1990 yılları arasında YKY ilkeleri perspektifinde şekillenen ve günümüzde devam etmekte olan kamu yönetim reformlarının ön plandaki özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

- Küresel aktörlere daha fazla yer verilmesi
- Reformlar ile bireyin daha fazla ön plana alınması
- Etkinlik, verimlilik kavramlarının değer kazanması
- İşletme mantığı ile Özelleştirmelerin ağırlık kazanması
- Yerelleşme (desantralizasyon) ile merkezin sorumluluğunun azaltılması
- Özel sektörün yönetim şekillerinin rol alınması
- Teknoloji, bilgi ve iletişim alanlarından daha fazla yararlanılması
- Şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılımcılık kavramlarının değerlerinin uygulanması
- Yönetimde birey ve sosyal unsurların giderek ön plana alınması

Kamu yönetimi reformu esasen tüm bu unsurların yeni gelişen düşünce olmadığını fakat asıl farkın uygulamada olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında uygulamaların ise girdilerin aksine çıktıların verimliliğinden söz edilmektedir.

KAMU YÖNETİMİ BAĞLAMINDA ÜLKE ÖRNEKLERİ

Kamu Yönetim reformları sadece tek alanda değil bir bütün şeklinde ele alınması gerekmektedir. Esasında ele alınan konular hükümetlerin yürütme yetisine bağlı bürokratik olgunun ötesindedir.

Devletlerin yürütme gücünü yeniden tanımlanmasına bağlıdır. Kamu sektörü yönetimini, işletme ve piyasa mantığına dönüştürme, özelleştirmelere açık olma, yerelleşme olgusunu ön planda tutma, yönetsel kademeleri yeniden şekillendirme ve sosyal devlet temellerini oluşturma gibi amaçları kapsamaktadır. Yeni yönetim alanının etkili gücü sadece Amerika Birleşmiş Milletler olmamıştır. OECD Ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yanında Anglo-Sakson ülkeleri ile ikili etkileşim ön plana çıkmıştır (Güler, Karahanoğulları, 2004: 14-15).

- **ABD:** kamu sektörü yönetiminde ilk önemli reformun 1970 yıllarında dünyada yaşanan petrol krizinin etkisiyle ABD’de başladığı söylenebilir. Bu durumun neticesinde süregelen bütçe açıkları, kamu giderlerinin azaltılması amacı doğurmuştur. Keza, ülkede uygulanan kamu yönetimi reformu gelişmeleri ile öncelikle hükümetin, federal sistemin kuvvetlendirilmesi, partisel disiplinin azaltılması ve bağımsız yasama organlarının güçlü kılınması ile kamu kurumlarındaki yolsuzlukların azaltılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, yapılan yönetimde reform çalışmalarının esas nedeni özellikle 1980’lerde yaşanan yüksek oranda bütçe açığı, federal hizmetlerde meydana gelen çöküş ve vatandaşların kamu kurumlarına olan güvenin sarsılması olarak gösterilmektedir (Önen, Kurnaz 2017: 56). 1980’li yıllardan itibaren dünyada kamu yönetimi reformları üzerinde etkili olan yeni yönetim anlayışı, ABD kamu yönetiminin reformunun işleyişini değiştirmiştir. 1993 yılında “Ulusal Performans Değerlendirmesi (NPR)” raporunun hazırlanması ile ilk defa dönemin Başkanı Bill Clinton ile Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. NPR'nin raporunun yayımlanmasından kısa bir süre sonra, daha fazla verimlilik düşüncesi ile personelin çoğu ev bürolarına geçerek çalışmaya başladı. Bu çabalar arasında çalışanları müşteri hizmetleri konusunda eğitmek, gelişmelere pilotluk yapabilmek, genel merkezin işlerini hafifletmek ve Ulusal Ortaklık Konseyi, Başkanın bünyesindeki Yönetim Konseyi ve Hükümet Bilgi Teknolojisi şeklinde NPR’ önermiş olduğu kurumlar arası konseylere personel sağlamak dâhildir (National Performance Review). Kamu yönetiminde reforma ilgiyi artıran bir başka gelişme ise, Bill Clinton’ un himayesinde “Hükümetin Yeniden Keşfi (Reinventing Government) isimli eseri ve bu eser ile de yeni yönetim anlayışındaki reformları Amerikan yönetimine uyarlanması hedeflenmiştir.
- **İngiltere:** 1979-1997 yılları arasında muhafazakâr ve işçi partilerinin iktidarda olduğu dönemlerdir ve bu dönemde verimlilik ve etkinliğin artırılması doğrultusunda kamu hizmetinin değiştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. 1991 yılına gelindiğinde ise “Gelecek Adımlar Acente Reformu (Next Steps Agencies Reform)” girişimi ile kamu yönetiminde köklü değişimlerin önemli noktası olmuştur. Bu dönemde en önemli uygulama, bakanlıklarda politika üretilmesi dışındaki birimlerin yani hizmet taleplerinden sorumlu birimlerin ve bunlara ilişkin süreçlerin hizmette verimliliğin artması için birbirinden ayrılmasıdır. Bu reform ile hiyerarşik yönetimin kırılması, geleneksel yapıdan uzaklaşılması yönünde çalışılmıştır. Özel yönetim performans ve temellerinin esas alınması, rekabet piyasasının önünün açılması amaçlanmıştır. 1998 yılı sonrası İşçi partisi iktidara gelmiş fakat sol görüşlü bir yapılanmaya sahip olduğundan dolayı birtakım politikalar sekteye uğrasa da yeniden yapılanma çalışmaları devam etmiş ve birim sayıları artırılarak kamu yönetiminde verimliliği artırmıştır (Yılmaz, 2008: 63).
- **Yeni Zelenda:** 1974-1977 yılları arasında devlet hem birçok mal ve hizmeti sağlarken aynı zamanda enerji, ulaştırma, ekonomi, tarım ve haberleşme gibi alanlarda etkin konumdadır. Her alanda müdahaleci olan devletin süregelen bu yapılanması bir dönem sonra ülke için ciddi sorunlar oluşturmaya başlamıştır. 1984 yılına gelindiğinde İşçi Partisi iktidara gelmiş ve ekonomik yapının ciddi krizlerin eşiğinde olduğu görülmüş ve bu krizden kurtulabilmek için önemli reformlara ihtiyaç olduğunu belirlemiştir. Dolayısıyla bu duruma çözüm olarak bir dizi reform çalışmasına girişmiştir. Yeni yönetim reformu piyasa temelli ve kamu tercihi anlayışı ön planda olmuştur. Bu yeni reformlara birçok farklı siyasi parti tarafından da destek görmüştür. Reformların kilit noktası sözleşme ve anlaşma sisteminin ciddi bir biçimde ve sürekli bir şekilde uygulanmasıdır. İçeriğinin esasında kurumlar arası etkileşimlerin

resmileştirilmesi, performans değerlendirmeleri, sabit fiyatlı anlaşmalar gibi kurum içi ve kurumlar arası sözleşmelerden oluşmaktadır (Avaner, 2019:129). Dünya genelinde kamu yönetimi reformlarına öncü ülke olarak bilinir. Zengin kaynaklara sahip olması ve az nüfuslu bir ülke olarak yönetim alanında dikkat çektiği belirtilmektedir. Yönetim yapısının şekillenmesinde reform politikalarını yaygın bir şekilde uygulamaya geçirmesi olduğunu söylemek mümkündür (Aytaç, Altunok, 2018: 524).

- **Türkiye:** Türkiye’de kamu yönetimi reformlarını kapsamalarına göre üç dönem ile belirtilebilir. 1. 1923-1960 yılları dönemi (Yabancı Uzmanların Hazırladıkları Raporlar), 2. 1960-2000 yılları dönemi (Yerli Uzmanların Hazırladıkları Raporlar) ve 3. 2000’li Yıllar Dönemi (YKY Anlayışı Çerçevesinde Yapılan Yasal ve Kurumsal Düzenlemeler) şeklindedir. 1980’lerin ilk zamanlarından itibaren iyice önemli hale gelen, dünyada birçok ülkede hâkimiyetini oluşturmaya başlayan yeni yönetim anlayışı Türkiye’ye de Turgut Özal ile birlikte uygulanmıştır. Yeni Yönetim Anlayışı uygulamaya konulduğu yıllardan itibaren gerek merkezi gerekse yerel kademelerin faaliyetlerinde oldukça geniş değişikliklerde bulunmuştur. Türkiye özellikle merkezi yönetimin etki ve faaliyetlerinde özel sektör işlevlerine daha fazla yalan oluşturmaya başlamış devlet geri plan da tutularak alanı daraltılmaya başlanmıştır (Çevikbaş, 2012:9). 1923-1960 yılları arasında yabancı uzmanlar tarafından hazırlanmış olan reform çalışmaları, idari reform çalışmalarının önemli özelliği olarak belirginleşir ve 1930’lu yıllarından sonra uygulanmış olmalarıdır. Reformlar, hazırlanmış oldukları kişilerin isimleri ile adlandırılmıştır. Söz konusu çalışmaların başında öncelikle Dorr Raporu gelmektedir, daha sonra Neumark Raporu, Barker Raporu, Martin-Cush Raporu ve diğer raporları gelmektedir. İlk reform çalışması olarak söz edilen, Goldthwaite H.Dorr tarafından 1933 yılında hazırlanan “Dorr Raporu”dur. Ayrıca bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve bir de Devlet Personel Dairesi’nin kurulması ile ülkede reformların başarılı bir şekilde hazırlanması sonrasında uygulanması çerçevesinde önemi vurgulanmaktadır.1961 yılına gelindiğinde ise Milli Birlik Komitesi ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın isteği doğrultusunda Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi (TODAİE), “İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor” isimli rapor çalışması hazırlanmıştır. Raporun temelinde idari reform ve reorganizasyon alanlarında realist görüş ile hazırlanması, bu reformun ne tür çalışma alanlarını içereceği ve bunun nasıl gerçekleştirileceğinin belirlenmesi gerektiği amacı gösterilmiştir. 2000’li yıllarda ise, yeni yönetim anlayışında devletin küçültülmesi, bürokrasinin olumsuzluklarının azaltılması, rekabetin artırılmasıyla piyasanın canlandırılması, özel sektör teknik ve yöntemlerine ağırlık verilmesi, yerelleşmenin önem kazanması gibi ilkelerin beraberinde getirdiği açıklık, şeffaflık, verimlilik, bilgi edinme değerlerinin de önemi ayrıca vurgulanmaktadır. Başbakanlığın öncülüğünde 2003 yılında kamu yönetimi reformu çalışmalarına ağırlık kazandırılarak, yeni yönetim anlayışına paralel olarak “Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim” isimli rapor yayınlanmıştır (Önen, Kurnaz, 2017: 60).

SONUÇ

1970’li yıllarında devletin büyüklüğü nasıl yönetilmesi gerektiği ve devletin hangi alanlara ne kadar müdahale etmesi gerektiği tartışmaları yaşanmaktaydı. Geleneksel yönetimlerin getirmiş olduğu hantal, katı bürokrasinin ağırlıkta olduğu yönetimin artık iş görmez hale geldiği ve verimliliğin arka plana atıldığı gözlemlenmektedir. Devletler bu çıkmazdan kurtulmaları için yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. 20.yy’da Kamu Yönetiminde atılan adımlar geliştirilen fikirler söz konusuydu. Yeni yönetim paradigmaları biçimlenmeye başlamıştı. Bu süreçte keynesyen ekonomi politikaları rol oynamıştır. Devletin her alana müdahale ettiği refah devlet anlayışı görülmekteydi. Fakat artık bu durumun devam etmemesi gerektiğini ve devletin küçülmesi gerektiğini savunan İngiltere’ de Margaret Thatcher ve ABD’ de Ronald Reagan iktidara geldiler. Onlar devleti asli görevlerine çekmek ve devleti yeniden yapılandırması gerektiğini savundular. Bu düşünce neticesinde Yeni Sağ olarak adlandırılan müdahaleci devlet yerine muhafazakâr devlet modelini geliştirdiler.

Ekonomik, siyasi yönden her ülke farklı sorunlar yaşamakta ve bu sorunlar nezdinde çözüm geliştirme çabaları içindedir. Hükümetler farklı yönetim fikirlerini deneyimleyerek kendileri için en uygun yöntemi bulmayı amaçlamışlardır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin bile aksayan yönetim uygulamalarının olduğunu görmekteyiz. Fakat bu aksaklıklardan alınan dersler neticesinde başarılı yönetimler meydana gelmiştir.

Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde reform çalışmalarına yönelen hükümetlerin birbirlerinden etkilenecek bu çalışmaları kendi bünyelerinde uyguladıkları görülmektedir. Bu reform çalışmalarından biri de merkezi yönetimin hâkimiyet alanını yerelleşme kavramı altında yerel birimlere aktarmasıdır. Yeni yönetim anlayışı ile katı ve güçlü merkezi yapı yerine daha esnek, katılımcı, piyasa temelli bir yapı hedeflenmiştir. Bu sayede merkezi yönetimin yetki ve sorumluluğu hangi noktalarda başlayıp hangi noktalarda sona ereceğinin belirlenmesi olduğu söylenebilir.

Türkiye’de yabancı ve yerli uzmanların katkılarıyla hazırlanan reform çalışmaları ile yönetimin iç işleyişinin iyileştirilmesi, katı bürokrasinin etkilerinden kurtulması, yerelleşme ve yeniden yapılanma sürecinin gelişmesi amaçlanmıştır. Fakat alınan kararlar, yapılan çalışmalar, analizler çoğunlukla biçimsel nitelikte kalmış olup ciddi bir reform sürecine girilemediği gözlemlenmiştir. 2003 yılına gelindiğinde Anayasa değişikliği neticesinde geniş ölçüde reform çalışmaları başlatılmış, yönetim, şeffaflık, verimlilik gibi nitelikli alanlarda gelişmeler hâkimiyet kurmaya başlamıştır. Geline nokta ise yönetimde süreklilik ve istikrar kazanılması için katılımcılığın, yerelleşmenin ve teknik bilgilerden faydalanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AVANER, T. (2019), ‘‘Yeni Zelanda Kamu Yönetimi ve Planlama Kurumu’’, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, ss: 126
- AYKAÇ, B ve ALTUNOK,H ve GEDİKKAYA, F.G. (2018), ‘‘Yönetimsel Yapı İncelemeleri’’, (Ankara), Nobel Akademik Yayıncılık, Cilt 2, Kasım, ss:524
- ÇEVİKBAŞ,R. (2012), ‘‘Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Ve Türkiye Uygulamaları’’, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi , Cilt 1, Sayı 2, ss:9
- ERYILMAZ, B. (2013), ‘‘Kamu Yönetimi; Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar’’, (Kocaeli), Umuttepe Yayınları
- GÖÇOĞLU, V. GÜNDÜZ, O. (2020), ‘‘Kamu Yönetimi Reformlarını Yeni Kamu İşletmeciliği Bağlamında Okumak’’ Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR), 6(1), 1-16 1 ss:5
- GÖZEL, K.A, (2003), ‘‘Yeni Kamu Yönetimi Nedir?’’, Türk İdare Dergisi, Y: 75, ss.1
- GÜLER, B.A; KESKİN,Nuray,E; ÖZDEN,A; ÇINAR,T; DİKMEN,A.A ;ESEN,S.; KARAHANOGULLARI,O ;KARASU,K ;KUTLU, M.N ;TELLAL, E, (2004), ‘‘Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri’’, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM), (Ankara), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın N:1, ss:14-15
- GÜRCÜOĞLU, S ve ÖZTAŞ, N, (2018) , ‘‘Türk Kamu Yönetiminde Performans Yönetimi: Milli Eğitim Bakanlığı Örneği’’, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 14, ss:540
- KILINÇ, E.İ.(2020) ‘‘Türk Kamu Yönetiminde İnsan Kaynakları Planlaması Reformu’’ Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı ss:98-99
- ÖNDER, M, ve AYHAN, E. (2017), ‘‘Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı’’, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 3, Sayı 2

ÖNEN,M, ve KURNAZ,S. (2017), ‘‘Kamu Yönetimi Reformlarında Yeni Perspektifler Ve Arayışlar’’ , KASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)ASSAM International Refereed Journal, Cilt 4, Sayı 8, ss: 56

ÖZDEMİR, S ,(2005), ‘‘ Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Y:50, ss.158

ÖZER, M.Akif. (2015), ‘‘Yeni Kamu Yönetimi’’, (Ankara), Gazi Kitabevi

UNDP (2004) ‘‘Public Administration Reform Practice Note’’ United Nations Development Programme Public Administration Reform Practice Note ss:2-3

Vice President of United States, ‘‘Ulusal Performans İncelemesinin Kısa Tarihi’’ <https://govinfo.library.unt.edu/npr/library/papers/bkgrd/brief.html> ET(18.12.2020)

YILDIRIM,S, ve KAVUNCUBAŞI, Ş, (2005), ‘‘Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi’’, (Ankara) Siyasal Kitabevi, ss:10

YILMAZ,O, (2008) ‘‘Birleşik Krallık ’ta Kamu Yönetimi Reformları (1979-2008)’’ ,Kamu İdarelerinde Stratejik Yönetim Projesi Raporu, Cilt 1, Kasım, ss:63

ULUSÜSTÜ VATANDAŞLIK İNŞASINDA AVRUPA BİRLİĞİNİN GİRİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Ozan GERÇEKER

Doktorant Van YYÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

ozangerceker.65@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5083-9259>

Makale Başvuru Tarihi : 28.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği'nde
Politika Üretme
Süreci,
Vatandaşlık Unsuru,
Avrupa Birliği'nin
Ulusüstü
Vatandaşlık
Politikaları.

Ortak değerlerin kolektif kimlik olarak inşası bireyler ve toplumlar üzerinde hem etkileyen hem de etkilenen boyutuyla önem arz etmektedir. Bu durum beraberinde fırsatlar, riskler, tehditler ve krizler doğurmaktadır. Vatandaşlık kavramı da ortak bir kimliğin altında gerek vatandaşlara gerekse ülkelere fırsatları değerlendirmeyi, riskleri öngörmeyi, krizleri yönetmeyi ve tehditlerle başa çıkmayı sağlamaktadır. Benzer bir durum elbette ulusüstü yapılanmalar için de geçerlidir. Hatta nispeten yeni oluşumlardan sayılan ulusüstü yapılanmalarda insanlar verili kimlikleri ile sonradan kazanmış oldukları kimlikler arasında bir çatışma yaşadıkları için söz konusu mücadele ortamı, ulus devletlerde geçmiş tarihsel tecrübelerle büyük oranda aşılmış aidiyet hissine göre daha uzun sürmektedir. Burada öne çıkan unsur ise milliyetçilik nosyonudur. Bu anlamda 2021 yılı verilerine göre 447 milyon üstünde vatandaşı bulunan Avrupa Birliği'nin kuruluş felsefesinde yer verdiği "ulusüstü vatandaşlık" veya "kozmopolit vatandaşlık" girişimleri böylesi niteliklere haizdir. Özellikle yaşanan uluslararası göç gibi olgular, ulus devletlerin vatandaşlık politikalarını etkilemenin yanında Avrupa Birliği'ne benzer üye ulus devletlerle şekillenen ulusüstü yapılanmalar için vatandaşlık inşası adına da belirleyici unsurlardan olmuştur. Avrupa Birliği bu süreci kuruluş felsefesi ile üye ulus devletlerin karşı çıkışları arasında mücadele vererek ve bu anlamda politikalar üreterek aşmaya çalışmaktadır. Bu politikaların temel dayanakları ise Avrupa Birliği'nin diğer kuruluş felsefelerinden olan çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk gibi kavramlar tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Bütün bu çerçevede literatür taramasına dayalı ve güncel gelişmelerle desteklenen bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada nitel veriler elde edilen nicel verilerle desteklenmiştir. Ayrıca çalışmada eleştirel bir yaklaşım sergilenerek Avrupa Birliği içinde ulusüstü vatandaşlık adına yürütülen çalışmaların betimleyici ve yoruma dayalı bütüncül bir genel seyri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmanın asıl amacı ulusüstü vatandaşlık olgusunun geleceğini, bununla alakalı en somut verileri barındıran Avrupa Birliği'nin ürettiği politikaları aracılığıyla incelemek ve bunun tüm dünyada uygulanabilir olup olmadığını gözlemlemek olarak ortaya koymaktır. Nihayet elde edilen bazı bulgulara göre ulusüstü vatandaşlık olgusunun ulus devletlerin olduğu yerde sıkıntılar yaşadığı görülmüştür. Öte yandan Avrupa Birliği'nin bu anlamda önemli bir yol aldığı ortadadır. Ancak ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği Avrupa Birliği içinde tam anlamıyla hayata geçirilecek kadar hoşgörü görmemektedir. Keza Avrupa Birliği açısından ulusüstü vatandaşlık için elzem olan unsurlardan biri çok-kültürlü bir yapıya olanak tanıyan uluslararası göçtür. Lakin yaklaşık son çeyrek yüzyıldır dikkat çeken bir şekilde Avrupa Birliği'nin sınırlarında aldığı göçe karşı önlemleri bu anlamda bir çelişki sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği'nde Politika Üretme Süreci, Vatandaşlık Unsuru, Avrupa Birliği'nin Ulusüstü Vatandaşlık Politikaları.

* Bu çalışma, Ozan Gerçek'er'in 24.06.2019 tarihinde kabul edilen "Avrupa Birliği Kimlik İnşasının 2011 Sonrası Göçmen Politikalarına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

An Evaluation On The European Union's Initiative In The Constructive Of Supranational Citizenship

ABSTRACT

Keywords:

Policy Making
Process in the
European Union,

Citizenship Element,

Supranational
Citizenship Policies
of the European
Union.

The construction of common values as a collective identity is important in terms of both affecting and being affected by individuals and societies. This situation brings with it opportunities, risks, threats and crises. The concept of citizenship also enables citizens and countries to evaluate opportunities, predict risks, manage crises and cope with threats under a common identity. A similar situation is of course also valid for supranational structures. In fact, since people in supranational structures, which are considered as relatively new formations, experience a conflict between their given identities and the identities they have gained later, the aforementioned struggle environment lasts longer than the sense of belonging that has been largely overcome by past historical experiences in nation states. The prominent element here is the notion of nationalism. In this sense, the "supranational citizenship" or "cosmopolitan citizenship" initiatives included in the founding philosophy of the European Union, which has more than 447 million citizens according to the data of 2021, have such qualifications. In particular, phenomena such as international migration have been one of the determining factors for the construction of citizenship for supranational structures shaped by member nation states similar to the European Union, as well as influencing the citizenship policies of nation states. The European Union is trying to overcome this process by struggling between its founding philosophy and the opposition of member nation states and by producing policies in this sense. The basic foundations of these policies are tried to be explained by concepts such as multiculturalism and cultural pluralism, which are among the other founding philosophies of the European Union. In this framework, this study, which is based on literature review and supported by current developments, has been carried out. In this study, the qualitative data were supported by the quantitative data obtained. In addition, by displaying a critical approach in the study, a descriptive and interpretive holistic general course of the studies carried out in the name of supranational citizenship in the European Union has been tried to be revealed. Thus, the main purpose of the study is to examine the future of the phenomenon of supranational citizenship through the policies produced by the European Union, which contains the most concrete data about it, and to observe whether it is applicable all over the world. Finally, according to some findings, it has been seen that the phenomenon of supranational citizenship has problems where nation states exist. On the other hand, it is clear that the European Union has made an important progress in this regard. However, supranational citizenship is not tolerated enough to be fully implemented within the European Union. Likewise, one of the essential elements for supranational citizenship for the European Union is international migration, which allows a multicultural structure. However, the measures taken by the European Union against immigration in the last quarter of a century, strikingly, present a contradiction in this sense.

GİRİŞ

Ortak kültürel kazanım değerleri ulusal aidiyet adına kıymetli unsurlardandır. Bunlardan biri olan vatandaşlık kavramı genellikle bir ulus devlet sınırı içerisinde tahayyül edilen bir olgudur. Özellikle imparatorluk çağlarında herkesin vatandaş olarak sayılmadığı ve belirli bir azınlığın bu kimliğe sahip olabildiği düşünüldüğünde vatandaşlık ulus devletler için en önemli bağlayıcı kolektif kimlik ürünü olarak görülebilmektedir. Öyle ki kölelerin, kadınların ve yabancıların(sonradan göç edenlerin) vatandaşlık hakkı elde etmeleri ulus devletlere yönelik oldukça bağlayıcı unsurlardan biri olmuştur. Bu anlamda daha geniş sınırlarda ve üstelik ulus kimliğinin yanında bir çatı görevi görececek geniş ve etkili bir vatandaşlık aidiyeti sunması bakımından Avrupa Birliği'nin(AB) girişimi ise vatandaşlık algısı üzerinde bir devrim niteliğinde değerlendirilebilir. Öte yandan küreselleşme kavramı giderek artan etkisiyle kültürel farklılıkların geçişini, tanınmasını ya da çatışmasını daha kolay hale getirmektedir. Ulusüstü vatandaşlık olgusu da böyle süreçlerle karşı karşıyadır. Özellikle farklı kimliklere dair yakınlık duymak veya öteki kimlik sebebiyle kendi değerlerinin yozlaşacağı endişesi gibi etmenler bunları tetiklemektedir. Ortak kimlik değerleri oluşturan kolektif değerlerden olan etnisite, din, dil, kültür gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır. Avrupa Birliği de bu anlamda Avrupa toplumları için atılmış önemli bir adımdır. Nitekim etki alanına bakıldığında Birlik sadece Avrupa toplumları için değil tüm dünya için önemli bir gelişme olarak ulusüstü vatandaşlık girişiminde bulunmuştur. Ancak kimlik politikalarını etkili şekilde kullanmasına karşın ekonomik temelli bir barış ortamı sağlamak amacıyla kurulan ve dünyada söz sahibi, geniş çaplı, nadir ulusüstü yapılardan olan Avrupa Birliği'nin tezat bir şekilde yaşadığı kimlik problemleri ve bunu

tüm dünyaya yansıtma biçimi dikkat çekmektedir. Bu anlamda Birliğin ana kurucuları olan devletlerin milliyetçi, etnik, kültürel ve ulusal yapılarından hâlâ kopamadıkları ve tam bir birlik kimliği benimseyemedikleri son birkaç on yıldır üzerinde durulan husustur. Bunun yanında Birliğin büyümeye başlamasıyla beraber sadece ekonomik girişimlerle bir yere varılamayacağını, bir noktada aidiyetlik hissiyatının gerekliliği de ulusüstü vatandaşlık inşası adına gerekli olmuştur.

Avrupa Birliği karma sistemli bir siyasal-kültürel oluşum olarak kurulmuş olsa da ulus devlet reflekslerine sahiptir. Söz konusu aidiyetliği sağlamanın en güvenilir yöntemi Avrupa Birliği için de durumu yasal bir zeminde tanımlamak ve politikalar geliştirmektir. Bu geliştirilen politikalar kapsamında 2021 yılı itibariyle 27 üye devlet içinde Birlik vatandaşı olarak 447 milyondan fazla insandan bahsedilmektedir(Wikipedia- AB Nüfusu). Öte yandan gerçekleşmeye başlayan bu geniş politik alandaki ulusüstü vatandaşlık girişiminde daha güçlü olan kesimin otorite ve iktidarını sürdürürken demokrasiyi ne kadar önemseyeceği korkusu bulunmaktadır. Bilhassa bu durum ulus devletlerin yetkiyi devretme konusunda zaten söz konusu olan demokrasi açığı tartışmalarını gündemden düşürmemekte ve dahası bir daha bu yetkilerini geri alma konusunda endişelerini körüklemektedir(McCormick, 2014: 209). Buna karşın Avrupa Birliği ulusüstü vatandaşlık adına adım atan ilk yapılanma olarak tarihte yerini almıştır. Bu girişim tam tersi yönde Birliği dağıtmaya da sürükleyebilir görülmektedir. Öyle ki Brexit süreci bir anlamda bu dağılmanın ilk sinyali olarak da görülebilir. Buradan hareketle çalışmada Avrupa Birliği'nin ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği konusundaki aldığı yol incelenmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin ürettiği politikalara rağmen yaşadığı çelişkiler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu aynı zamanda ulusüstü vatandaşlık olgusunun geleceği açısından doneler içermektedir. Çalışmada güncel bir çerçevede nitel veri analizinin yanı sıra nicel verilerden de yararlanılarak literatürel bir analiz yöntemi uygulanmıştır. Bunun yanında betimleyici ve yoruma dayalı bütüncül bir ulusüstü vatandaşlık incelemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle "Avrupa Birliği'nde Politika Üretme Süreci" ele alınmıştır. Ardından "Vatandaşlık Unsurunun Seyri" incelenmiştir. Son olarak "Avrupa Birliği'nin Ulusüstü Vatandaşlık Politikaları" değerlendirilmiştir. Nihayetinde çalışma "Sonuç ve Değerlendirmeler" ile tamamlanmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgulara göre ulusüstü vatandaşlık girişimleri ulus devletlerle mücadele içinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği ise bu anlamda önemli adımlar atmıştır. Ancak ulusüstü vatandaşlık aidiyetliği Avrupa Birliği içinde çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır ve tam olarak hoşgörü ile karşılanmamıştır. Keza ulusüstü vatandaşlığı besleyen unsurlardan biri çok-kültürlü bir yapıya olanak tanıyan uluslararası göçtür. Buna karşın son dönemlerde dikkat çeken bir şekilde Avrupa Birliği'nin sınırlarında aldığı göçe karşı önlemleri bu anlamda bir çelişki sunmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE POLİTİKA ÜRETME SÜRECİ

Avrupa Birliği'nde esasen normatif güç eksenine göre uygulamaya konulan politika üretmenin bazı aşamaları mevcuttur. Bunlar geleneksel anlamda karşılaştığımız kural, nizam ve teamüllerin yanında Birlik içinde ve dış politikasında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları normlarına dayandığı iddiasını taşımaktadır(Ozansoy, 2017: 249). Öte yandan Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkelerden seçilerek gönderilen parlamenterlerin politika üretme süreci üye ulusal hükümetlerin kendi parlamentolarında karar alma yönelimleri üzerinde karşılıklı etki barındırmaktadır.

Avrupa Birliği'nde politika üretme aşaması prensipler çerçevesinde şekillenmektedir. İlk prensip olan "otoriteyi kullanma salahiyetine sahip olmak" alınan kararların uygulanacağı sınırları belirlemek üzerinde etkili olmaktadır. Böylece kurum ve kuruluşlar arasında yüksek düzey veya düşük düzey yeterlilik dağılımı yapılmaktadır. Örneğin, rekabet ve ticaret konularında yüksek düzeyde bağlayıcılık uygulanırken eğitim veya vergilendirme hususlarında bu durum düşük seviyededir. Bir diğer prensip olan "yetkilendirme" kapsamında ise yapılan anlaşmalarda belirtilen konulara bağlı olarak üye devletlerin verdiği yetki çerçevesinde politika hazırlığı sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra "yetki ikamesi (Subsidiarite)" prensibine göre alınan kararlarda en az müdahaleyi ön gören düşük düzey yeterlilik temelli bir yaklaşım benimsenmektedir. Burada ayrıca yetki

dağılımı yapılarak ortaya konulan politikalarda sorumluluğu o alanda en iyi olanın alması öngörülmüştür. Böylece tek elde toplanan karar mekanizmasının önüne geçmek hedeflenmiştir. Son olarak “orantılılık” prensibi kapsamında esas olarak Birliğin kendisine verilen yetkinin dışına çıkmayarak ulaşmak istenilen hedefin ötesine gitmemesi amaçlanmıştır. Tüm bu prensipler ışığında ulusal liderlerce Bakanlar Konseyi, Avrupa Konseyi gibi toplantılar düzenlenen kurumlarda yeni politikalar belirlenmekte çok uluslu mutabakat ve Avrupa uzlaşısı çerçevesinde kararlar alınmaktadır. Ayrıca ekonomik anlamda uzlaşma ile politik anlamda uzlaşma arasında doğru orantı bulunduğu görülmüştür. Örneğin, Avrupa Birliği’ne üye olan devletlerin kendi ulusal kararlarını yansıttıkları Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlarda, Birliğin dış politika sürecine uygun ortak kararlar aldığı ve benzer şekilde oy tercihlerinde bulundukları görülmektedir(McCormick, 2014: 210-211).

Siyasi iktidarlar veya söz sahibi güçlü kamu politikaları üretenler için kamuoyu, ekonomik gelişmeler veya dışarıdan gelen baskılar gibi faktörler politika üretimine tesir etmektedir. Bu durum ortak bir karar alma noktasında sorumlu olan aktörlerin baskısı altında kaldıkları farklı etmenlerin payını gösterir niteliktedir. Birliğin politika sürecini etkileyen bazı aktörler, “Avrupa dışı devletler, Komisyon, Parlamento, Bakanlar Konseyi gibi etkili kurumlar, bu kurumlarda görev alan bürokratlar, uygulanan veya uygulanması düşünülen bölgesel politikalar, üye devletlerin bireysel veya ortak çıkarları, çevre lobileri, çiftçiler, işçiler, şirketler, sendikalar, Avrupa Parlamentosu içerisindeki partiler vb.” olarak sayılabilir(McCormick, 2014: 218). Söz konusu politikaları ortaya koymak için tetikleyen unsurlar ise, “ulusal veya uluslararası anlaşma veya antlaşmalarla gelen yükümlülükler, üye devletler arasındaki ekonomik ve sosyal düzeyleri birbirlerine yakın tutmayı gerekli gören uyum baskısı, kabul edilen kanunların günün değişen ve dönüşen süreçlerine tekrar düzenlenmesini gerektiren yasama baskısı, kamuoyu, iç baskılar, dış baskılar ile acil durumlar ve krizler” olarak gösterilebilir(McCormick, 2014: 220-222).

Politika üretiminde çıkar ve baskılar, uygulanan politikalar üzerinde kökten değişikliğe yol açmaktadır. Bu durum uygulamada politika eylem alanlarının daralmasını ve uzlaşma, fırsatçılık gibi yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumla baş etmenin en genel geçer uygulaması ise “döngü süreç modeli” kapsamında bir yöntem izlemekten geçmektedir. Bu bağlamda ilk olarak politika üretme tercihinin yol açan ve üzerinde konsensüs sağlanan “sorunun tanımlanması” söz konusu olmaktadır. Avrupa Birliği’nde bu süreç ulusal çıkarlarla Avrupa Birliği’nin çıkarları arasında sıkışan üye devletlerin liderlerinin oluşturduğu Avrupa Konseyi tarafından şekillendirilir ve yönetilir. Bu bağlamda sorunun tanımlanması adına “gündem belirleme” süreciyle de karşılaşmak mümkün olmaktadır. Birlik içerisinde bu gündem belirleme girişimleri seçim yatırımı endişesinden uzaktır. Çünkü parlamenterler kendi ulusal meclislerine halk tarafından seçildikten sonra Avrupa Birliği yönetimi için tekrardan seçilmeden atanmaktadırlar. Öte yandan gündem belirlenirken yapısal anlamda genellikle Komisyon ve Adalet Divanı belirlediği gündemi evrensel hassasiyetlere dayandırırken Avrupa Konseyi ve Bakanlar Konseyi üye devletlerin ulusal çıkar, ihtiyaç ve önceliklerine göre belirlenmektedir. Sorun tanımlandıktan sonraki aşamada çözüm yolları “formülize” edilmektedir. Uygulanacak olan yeni politikanın yürürlüğe konulması için resmi bir şekilde kabul edilerek “benimsenmesi” gerekmektedir. Daha sonra “yürürlüğe alma” veya “uygulama” üye ülkelerin ulusal mevzuatlarıyla eş güdümlü olarak ulusal bürokrasi eliyle yürütülmektedir. Bu noktada ulusal çıkar ve ihtiyaçların baskınlığı denetim mekanizmasında yanıltıcı sorunlar doğurabilmektedir. Bu yüzden çoğu kez Komisyon, üye devletlerin hükümetlerine, STK’lara, medyaya, alanında uzman kişilere, Avrupa Parlamentosu’na, Avrupa Kamu Denetçisine yardımcı kaynak olarak başvurmaktadır. Öte yandan yasal sorumluluğunu yerine getirmeyen ülkeler gerekçeli kararlarını 2 ay içinde tebliğ etmediğinde Adalet Divanı’na sevk edilmektedir. Politik döngünün son adımı ise “değerlendirme” aşamasıdır. Bu aşamada üye devletler ilgili politikaya dair raporlarında gerçekçi verilere yer verse dahi politikaların hangi sosyal veya ekonomik süreçten daha fazla etkilendiği üzerine sağlıklı bir bilgi edinme olanağı bulunmamaktadır. Üstelik yerel ve ulusal yönetim arasındaki uzlaşma sağlanamadığında ilgili değerlendirme raporu daha çok içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Buna rağmen elde edilen “sonuçlara” göre problem devam ediyorsa ya da yeni bir problem ortaya çıkmışsa politika üretme döngüsü tekrar başa alınmaktadır(McCormick, 2014: 224-231).

Bütçe konusu ise politika üretme üzerinde oldukça etkilidir. Çünkü yürütmeyi elinde bulunduran gücün elindeki ekonomik değerler ve girdiler siyasal tercihlerin yanında uygulanan politikaların etkinliğini de belirleyecek öneme haizdir. Önemle üzerinde durulması gereken mesele ise gelirlerin ne kadar toplanıp ne kadar harcandığı kadar nasıl ve nereden toplanıp nasıl ve nereye harcandığı üzerinde de durulmasıdır. Bu durum Birlik içinde tüm ulus devletlerin eşit oranda katkı sağlamadığı gibi diğerleri üzerine yük olduğu algısını da pekiştirmektedir. Nitekim Yunanistan'ın yakın geçmişte yaşadığı ekonomik kriz dolayısıyla Avrupa Merkez Bankası ile Uluslararası Para Fonu'ndan(IMF) sürekli ekonomik paketler alması diğer üye devletlerin tepkilerine yol açmıştır(BBC; DW). Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe katılımına dair zorunlu koşulların belirlendiği Maastricht Kriterleri'ne göre ülkelerin kamu borçlarının milli hasılanın %60'ını geçmemesi böyle bir durum varsa derhal kamu harcamalarının azaltılmasıyla önlem alınması gerekmektedir(NTV). Bu doğrultuda bütçe dağılımının ve harcama kalemlerinin belirlenmesi özellikle dış politika uygulamalarında etkili olan bir husustur. Bu durum gerek mevcut üye devletler açısından gerek adaylığı düşünülen diğer devletler açısından ve gerekse bireysel veya kitlesel göç yoluyla Birliğe girmek isteyenler açısından belirleyici bir tutum içermektedir. Doğal olarak Birlik vatandaşı politikalarında bütçenin de etkisi bulunmaktadır.

VATANDAŞLIK UNSURUNUN SEYRİ

Avrupa Birliği kuruluş felsefesinde yer verdiği ulusüstü vatandaşlık yoluyla kozmopolit vatandaşlık edinimi adına dünyada ilk büyük önemli adımı atan oluşum olmuştur. Üstelik kuruluş felsefesine dayandığı unsurlardan biri olan ulusüstü vatandaşlık kavramı üye ulus devletlerle yaşadığı problemlerin yanında başarısızlıkla sonuçlandığında Birliğin geleceğini sorgulamaya kadar götürülebilmektedir. Dolayısıyla tarihi dayanakları ve gerçekleştirilebilme inancına bağlı sosyolojik gelişmeler göz önüne alınmadan Birlik adına böylesi bir felsefenin benimseneceği mümkün görülmemektedir. Buradan hareketle vatandaşlık olgusu ve bunun Avrupa Birliği açısından gelişimi önem arz etmektedir. Bu bağlamda bugüne kadar geliştirilen politikalar ve atılan adımlar incelendiğinde Birliğin bu felsefesine ne kadar bağlı kaldığı ve neleri başardığı görülecektir.

Geniş çaplı ortak vatandaşlık girişimi idealist ve normatif bir dış politika gerektirmektedir. Bu minvalde esas kabul edilecek ifadeler Avrupa Birliği'nin kurucu babası sayılan ve Avrupa Topluluğu'nun öncüsü Jean Monnet'in "Biz devletler koalisyonu kurmuyoruz, insanları birleştiriyoruz" ve "Durmak yok... Avrupa halkları için 'birlik' dışında bir gelecek yok çünkü..." açıklamalarında yer almaktadır. Böylece 19. yüzyıl ürünü olan ulus devletler eliyle uzlaşının hâkim olduğu bir sistem ortaya konulmak istenmiştir(Monnet, 1963: 63). Küresel boyutta bir politika gerçekleştirmek ise birtakım denge unsurları gerektirmektedir. Örneğin, güç kavramı sağlam bir siyasi duruş ve güvenilir bir idare için gerekli bir olgudur. Güvenlik ise saygın bir siyaset yürütmek için olmazsa olmaz bir unsurdur. Adalet de yine bir denge unsuru olarak bilhassa liberaller için ahlaki siyasetin kritik enstrümanlarından sayılmaktadır. 21. yüzyıldan itibaren üzerinde daha fazla durulan ve uluslararası politikanın vazgeçilmezi olan bu denge unsurları küresel ve kozmopolit içerikli politika üretiminde başat rol oynamıştır. İşte bu parametreler ışığında Avrupa Birliği bir ulusüstü vatandaşlık politikası belirlemiştir.

Genel bir bakış açısıyla vatandaşlık olgusu incelendiğinde ortaya bir tabiiyet ilişkisinin çıktığı görülmektedir. Yani vatandaşlık bir belgenin ötesinde daha geniş ve karmaşık bir ilişki bağına göstermektedir. Fransız Devrimi öncesi genel siyasal izlenimi kapsamında vatandaşlık, "bireyin tabiiyeti altında bulunduğu siyasal topluluğa üyeliğinden ötürü sahip olduğu hak ve görevleri ifade eden" olgu olarak ortaya çıkmıştır(Heywood, 2013a: 202). Daha sonra ise ulus devletler sistemde var olmaya başlamıştır. Böylece ortak vatandaşlık kimliği adına daha yoğun çalışmalar yapılmıştır. Vatandaşlık kavramının kökenleri Antik Yunan Polis Devletleri döneminden kullanılagelen "citizen" veya "citoyen" ifadelerinden kaynaklanmaktadır. Bugün Batı'da kentli anlamında kullanılan ve kent veya devlet anlamında kullanılan "city" kavramı da buradan türemektedir. Öyle ki "citizenship" olarak çevrilen ve kentle ilişkili olan, kentli olan vatandaşlık ifadesinin kökeni de aynı şekilde

türemiştir(Göçek, 2005: 60). Atina'daki Polis kentlerinde "Dracon ve Solon Yasaları" kapsamında yurttaşlık tanımına rastlanılmaktadır(Göze, 2000: 4). Burada en geniş tanım aralığı Aristoteles tarafından zengin kesimi kapsayacak bir elitist sınıfsal vatandaşlık yaklaşımıyla oluşturulmuştur. Öyle ki yarım milyon insanın yaşadığı Atina'da yurttaş sayısının 20 veya 30 bin civarında, geri kalanların ise yurttaş olmayan "Yabancılar (Meteikos)" ve bir araç olarak görülen "Köleler" olduğu bilinmektedir(Göze, 2000: 5). Zamanla bu tanım aralığı gelişmiş ve vatandaşlık hakkı kazananların sayısı artarak kentte bulunan ve buradaki imkânlardan yararlanıp sorumlulukları yerine getiren insanlar vatandaş olarak tarif edilmiştir.

Vatandaşlık (citizenship) veya Tabiiyet (nationality) kavramı birey ile devlet arasındaki kanuni ilişkinin ürünü olarak Uluslararası Adalet Divanı'nın 1955 "Nottebohm Davası" kararında bir tanıma oturtulmuştur;

"Tabiiyet, temelinde bir toplumsal bağlılık olgusu ve karşılıklı hak ve ödevlerle birlikte gerçek bir varlık, çıkar ve duygu dayanışması bulunan bir hukuksal bağ olup, doğrudan doğruya kanun yoluyla veya idari yetkililerinin fiili sonucunda kendisine tabiiyet verilen kişi ile tabiiyeti kendisine tanıyan devletin insan topluluğu arasında başka herhangi bir devletinkinden daha yakın bir bağlantı tesis etmesidir"(Nottebohm Kararı, 1955).

Derek Heater vatandaşlığın tarihsel seyrini beş farklı dönemle izah etmiştir. Bu dönemler: "Yunan şehir devletleri dönemi, Roma İmparatorluğu ve Cumhuriyeti dönemleri, Ortaçağ ve Rönesans şehirleri dönemi, ulus-devlet süreci ile kozmopolit fikrin öne çıktığı dönemlerdir"(Heater, 2004: 164). Bunların içinde ilk iki dönemde var olan ve aslında Makedonlar tarafından dağıtılan Polis düzenin yıkıntısı üzerine kurulan "Stoa Okulunun" Yunan Polis Kentlerinin yıkıldıktan sonra sınıf ayrımını da beraberlerinde götürdüğü, yerine ise insanın "evrensel aklın" bir parçası olduğu görüşünün geldiğini ifade ettikleri kozmopolit düşünce dönemi işaret edilmektedir. Buna göre rasyonel gereklere sadık kalarak evrenin temel yasasına uyan kişiler evrenle ve doğayla uyum içinde yaşayan "dünya yurttaşı" konumuna sahip olmuştur. Bu özelliklere sahip bilge kişiliğin vatandaşlığı "dünya yurttaşlığı" sıfatına sahiptir(Göze, 2000: 57-59). Böylece kozmopolit vatandaşlığın temelleri bu dönemde atılmıştır. Ayrıca Roma döneminde yasal zemine oturtulan vatandaşlık tanımında mülkiyet ve ikamet konuları vatandaşlık için gerekli veriler olarak ele alınmış ve soy bağına göre verilen vatandaşlığın aksine etnik köken, dini inanç gibi kimliksel farklılıklara bakılmamıştır(Ağaoğulları ve Köker, 1998: 17). Bu durum kozmopolit vatandaşlığın ilk yasal dayanağını teşkil etmektedir. Öte yandan toplumsal uyum için hukuki vatandaşlığın gerekliliği anlaşılmıştır.

Modern vatandaşlık kimliğinin doğuşu ve kapsayıcı bir kimlik çatısı altında toplanması ise "Reform" ve "Aydınlanma" dönemindeki eleştirel sorgulamalar ve rasyonel ilkeler altında örgütlenme kapsamında hareket eden Batı düşünsel zemini etkisiyle meydana gelmiştir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Batı'daki değişim ve dönüşümü öne çekmiş; toplumsal anlamda birçok etki yaratmıştır. Bu doğrultuda Avrupa'da evrensel insan ve hümanizm fikirleri artış göstermiş, insan aklına verilen değer görünür hale gelmiştir(Tunç vd., 2021: 505). Elde edilen modern vatandaşlık kimliği de böylesi bir sürecin ürünü olmuştur. Böylece rasyonel tercihleri ile toplumsal hayatın her alanında söz sahibi olmak, insanlar için vatandaşlığın bir getirisi konumuna erişmiştir. Bu dönemde ayrıca din-devlet-otorite ilişkisi millet-devlet-otorite olarak değişmiştir(Bora, 1997: 9-10). Aydınlanma süreci aynı zamanda ulus devlet inşasını ve milliyetçi duygulara sahip vatandaşların doğuşunu sağlayan Fransız Devrimi'nin dayanaklarından biridir(Özipek, 2004: 16). Napoléon Savaşları da modern vatandaşlık aidiyetliğini tüm Avrupa'ya ve dünyaya yayan bir olgudur(Roskin ve Berry, 2014: 42).

Modern vatandaşlık kuramlarının temeli incelendiğinde ise Avrupa Birliği'nin ulusüstü vatandaşlık idealinin kökenleri ortaya çıkmaktadır. Genel kabul gören çağdaş yurttaşlık kuramları, "Liberal" veya "Sözleşmecî Kuram", "Komüniteryen" ya da diğer adıyla "Toplulukçu Kuram" ve AB sayesinde sıklıkla karşılaşılan "Küresel Kimliğin" bir alt dalı olarak ele alabileceğimiz "Çok Kültürlü Vatandaşlık Kuramları" veya "AB Vatandaşlığı" şeklinde sayılabilir. Bunlardan ilki olan Liberal kuram birey ile devlet arasındaki çatışma ortamını gidermeye çalışan ve aynı zamanda bireyi devlete karşı da korumayı ön gören özgürlük esaslı modern

vatandaşlık kuramlarından biridir(Çebi, 2008). Liberal bireyci vatandaşlık kavramı bireyin tercihlerine bağlı olarak gelişen yurttaşlık anlayışının yansımasıdır. İçinde bireycilik, özgürlük, tolerans ve rızaya bağlılık olan liberal kuram sunduğu vatandaşlık tanımında da bu değerlere göre bir yapılanma ortaya koymaktadır. Toplumsal yapıyı da plüralist açıdan çok aktörlü gören özellikle modern liberaller devletin yanında şirketleri, örgütleri ve bireyleri önemli aktörlerden saymaktadır. Bu yüzden toplumsal gelişmeleri küresel iletişim zemininden ayrı tutmamaktadır. Böylece vatandaşlık küresel iletişim ağının en önemli elemanı olarak görülmüştür(Heywood, 2013b: 520). Liberal kuramın özünde yer alan hak kavramını referans alarak siyasal toplumun inşasına yönelen diğer bir grup ise Komüniteryen ya da diğer bir adlandırmayla Toplulukçu Vatandaşlık Kuramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu kurama bazen Cumhuriyetçi vatandaşlık kuramı da denilmektedir. Kimlikel ve toplumsal bağlılık çerçevesinde hareket eden toplulukçu kuram aynı zamanda bireysel çıkarlardan ziyade ve siyasal bir topluma aidiyetle birlikte toplumla beraber yükselmeyi vurgulamaktadır(Polat, 2010: 38-39).

Avrupa Birliği vatandaşlığı küresel vatandaşlık yolunda ilerleyen ama küresel vatandaşlık boyutuna ulaşamamış bir girişimdir. Birliğin, bu yüzden, ulus-üstü vatandaşlık idealini oluşturan kuramsal zeminlerinden biri de “Küresel Vatandaşlık” kuramıdır. Dünya vatandaşlığı inşası da böylece küreselleşme olgusundan ayrı düşünülememektedir. Dolayısıyla küresel etkileşimler ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme kavramı 1980’ler küreselleşme çerçevesinde iktisadi teorilerin yanı sıra sosyal bilimlerin de artan ilgisiyle karşılaşmıştır. Giddens, küreselleşme için “Yerel gelişmeler ile kilometrelerce uzaktaki olaylar arasında karşılıklı şekillendirmelere açık biçimde uzak yerleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” izahında bulunmuştur. Beck ise “Egemen ulus devletlerin sınırlarının farklı güç, amaç, kimlik ve ağırlara sahip ulus ötesi aktörler tarafından sürekli aşılması ve zayıflatılmasının sonucunda meydana gelen süreç” ifadeleriyle küreselleşmeyi tanımlamıştır(Heywood, 2013a: 38). Avrupa Birliği de küreselleşme olgusunun getirilerinden payını almakla beraber genellikle küreselleşmenin gerekleri için çaba harcamaktadır. Nitekim toplumsal kimliğin ve doğal olarak vatandaşlık kimliğinin geleceği üzerine doğan kaygılar sebebiyle güvenlik politikaları ile eş güdüm sağlanmıştır.

Küresel vatandaşlık, bir başka ifadeyle dünya vatandaşlığı namında kullanılmaktadır. Bu sebeple ulusal sınırlar içerisindeki siyasi topluluk aidiyetine dair sıkıştırılmış bir vatandaşlık tanımından öte yurttaşlığın, tüm insanlığın gelecek nesillere karşı bir sorumluluk algısı söz konusudur. Bu durum yasal çerçevede çok kültürlü vatandaşın küresel meselelere dair üstüne düşen her alanda katılım sağlamasını doğurmuştur. Bu yeniden inşa edilen ulusüstü vatandaşlığı tetikleyen unsurlar ise uluslararası devletler sisteminde artan karşılıklı bağımlılık ve bağlılık, küresel etkileşimin özellikle teknoloji sayesinde zirveye ulaşması, ulusüstü oluşumların politik kararlarından tüm dünyanın etkilenmesi ve evrensel boyutta koşulsuz itaat bekleyen insan hakları çerçeveli sözleşme, belge ve antlaşmalardır. (Girim, 2017: 176). Bu bağlamda küresel ölçekte eşitlik, adalet temalı bir vatandaşlık vaadi ortaya atılmaktadır.

Ulusüstü veya ulus ötesi bir vatandaşlık türü olarak adlandırılan ve evrensel değerleri dünya vatandaşlığı kavramı aracılığıyla karşılayan, kozmopolitanizm ifadesidir. Tarihsel geçmişi Antik Yunan dönemlerine dayanan kozmopolitanizm kavramının vatandaşlıkla ilgili çıkarımları 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl başları itibarıyla Kant sayesinde ortaya çıkmıştır. Esasen kozmopolitanizm ifadesi “kosmos” ile “polis”ten türeyen bir kavramdır. Tüm dünyaya ait evrensel bir yurttaşlık düşüncesine dayanan bu kavram aynı zamanda evrensel bir işbirliği, hoşgörü, dünya sevgisi ve adalet sistemi öngörmektedir. Bu durum ulusal otoriteler ve egemenlik anlayışı üzerinde büyük bir yıkım getirmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda ciddi eleştiriler almaktadırlar. Keza ulus devletlerle birlikte somut bir alan bulan milliyetçi duyguların, küresel vatandaşlık aidiyetliğine adaptasyon konusunda önemli bir karşı çıkış barındırdığı gözlemlenmektedir.

Bugün vatandaşlık adına küresel boyutlara ulaşma hedefini sağlayamayan Avrupa Birliği buna karşın belirli bir yol olarak AB Vatandaşlığı şeklinde bölgesel bir girişimde bulunmuştur. Bu girişimde öne çıkan unsurlardan

“Çok Kültürlü Vatandaşlık Kuramı” ve “Anayasal Vatandaşlık” da sağladığı katkılar bakımından kıymetli veriler sunmaktadır. Avrupa Birliği anayasal zemin aracılığıyla vatandaşlık kimliğini yasal dayanaklara oturtmuştur. Böylece vatandaşlığın yasal zeminde ele alınmasıyla yürütme erkini elinde bulunduranlar sınırlandırılarak işleyiş sağlıklı bir hale getirilmek istenilmiştir. Kavram ilk defa 20. Yüzyılın son çeyreğinde Almanya’da, Alman siyaset bilimci Dolf Sternberger tarafından “anayasal vatanseverlik” ifadesinden türetilmiştir. Jürgen Habermas ise anayasal vatandaşlık kavramını Birliğin genişlemesini sağlıklı bir zemine oturtmak için Avrupa vatandaşlığının kıstasları üzerinden ele almıştır. Habermas, günümüz ulusal devletlerin küresel manada ekonomi, askeri, sağlık, teknoloji, iletişim, çevre sorunları gibi sadece bir ulusun problemi olmayan ve ancak ulusüstü bir girişimle ortaklaşa bir çözüm getirilebilecek sorunların giderilmesi gerekliliği üzerinden anayasal vatandaşlığı izah etmiştir (Habermas, 2004: 15). Habermas’ın öne çıkardığı anayasal yurttaşlık betimlemesi etnik, dini, toplumsal ve kültürel farklılıkları bir arada tutarak ve bu zihniyetin inşasında vatandaşlığın bir ulus temeline sıkıştırılmadan anayasal düzlemde incelenmesi esasına dayanmaktadır (Ozulu ve Kösecik, 2016: 516-517). Çünkü, Habermas uyum sürecinde kültürel ve cemaatçi yönelimlerin artış göstererek Avrupa Birliği’nin milliyetçi tutumlara saplanacağını böylece Avrupa toplumlarının bundan zarar göreceği görüşünü savunmuştur. Böylesi bir durumun üstesinden gelmenin yolu ise bilhassa göçlerle artan farklılıklar içerisinde ve beraber yaşamak düşüncesiyle Almanya özelinde Birliği “yurttaşların Avrupası” şeklinde teşkil etmekten geçmektedir. Bunun yanında siyasal katılım oranı yükseldikçe Avrupa Birliği üyesi her devlet egemenlik ve bağımsızlıkları baki tutmakla birlikte vatandaşlarına aynı zamanda Avrupa Birliği vatandaşı imkân ve haklarına sahip olma fırsatı sağlamıştır (Coşkun, 2009). Anayasal yurttaşlık üç temel başlık altında toplanmaktadır. Bunlar “1. Vatandaşlık, herhangi bir etnik, dinsel veya kültürel kimliğe referansla tanımlanmamalı; 2. Bütün kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etmelerine, korumalarına ve geliştirmelerine imkân sağlanmalı; 3. Kamu üzerindeki iktidar gücünü elinde bulunduran yapı kimliklere karşı eşit uzaklıkta ve tarafsız bulunmalı” şeklinde sıralanmıştır (Erdem, 2012: 52). Bu noktada kapsayıcı bir anayasal vatandaşlık girişimi Birlik açısından ortak kimlik edinme bağlamında önem arz etmektedir. Ancak milliyetçi tutum ve tavırlar kapsamında ötekileştirmenin varlığı tamamıyla bitecek gibi gözükmemektedir.

Avrupa Birliği vatandaşlığının temel kaynaklarından biri de çok kültürlülük politikalarıdır. Bu kavramın Avrupa Birliği’nin temel felsefesinde bulunmasının yanında bu felsefe kapsamında oluşturulmaya çalışılan Avrupa Birliği vatandaşlığının genel kabulüdür. Bu yüzden çok kültürlü toplumlarda istikrarı sağlamak adına farklılıkların çeşitliliği ve aynı zamanda bir bütün olarak siyasal kültürün geliştirilmesi önemlidir. Tarihteki çok kültürlü toplum farkındalığı ise dinsel bütünlüğün bozulmasına veya Batı Avrupa ülkelerinde “millet” oluşumuna dayandırılmaktadır (Oran, 2015: 1-3). Küreselleşme safhaları çok kültürlü toplum inşasını ve çok kültürlü vatandaşlık ilkelerini biçimlendiren bir etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda esasen göç yoluyla gelip ülkede ikamet edenler adına büyük bir politika üretme gereksinimi belirmiş ve yaşanan sorunlara ilişkin ulusal politikaların yetersizliği gündeme gelmiştir. Bunun üstesinden gelmek için yasal göçmenleri ve onların zamanla genişleyen aile üyelerini uyum politikalarıyla vatandaşlığa almak ve çok kültürlü politikalar aracılığıyla uzlaşmayı sağlamak gerekmiştir (Kymlicka, 2004: 492-500). Nitekim göçmenler çok kültürlü ulusüstü vatandaşlık inşasında elzem bir girdidir. Öyle ki Avrupa Birliği’nin benimsediği “farklılık içinde birliktelik” söylemleri bu çok kültürlü vatandaşlık inşasında önemli bir yer tutmuştur. Göçe yönelik alınan önlemler de dolayısıyla ulusüstü vatandaşlığa yönelik alınan önlemler olarak algılanmalıdır. Burada göçün güvenlik boyutu dışında nasıl ve hangi statüde gerçekleştiği ise politikaları karmaşık bir hale sokmaktadır. Bunun yanında çok kültürlülük kavramı farklılıkların tanınmasıyla birlikte kamuoyunda saygı karşılığını da bulundurmakla mükelleftir. Ayrıca çok kültürcü yaklaşımlar bireyden ziyade grup üzerinden konuya odaklanarak bireyin değerinin ancak içinde bulunduğu etnik toplumun inanç, değer ve uygulamalarına saygı göstermeyle ve onları tanımayla bağlantılı olan cemaatçilik/toplulukçuluk/komüniteryen algısıyla ortaya çıkacağı görüşündedir. Bu sebeple çok kültürcülük politikalarının bazen azınlık haklarıyla birlikte hareket ettiği görülebilmektedir (Heywood, 2013a: 218).

Toplulukçu görüşün ya da başka bir adlandırmayla komüniteryen yaklaşımın da çok kültürlü vatandaşlık kuramı üzerinde tahlilleri söz konusudur. Toplulukçu kuram liberalizmin her bireye aynı hakları sunarak düzenli,

adaletli ve eşit bir kolektif toplum oluşturmalarının imkânsızlığına vurgu yapmaktadır. Bu yüzden topluluk, bireylerin varlık sebebi kabul edilmektedir, bireyler toplumun değil görüşü ön plandadır. Burada esas olan üst kültürün azınlıkların topluluk haklarını ezmemesi için verilen mücadeledir. Bu durum toplulukçu kurama bağlı yaşayan insanların yeri gelince topluluk için kendi haklarının sınırlandırılmasına anlayış göstermeleri anlamına gelmektedir(Kymlicka, 1998: 151). Toplulukçu çok kültürlü vatandaşlık kuramının en önemli savunucularından biri bu anlamda öne çıkan “Çokkültürcülük Tanınma Politikası” (Taylor, 2018) adlı eseriyle Charles Taylor’dur. Tanınmanın ve tanımlamanın önemi üzerinde duran Taylor’a göre eşit haysiyet politikalarını sağlayan haklarla evrensel açıdan bir saygı ortamı sağlanırken aynı zamanda farklılıklar üzerine yoğunlaşan politikalarla bireylerin veya grupların diğerlerinden farkını koruma ve muhafaza etme hassasiyeti gerçekleştirilmektedir. Hayatın içerisinde bu iki durumun yani temel haklar ile kamusal haklar olarak adlandırılabilir bu iki hakkın çatışma halinde olması sebebiyle toplumda var olmanın yolunun toplulukçu gruplar içinde yer almaktan geçtiği üzerinde duran Taylor, bir grup içerisinde bulunmanın bireye daha fazla hak, eşitlik ve saygınlık kazandıracağını ileri sürmüştür. Keza Taylor’ın ele aldığı toplulukçu çok kültürlü vatandaşlık kuramı, farklılıklar üzerine yürütülen politikalar aracılığıyla evrensel değerlerden ziyade nevi şahsına has kültürlerin tanınmasının saygınlığını vurgulamaktadır(Polat, 2010: 173-180).

Ele alınan bu genel çerçevede Avrupa Birliği’nin ulusüstü vatandaşlık adına attığı adımları vatandaşlık kavramı üzerinden ve kuramsal zemin bağlamından incelemek mümkün olmuştur. Özellikle ulusüstü vatandaşlık idealini destekleyecek şekilde bir çerçeveye oturtulan vatandaşlık seyri göstermiştir ki uzlaşma hedeflenen bir durum iken çatışma kaçınılmazdır. Bu yüzden yasal politik bağlayıcılığı olan düzenlemelerin gerekliliği her kuramda esas alınmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ULUSÜSTÜ VATANDAŞLIK POLİTİKALARI

27 üye, 5 aday ülke ve 2 potansiyel aday ülkesi bulunan Avrupa Birliği, küresel kültürün ve ulusüstü vatandaşlık kimliğinin en çok öne çıkan oluşumudur(Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı). Dolayısıyla Birliğin ürettiği ulusüstü vatandaşlık politikaları en somut veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca düşünsel zemine ve kuramsal bağlamına göre ortaya çıkarılan politikalardaki farklılıkları izlemek de mümkün olmuştur.

Avrupa geçmişinde yaşadığı çatışmaları unutturmak ve bir daha o günlere dönmek maksadıyla kendine özgü kültürel anlamda bir çeşit Avrupa mirası şekillendirmiştir. Bu miras Avrupa sınırları içerisinde yaşayan tüm insanlara aktarılabilir büyüklükte ve tüm bu insanlar tarafından benimsenecek değerlerden meydana gelen sadakat içerikli üst kimlik belirlemesidir. Bu üst kimlik Avrupa Birliği Vatandaşlığı olarak görülsede bugün Birlik içinde ortak mirasın tam olarak tanımını yapmakta zorluk çekilmektedir. Buna karşın Avrupa ortak mirası, 1975 Helsinki Nihai Senedi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı-Tişkilatı’nın (AGİK-AGİT) verileri üzerinden değerlendirilmektedir. Helsinki Nihai Senedinde Avrupa için ulusal kültürlerin bütünlüğü kavramı yer almaktadır. Söz konusu bütünlüğün kültürel kimlikler arası etkileşimle bir zenginliğe ulaştığı fikriyle beraber her kültürün özgünlüğü korunmak şartıyla ortak değer bilinci oluşturulan vatandaşlardan söz edilmektedir(Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı [AGİK], 1975, Helsinki Nihai Senedi). Öte yandan Avrupa Birliği’nin işleyişi üzerine yapılan anlaşmada 1992 Maastricht Antlaşması’nın 17. maddesinde “her üye devletin vatandaşının aynı zamanda Birlik vatandaşı olduğu ve ulusal vatandaşlığı tamamlayacak mahiyette olduğu” yer almaktadır(BABGS, 2011: 6). Bu Avrupa Birliği vatandaşlığı üzerine ilk yasal girişimdir. Fakat işleyişte Birlik vatandaşı olmanın getirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik haklar Birlik vatandaşlığını her geçen gün daha fazla ön plana çıkarmıştır. Örneğin, “serbest dolaşım hakkı, ikamet hakkı, seçme seçilme hakkı, çalışma hakkı, hizmet talep etme hakkı” gibi haklar bunu tetikleyen unsurlardandır. Bunun yanında Avrupa Birliği vatandaşlığının getirdiği başka imkânlar da söz konusudur. Örneğin üye devletlerin vatandaşları, Birlik sınırları içerisinde “eğitim, öğrenim görme, sağlık hizmeti alma” gibi haklara da sahiptirler. Bunlara ek olarak, üye ülke vatandaşlığına sahip her birey, kendisini doğrudan etkileyen konularda “AB Parlamentosu’na dilekçe verme ve Ombudsmana başvurma hakkına” sahiptir. Son olarak, AB vatandaşlığının bireylere, “Avrupa Birliği

üyeleri olmayan üçüncü ülkelerde bulundukları sırada ve kendi ülkesinin temsilciliğinin bulunmadığı durumda, orada bulunan bütün AB üyesi devletlerin diplomatik ve konsolosluk temsilciliklerinden yararlanma hakkına” sahiptir(Avrupa Gençlik Portalı).

Avrupa Birliği’nde geliştirilen politikalar genel itibarıyla bazı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bunlardan biri yapısalcılar tarafından desteklenen ve Jürgen Habermas’ın başını çektiği “Post-Ulusçu” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın takipçileri ulusüstü yapılanmaları bugünün dünyasında bir gereklilik olarak görmektedirler. Küreselleşmenin ve gelişen teknolojinin etkisiyle beraber ulus-üstü yapılanma böylesi yeniden inşa edilen çok kültürlü bir siyasal yapıda gerekli görülmüştür(Cederman, 2001: 14). Bir diğer yaklaşım ulusal ortak kültürel değerlerin birleşerek evrensel değerler bütünü oluşturması fikrini savunan “Pan-Ulusçu” girişimidir. Bu yaklaşımın öne çıkan temsilcileri R. N. Kalgı, S. Huntington olarak gösterilebilir. Burada sözü edilen ulusüstü yapılanma, benzer kültür ailelerinin birleşmesiyle medeniyet devletlerinin/İmparatorluklarının inşa edilmesidir. Bu yüzden sadece basit bir ulusüstü yapılanmadan bahsetmek mümkün değildir. Fakat Avrupa açısından konuyu değerlendirenler Avrupa’da kültürel değerlerden ziyade ekonomik çıkarların birleşiminin ön planda olduğu yönünde eleştirilerini beyan etmiş ve böylesi bir birleşimin Avrupa Birliği açısından gerekli alt yapısının olmadığı görüşünü ortaya koymuşlardır(Cederman, 2001: 16). Bu oluşumları modern kıtasal imparatorlukların müsebbibi gören ve geleceği bu şekilde hayal eden yaklaşımlar da söz konusudur(Hardt ve Negri, 2018: 15-25). Son olarak “Bağlı Bütünleşme” yaklaşımı kapsamında da ulusüstü vatandaşlık için politika üretme girişimleri söz konusu olmuştur. Ernest Gellner, bağlı bütünleşme yaklaşımının öne çıkan isimlerindedir. Ulus devletleri hâlâ önemli bir güce sahip olarak gören bu yaklaşıma göre bu güç, kültürel süreklilikten ziyade sağlam bir siyasi irade adına, rasyonel politikalar ve düzen tarafından organize ve muhafaza edilebilecek bir yapıdır. Bu siyasal kimlikleri yeniden üreten ve sürdüren yegâne oluşum ise eğitimi bir araç olarak kullanan devlet olarak gösterilmektedir. Bu yapıda dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri ise kimliksel değerlerin muhafaza edilmesidir. Burada ayrıca ulusal yönetimlerin, ulusüstü yapıya karşı denge sağlayıcı politikalar geliştirmeleri ulusüstü oluşum önünde bir engel olarak kabul edilmektedir. Bağlı bütünleşmeyi savunanlar, iletişim aracılığıyla kültürel benzerliğin ve yayılmanın arttığı hususunda post-ulusçularla aynı düşüncelere sahiptirler. Ancak bağlı bütünleşme teorisyenleri, politik ortamın hâkim olduğu, karşılıklı bağımlılığa açık iki kültürü tek bir siyasal çatı altında düşünememektedir(Cederman, 2001: 16-17).

Geliştirilen bu politika zeminleri sayesinde Avrupa Birliği ulusüstü vatandaşlık felsefesine dayalı girişimlerini sürdürmektedir. Bu girişimler kapsamında ayrıca göçmenlere yönelik alınan tedbirleri içeren politikalar da söz konusudur. Böylece Birlik içinde uzlaşmayı sağlayan ve bütüncül bir kültürel zemin adına kimi zaman çelişkiler de içerse politikalar üretilmektedir. Bu politikalarda ulus devletlerin ve vatandaşlarının tutumları bazen politikaları içinden çıkılmaz bir şekilde yarıda da bırakabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2018 yılının ilkbahar döneminde Eurobarometer, analizine göre 28 AB üyesi devletin vatandaşlarının %70’nin AB vatandaşlığını ya ön planda tuttuğu ya da ulusal vatandaşlığıyla eş tuttuğu görülmüştür(Standard Eurobarometer, March 2018: 36, Report Number: 89). Üstelik bu durum son birkaç on yılda giderek artan oranlarla sürmektedir. Ayrıca bugün Avrupa Birliği, ulusüstü vatandaşlık söylemini farklı kültürleri, ulus devlet paydaşları aracılığıyla korunan bir olgu olarak yorumlamıştır. Bu koruma saygı ve hoşgörü prensipleri tarafından sağlanmaya çalışılsa da önemli kimliksel çatışmalar hâlâ büyük sorunlar barındırmaktadır. Keza inşa edilen Avrupa Birliği vatandaşlığı tamamıyla Birliğe aidiyetlik zemininde anlaşılmamaktadır. Buna karşın kapsayıcı, uygarlık oluşturucu ve evrensel nitelikleri tam olarak benimseyici anayasal bir vatandaşlık kimliği uygulanabilir boyutlara ulaşırsa Birlik, bölgesel bir güç olmaktan çıkarak küresel bir aktör haline gelme imkânına sahip olabilecektir. Ayrıca üzerinde durduğu demokrasi, hukukun üstünlüğü, çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk gibi evrensel değerlerinden taviz vermediği sürece küresel bir barışın da öncüsü olabilecek konumdadır. Yine de bugünkü şartlarda böylesi bir uzlaşının çok kolay olmayacağı ve ulus devletler içerisinde

ulusalcı söylemlerin, popülist politikaların ve devletler arası rekabetin bunu güç bir konuma sokacağı muhtemel görülmektedir. Öyle ki göçe karşı alınan tedbirler ve geliştirilen politikalar bunu destekler niteliktedir. Nitekim vatandaşlık ulusal değerlerle ilişkili bulunduğu müddetçe vatandaşlık yasalarının önceliği Birliği korumak ve yabancı kültürlerle karşı baskın kültürü güçlü tutmak olacaktır. Bu durumu aşmanın tek çıkar yolu ise ötekileştirme karşıtı olan ulus ötesi vatandaşlık değerlerini öncelikli tutmaktır. İnşa edilen bu düzende en önemli hususlardan biri de çoğulculuğun kurumsallaştırılmasıdır. Yani göç yasaları üzerinden bir sorgulama yapmanın yanında kültürel özerklik hakkını da göz ardı etmemek lüzumludur. Bu yüzden asimilasyon politikalarından uzak ve kültürel çoğulculuk prensibine dayalı bir ulus ötesi vatandaşlık meydana getirilmelidir(Delanty, 2013: 305-306).

Sonuç olarak bir uygarlık tanımı içinde Avrupa Birliği vatandaşlığı girişimi ortaya konulmak istenilmiştir. Bu kapsamda Birliğin kurulmasının da asıl amacı olarak gösterilen ekonomik yapılanma, güvenlik ve Avrupa milliyetçiliğini kontrol altında tutma prensipleri Avrupa Birliği'nin kimliğini, kültürünü, sosyal yapısını, vatandaşlık aidiyetini bu anlamda yansıtmaktadır. Demokrasiye bağlılık, anayasal vatanseverlik, kozmopolitanizm, çok kültürlülük/kültürcülük, toplulukçuluk(komüniteryanizm), kapitalizm, kolektif toplum değerlerine saygı (Din, Etnik Köken, Cinsiyet vb. kapsamında) , refahçı yönetim ve ekonomi beklentisi, hümanizm, çok taraflılık ve sivil güç ise Birliğin politikalarına yön veren Avrupa'ya has değerlerin bazıları olarak ulusüstü vatandaşlığın girdilerindendir. Buna rağmen işleyişte farklılıklar meydana gelmiştir. Avrupa Birliği üye ulus devletlerinin etkili olduğu bu farklılıklar bugün için küresel boyutta bir vatandaşlık kurmanın önünde engel görülmektedir. Hatta ulusüstü bir vatandaşlık inşasıyla bölgesel anlamda attığı bu adım bile bütünüyle kabul görmediği için üye ulus devletlerin ötekileştirici politikaları ve tutumlarıyla sekteye uğramak noktasında hassastır.

KAYNAKÇA

1975 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Helsinki Nihai Senedi

Ağaoğulları, M., A., Köker, L.(1998), İmparatorluktan Tanrı Devletine, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Avrupa Gençlik Portalı, AB Vatandaşlığı: Haklarınızı Bilin, https://europa.eu/youth/eu/article/37/24086_tr, erişim: 14.12.2021

BBC(2016),https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/05/160509_yunanistan_ab_maliye_bakanlari erişim: 14.12.2021

Bora, T.(Güz 1997), Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri, Toplum ve Bilim, no:74, 1997

Cederman, L., E.(2001), Constructing Europe's Identity: The External Dimension, "Political Boundaries and Identity Trade-Offs", derleyen; Lars-Erik Cederman, Boulder CO, London: Lynne Rienner Publishers, ss. 1-32, 2001

Coşkun, V.(Kış 2009). Anayasal Vatandaşlık, Köprü, "Demokrat Anayasa Arayışları", Sayı:105, 2009, <https://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978>, erişim: 14.12.2021

Çebi, S., S.(2008). Çağdaş Yurttaşlık Kavramı ve Liberal Paradigmanın Sonu, Birikim Dergisi. 2008, www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/642/cagdas-yurttaslik-kavrami-ve-liberal-paradigmanin-sonu#.WBrOCeZnqA,

Delanty, G.(2013), Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik, çev. Hüsamettin İnaç. Ankara: Liberte Yayınları

DW(2016), <https://m.dw.com/tr/yorum-yunanistana-ikinci-%C5%9Fans/a-45142280> erişim: 14.12.2021

Erdem, F., H.(Bahar-2012). Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa, "Yeni Anayasaya Liberal Bakış", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:17, Sayı:66, ss.49-56, 2012

Gerim, G.(2017). Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi. Sosyoloji Konferansları – İstanbul Journal of Sociological Studies, Cilt:56, 155-182, 2017, <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328508>

Göçek, F., M.(2005). “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları

Göze, A.(2000), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Habermas, J.(2004). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Hardt, M., Negri, A.(2018). İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Heater, D., B.(2004). Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education, Manchester: Manchester University Press, 2004

Heywood, A.(2013a). Küresel Siyaset, çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları

Heywood, A.(2013b). Siyaset, Çev. Bekir. B. Özipek., Bican Şahin., Mete Yıldız., Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Adres Yayınları

Kymlicka, W.(1998), Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Kymlicka, W.(2004). Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

McCormick, J.(2014), Avrupa Birliğini Anlamak, çev. Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin, Ankara: BİGBANG Yayınları

Monnet, J.(Mart 1963) “A Ferment of Change”. Journal of Common Market Studies 1, sayı 3, 203-11. doi:10.1111/j.1468-5965.1963.tb01060.x.

Nottebohm (Lihtenştayn v Guatemala)(1955), ICJ Kararı, 06/04/1955, ICJ Reports 4,p. 23; <https://www.icj-cij.org/case>

NTV, <https://www.ntv.com.tr/dunya/italyadan-abye-sert-tepki,XrMsqJlVvke6Z8MHHmljRQ> erişim: 14.12.2021

Oran, B.(2015). Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama. “Baskın Oran Bütün Eserleri 3 Güncelleştirilmiş Baskı” İstanbul: İletişim Yayınları

Ozansoy, A.(2017), Göç Alanında AB’nin Dış Politikasının Normatif Güç AB Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), 25. Yıl Armağanı, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 564, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss.249-287, 2017

Ozulu, S., Kösecik, M.(2016). Anayasal Vatandaşlık ve Türkiye’de Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Siyasi Partilerin Vatandaşlık Söylemleri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:21, Sayı.2, ss.513-537, 2016

Özipek, B., B.(2004), Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara: Liberte Yayınları

Polat, E. G.(2010). “Anayasal Vatandaşlık” T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora tezi, Ankara.

Roskin, M., G., Berry, N., O.(2014), Uluslararası İlişkiler: Uİ’nin Yeni Dünyası, çev. Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları

Standard Eurobarometer: Public Opinion in the European Union, “First Results”, Report Number: 89, European Commission, Brussels, Directorate-General Press and Communication, Fieldwork: March 2018, doi:10.2775/00

Taylor, C.(2018), Çokkültürcülük Tanınma Politikası, editör: Amy Gutmann, çev. Levent Köker, İstanbul: YKY

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği(BABGS) (2011). Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma, Ankara, ss.148

T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Bir Bakışta AB, Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, <https://www.ab.gov.tr/45467.html>, erişim: 14.12.2021

Tunç, A., Kurtağzı, T., Ekici, S., (2021). John Locke'un Mülkiyet Kavramına Yönelik Bir Değerlendirme, Troyacademy Dergisi, 6 (2), 503-520, 2021

Wikipedia,https://tr.m.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfusa_g%C3%B6re_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCye_devletler_listesi, Nüfusa Göre Avrupa Birliği Üye Devletler Listesi, Erişim: 13.12.2021

KUDÜS ŞEHRİNİN KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASINDA RESMÎ VE KAMUSAL TÜRK ROLÜ

Muath İLAİWİ

Doktorant, Necmettin Erbakan Üniversitesi

muath.ilaiwi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2644-2742>

Makale Başvuru Tarihi : 28.11.2021

Makale Kabul Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

*Türkiye'nin Resmî
Rolü, Türkiye'nin
Kamusal Rolü,
İsteklerin
Çatışması,
Kültürel Miras.*

Bu araştırma, şehir üzerindeki Türk-Arap-İsrail isteklerinin çatışması ve "İsrail'in, Kudüs şehrinin kültürel kimliğinin itibarını geri alması konusundaki siyasi ve kamusal Türk girişimlerini başarısızlığa uğratma girişimi ışığında Kudüs şehrinin kültürel kimliğinin doğası ve özelliğini açıklamayı hedeflemektedir. İsrail'in bu girişiminin amacı, Kudüs'ü Şerif'in zenginlik ve servetleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan Yahudi planlarını uygulamayı sürdürmek, İsraililerin Kudüs şehrindeki kültürel medeniyet ve kimliğin Yahudileştirilmesi konusunda dayandıkları en önemli araçlar üzerinde durmak, sonra Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ya da danışmanları ve dışişleri bakanının konuşmalarıyla ilişkili resmî siyasi Türk demeçlerini takip ederek kültürel mirası koruma konusunda resmî ve kamusal Türk rolünün önemini açıklamak, Kudüs şehrinin kültürel mirasının korunmasında resmî Türk Arap iş birliğinin hacmini ortaya koymak, bunların yanı sıra şehrin özelliklerini ve önemli yerlerini Yahudileştirme ve yok olmadan korumada etkin rol ortaya koyarak Kudüs'ü destekleyen kurumsal ve kamusal en önemli Türk kuruluşlarını araştırmaktır. Araştırmanın hedeflerinin gerçekleşmesi için araştırmacı, Kudüs şehrinin kültürel özelliğini nitelendirmek, İsrail'in şehrin kültürel kimliğini bozma ve Yahudileştirme konusunda dayandığı en önemli araçları anlatmak ve Kudüs şehrinin tarihî miras yerlerinin en önemlilerinin İsrail tarafından zorla alınması ve Yahudileştirilmesi konusunda resmî ve kamusal Türk rolünü analiz etmek için analitik nitel yöntem kullanmıştır. Araştırmanın ulaştığı en önemli sonuçlardan bazıları şöyledir: İsrail'in kutsal şehir ve sakinlerine yönelik ihlallerini durdurmak için Kudüs şehrinin kimliğini ve mirasını korumada Türk resmî ve popüler rolünün tamamlayıcılığı, bu, kent içindeki resmî ve popüler Türk varlığını yoğunlaştırarak ve Kudüslülerin kendilerinin kararlılığını bir anda güçlendirecek ve kentin kültürel mirasını diğer zamanlarda koruyacak, mümkün olan en fazla sayıda hayati projeyi hayata geçirerek sağlanabilir.

Anahtar kelimeler: Türkiye'nin Resmî Rolü, Türkiye'nin Kamusal Rolü, İsteklerin Çatışması, Kültürel Miras.

The Official and Popular Turkish Role in Preserving the Cultural Heritage of Jerusalem City

ABSTRACT :

Keywords:

*The Official Turkish
Role, The Popular
Turkish Role, The
Struggle of Wills, The
Cultural Heritage*

The study aims to clarify the nature of the Cultural identify of Jerusalem in light of the Turkish-Arab-Israeli sürgüyle of the City. In addition, this study investigate the "Israeli continues attempts" to defeat the Turkish political and popular attempts and to reconsider the cultural identity of Jerusalem, or to achieve its Zionist plans to dominate the capabilities and wealth of Al-Quds Al-Sharif. Moreover, the researcher presents the means that the Israelis relied on in their endeavor to show the Judaization of civilization and cultural identity of Jerusalem. The researcher on the other hand, explains the importance of the official and popular Turkish role in protecting the cultural heritage of Jerusalem by presenting the official Turkish political statements, President Recep Tayyip Erdogan speeches, or his advisors and foreign minister statements to show the official Turkish-Arab cooperation in protecting the cultural heritage of the city of Jerusalem. In addition, the study investigate the importance of the Turkish institutions and popular associations to support Jerusalem, whether by reviewing their active role in preserving the privacy and landmarks of the city from Judaization and loss. The researcher adopted the descriptive analytical approach to investigate the cultural aspects of the city of Jerusalem. The researcher identifies the most important means that Israel relied on upon in Judaizing and distorting the cultural identify of the city and analyzes the

official and popular Turkish role regarding the Israeli actions of Judaization and the confiscation of the historical and heritage monuments of Jerusalem. The study concluded the following: The complementarity of the Turkish official and popular role in preserving the identity and heritage of the city of Jerusalem to stop the Israeli violations against the holy city and its residents. This can be achieved by intensifying the official and popular Turkish presence inside the city and implementing the largest possible number of vital projects that will strengthen the steadfastness of the Jerusalemites themselves at one time and preserve the cultural heritage of the city at other times .

Keywords: The Official Turkish Role, The Popular Turkish Role, The Struggle of Wills, The Cultural Heritage

GİRİŞ

Türkiye'nin Kudüs şehrine gösterdiği önem, ilk olarak Osmanlı mirasını koruma konusunda yeni Türk devletinin öne çıkan belirleyicilerinden birini oluşturan Osmanlı tarihî mirasına dayanmaktadır. Öyle ki Osmanlılar, Filistin'e art arda yaklaşık 4 yüzyıl (1517-1917) hükmettiler. Bu yıllarda özelde Kudüs genelde Filistin, tamamen şehrin tüm alanlarına olumlu olarak yansıyan medeni bir ilerlemeye tanıklık etmiştir.

1922 yılında Osmanlı İmparatorluğunun düşüşünün ardından bu dönem, yeni Türkiye devleti ile bazı Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde tüm alan ve düzeylerde Kudüs şehrinin gerçekliği üzerinde doğrudan iz bırakan bir krize tanıklık etmiştir. Mübarek Mescidi Aksa'ya tekrarlanan Yahudi baskınları altında onu korumak ve gözetmek için gerek doğrudan denetleyerek gerekse siyasi ve diplomatik tüm imkânları seferber ederek kültürel miras ve kimliğini korumuş olan ve hâlâ korumakta olan o zamanki Ürdün Haşımı vesayetini unutmayız. Bu baskınlar, Kudüs şehrinin kanuni hakkı ve tarihî mülkiyeti üzerindeki iddiası yoluyla tarihî ve kültürel mirası karalamayı ve Yahudileştirmeyi hedeflemektedir.

2001 yılında Türk Adalet ve Kalkınma Partisinin kurulmasıyla, Türk siyaset hayatına girmesiyle ve buna dayanan ideolojik arka planıyla ona göre Kudüs şehri, onu koruma ve savunma konusunda artan Arap eksikliği ve zayıflığının yanı sıra Türk rolünün yeniden canlandırılması ve onyıllarca aşağılandıktan sonra ruhunun yeniden ayağa kalkması için önemli bir sebepti. Ayrıca bunlar, İsrail varlığının kasıtlı şekilde şehrin, aşağılanmış ve mirası çalınmış halde kalması yönündeki isteğinin bulunmasıyla olmuştur. Hatta bazı Araplarla bazı Kudüslülerin evlerini almak için görüşmüşler, sonra onları İsraililere satmışlardır. Bu, Türk Adalet ve Kalkınma Partisi için Kudüslülerin toprakları üzerinde kararlılıklarını ortaya koymalarına ve evsiz kalmalarına engel olmaya çalışarak pek çok sosyal hayır kurumu ve derneği kurma konusunda önemli bir motivasyon oluşturmuştur.

"İsrail"in, hayali olarak şehirde bulunan Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan rolünün, hesap vermeksizin ve herhangi bir kurum tarafından denetlenmeksizin şehrin içindeki kültürel kimlik öğelerini çalabilmeleri için kalmalarını isteyerek Kudüs şehrinin korunmasını, gözetilmesini ve ona sahip çıkılmasını engellemek üzere Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimindeki yeni Türkiye rolünün önüne koyduğu engel ve zorluklara rağmen Türk rolünü, gerek şehre düzenli ziyaretler düzenleyerek gerekse Kudüs'ü ziyaret etmek isteyen Türkler için bilet maliyetlerini düşürerek siyasi ve kamusal olarak tüm düzey ve alanlarda hareketlenmeye ve kültürel kimliğin köklenmesi ve Kudüs'teki yerlerin restore edilmesi amacıyla birçok kültürel dernek ve kurumun inşa edilmesini denetlemeye itmiştir. Bu faaliyetler, şehre ve halkına İsraililer tarafından yapılan el koyma, hâkimiyet ve zorla alma yerine fayda sağlamaya dayanmaktadır.

KUDÜS ŞEHRİNDEKİ KÜLTÜREL MİRAS GERÇEKLİĞİ ÜZERİNDE TÜRKİYE İSRAİL İSTEKLERİNİN ÇATIŞMASI

Bu kısımda özellikle Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002 yılında yönetime gelişinden sonra Kudüs şehrinin kültürel miras gerçekliği üzerindeki Türkiye-İsrail isteklerinin çatışmasından bahsedilecektir. Kudüs meselesinin, Adalet ve Kalkınma Partisinin politikalarının arasında iki sebeple bulunduğu kabul edilmiştir: Birincisi, yeni Türkiye'nin siyasi yönelimlerinin doğal sonucu olarak siyasidir ve ona, önemli jeopolitik değişiklikler eşlik etmiştir. İkincisi, Türkiye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kişiliği sonucu ilkesel ya da ideolojiktir.

Burada Türkiye'nin Kudüs'teki politikalarının, Kudüs şehrindeki Türk politikalarının uygulanmasında karşı karşıya kalınan birçok güçlük sonucu hedeflerini uygulama konusunda yumuşak güç kullanmasıyla farklılık gösterdiğini fark etmektedir. Buna ek olarak Türk siyaseti, özellikle Türkiye'nin Filistin meselesinde otoriteye sahip olmasını engelleme konusunda bölgedeki Türk rolünü sınırlamak isteyen bölgesel güçlerle Orta Doğu bölgesindeki otoritesi üzerinde yeni bir anlaşmazlığa tanıklık etmektedir.

Sözü geçen güçlükler rağmen Kudüs'e yönelik Türk politikaları, resmî, siyasi, dinî ve kamusal, yardım arasında birçok yol izlemiştir. Bu, Türkiye'nin, siyasetini, iki perspektife göre belirlemesini sağlamıştır. Birinci perspektif, yumuşak politikalar; ikinci perspektif, Filistin Rejimi ve Hamas Hareketi olan Filistinli temel paydaşlarla ve bazen de Kudüs'teki kutsal mekânlar üzerinde dinî vesayet sahibi olması sebebiyle Ürdünle kesişmektedir.

Türk siyasetinin politikalarını uygularken karşılaştığı güçlüklerle ek olarak Türk siyaseti, şu birkaç hedefe dayanmaktadır: Birincisi, şehri Yahudileştirmeyi ve "İsrail" devleti için ebedi başkente dönüştürmeyi hedefleyen "İsrail" saha planlarına göre Kudüs şehrinin Yahudileştirilmesine karşı koymaktır. İkincisi, Yüzyılın Anlaşması'na karşı Filistin siyasetinin kararlılığını desteklemektir. Bu, Kudüs için Parlamenterler arası Kudüs Platformunun Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da yapılan üçüncü konferansında Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı konuşmadan çıkarılmıştır. Bu konuşmada şunu vurgulamıştır: "Kudüs'ün "İsrail"in başkenti olması, bölgede barış ve huzuru tehdit eden bir hayalden başka bir şey değildir. Bunun gerçekleşmesine izin vermeyeceğiz. Bu süreçte üzerimize düşen en önemli sorumluluk, Mescidi Aksa'yı korumak, barışın sembolü olarak Kudüs'e yardım etmek ve Filistinlilerin haklarını savunmaktır."¹ Üçüncüsü, İstanbul'da, en önemlilerinden biri, dünya çapında 50 ülkeden 700'den fazla kişinin katılımıyla "Birlikte Yüzyılın Anlaşması ve Normalleşmeye Karşı" sloganı altında Betül Makdis Öncüleri Konferansı olan birçok uluslararası konferansa ev sahipliği yaparak bölgedeki halklarla özellikle de siyasal İslam akımıyla kesişmeyi hedefleyen Türk siyasetini ve Kudüs'ün İslam halkları için önemini inşa etmektedir.²

Tüm bu hedefler ve gidişatları araştırıldığında hepsinin Türk hükûmetinin Kudüs'e yönelik etkisini güçlendirmek için dış siyasetinde kullandığı yumuşak politikaları temsil eden bir kanalla kesiştiği açıktır. Bu, bir taraftan bu politikanın bölgedeki Türkiye etkisiyle ilişkisidir. Diğer taraftan bölgesel güçlerin bu politikadaki konumlarıdır. Orta Doğu bölgesinde proje sahibi olan 3 merkezi güç vardır. Bunlar: Amerika-"İsrail" projesi, İran projesi ve Türkiye projesi. Burada Kudüs meselesinin, Kudüs şehrine etki düzeyinin ve hakimiyetin bu eksenlerden her birinin farklı olmasına, bulunma gücü ve aktifliğine rağmen 3 güç merkezinden herhangi birinin bölgesel etki düzeyini belirleme konusunda eksen rol oynadığını görmektedir.

İsrail varlığı ise Kudüs'te siyasi güç ve hâkimiyet ile çatışan herhangi bir gücü istemez. Kutsal mekânlar üzerindeki Ürdün vesayeti için bir alan açmıştır. Ancak Filistin yönetimiyle ilişkisinde bile sadece dinî bir karakter kazanmış, siyasi karakterin alan ve kapsamına girmemiştir. Oslo Anlaşmasının Kudüs'ü kesin çözüm meselelerinden biri yapmasına rağmen peş peşe gelen "İsrail" hükûmetleri, gerek fiziksel gerekse sembolik olarak Kudüs şehrindeki

¹Anadolu Ajansı. "Başkan Erdoğan: Sözde Yüzyılın Anlaşması Hayaldir."(09. Şubat.2020). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>

²Camus, Rana. "İstanbul'dan. 50 Ülkenin Katılımıyla Küresel Bir Normalleşme Karşıtı Konferansın Başlatılması". (16. Aralık.2021). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>

Filistin yönetiminin herhangi bir siyasi varlığı veya eylemini reddetmiştir. Bu, 28 Temmuz 1988 günü güvenlik gerekçeleriyle "İsrail" işgal güçleri tarafından Kudüs'teki Doğu kapısının kapatılmasından bellidir. O zaman Hüseyini yöneticilerinden biriydi ve yeni milenyumun başlarında özellikle 2001 yılında bu sebeple 2 yıl süreyle tutuklanmaktadır. Bunun üzerine Netanyahu hükümeti, Doğu Kudüs'teki doğu bürolarından çalışan 3 büroyu kapatma kararı almaktadır. Bu, Arap ülkeleri ve dünyadaki birçok ülkenin itiraz etmesine sebep olmaktadır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Güvenlik Konseyinin, "İsrail" işgal güçlerini Beytüşşark (Doğu Evi)'tan çekilmeye çağıran karar projesini sunmasını engellemektedir. O zamandan beri Beytül Şark'ın merkezi, Batı Şeria Duvarının arkasındaki Kudüs'ün kuzeyindeki Er-Ram kasabasına taşındı ve artık kurumun önce oynadığı role benzer bir rolü yoktur.³

"İsrail"in Kudüs şehriyle etkileşimindeki ahlaki politikalarının, Türkiye'nin Kudüs'teki politikalarının karakteri üzerinde açık bir etki bıraktığının göz önüne alınması gerekir. Bu, Kudüs şehrine yönelik Türk resmî ve kamusal politikaları ve tutumlarında açıktır. Örneğin, Birleşmiş Milletlerin Kudüs hakkındaki ilk kararlarının çıkmasının ardından Türkiye, bu konuda Filistin haklarından yana durmuştur. Ayrıca Türkiye'nin ilk olarak karşı çıktığı dinî ya da etnik gerekçelerle Filistin'in bölünmesine ilişkin 181 sayılı Filistin'in bölünmesine hükmeden kararda ve tarih boyunca Türkiye için genelde Filistin özelde Kudüs'ü temsil eden şeylerde yayınlamaktadır. Bunların yanı sıra İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, 2010 yılının sonlarında Kudüs şehrinin Yahudileştirilmesi hakkında İsrail planlarına ilişkin özellikle Burak Meydanıyla alakalı olarak şöyle konuşmuştur: "Burak Meydanı ve çevresi İslami vakıf arazisidir ve Mescidi Haramın bir parçasıdır. Arap ve İslam şehri Kudüs'e "İsrail"in yaptığı yerleşimcilik, yalnızlaştırma ve Yahudileştirmenin tümü, şer'i ve uluslararası kanunların bariz ihlalidir ve bunu durdurması gerekir."⁴

İsrail'in Kudüs şehri konusundaki ihlalleri, sadece Orta doğu politikalarının oluşturulmasında değil İslam ve Arap dünyasındaki toplumsal güçlerle özellikle de siyasal İslam akımıyla birlikte etkin bir bölgesel eksen olarak Türkiye siyaseti için bir fırsat ve zorluk oluşturmıştır. Bu, iki temel seviyede olmuştur. Bunlar: Birinci seviye, Türkiye'nin, Arap dünyasındaki Sünni etkisi eksenine ilişki düzeyidir. Bu eksen, Türkiye'nin, Kaşıkçının İstanbul'daki Arabistan Konsoloslusunda öldürülmesi meselesiyle birlikte şiddeti artan bir soğuk

³EL_cezire Net. "Hüseyini'nin Kurduğu, İşgal Güçlerinin Kapattığı Doğu Evi". (11.Aralık.2021). Erişim Adresi <https://www.aljazeera.net/>

⁴Ettaghrib Haber Ajansı."İslam Konferansı, El-Burak'ı Yahudileştirme Planlarını Kınıyor". (23.November.2010) . Erişim Adresi: <http://www.taghribnews.com/>

varsayımsal çatışmaya girdiği Suudi Arabistan Krallığıdır. Kaşıkçı davası, hâkimler ve uluslararası kuruluşlar önünde halen açık olan insan haklarının kanuni çatışması dosyasıdır. İkinci zorluk ise Türkiye siyaseti için daha zordur. Bu zorluk, Kudüs'teki İslam dini için kutsal mekânların Ürdün vesayetinde olmasıdır. Bu noktada etkinin karakteri, politikalardaki çatışma yerine kesişme ve kapsama amacı kazanır. Çünkü Ürdünle çatışmak Türkiye'nin çıkarına değildir. Türkiye siyasetinin, Kudüs'teki dinî mekânların vesayeti konusunda Ürdün'ün rolünü Arabistan rolüyle değiştirmeye çalışan Amerika ve İsrail politikaları sonucunda Ürdün siyasetiyle bütünleşebildiği açıktır. Bu, Ürdün vesayetinin değişmesi konusundaki politikalara karşı çıkmaya yönelik pek çok odak üzerindeki Türkiye-Ürdün çabalarını koordine etmeye götürmektedir. Bu, İstanbul'da düzenlenen Kudüs zirvesinde güçlü şekilde mevcuttu. Bu zirve, İslam ülkelerinin liderlerinin, Amerika başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü "İsrail"in başkenti olarak tanımasını kararını reddetme, bunu "sorumsuzluk"la nitelendirme, "hükümsüz ve geçersiz" olduğunu belirtme ve tüm dünyayı, doğu Kudüs'ü, işgal edilmiş Filistin devletinin başkenti olarak tanımaya çağırma konularını içermiştir.⁵

Kudüs'teki Türkiye etkisinin engellenmeye çalışılması konusunda daha önce bahsi geçen tüm yollar kesişir. İsrail'in tutumlarının belirleyicileri, temel iki belirleyiciden oluşur: azaltmayı hedefleyen herhangi bir fiili etkiye karşı koyma ya da Kudüs şehrindeki politikalarına karşı koyma. Burada Kudüs'teki Türkiye etkisinin etkin ve etkili bir güç olduğu görünmektedir. Öyle ki raporlar, Türkiye'nin, Kudüs şehrinde aralarında imar ve eğitim de bulunan, tümü Kudüs şehrinin Yahudileştirilmesini engelleyen yaklaşık 5 bin proje gerçekleştirdiğine işaret etmiştir. İkinci belirleyici ise İsrail'in, dinî vesayet durumunun Arap dünyasına etkisinin değerlendirilmesini ve normalleşmeyi istemesidir. Bu yüzden Suudi Arabistan Krallığı'nı, işgal devletiyle birlikte normalleşme karesine sokmak amacıyla Ürdün vesayetini, Arabistan vesayetiyle değiştirmeyi ya da Suudi Arabistan Krallığı'na vesayetten bir pay vermeyi istemektedir. Aynı zamanda bölgedeki Türk gücüne karşı politikaları sonucu itidal ekseninin, Kudüs şehri için Türkiye'nin sunduğu herhangi bir projeye karşı engel olarak durduğunu görmektedir.

⁵El_Cezire Net. "Kudüs İslam Zirvesi'nin Yayınladığı İstanbul Deklarasyonu Metni". (14.Aralık.2017). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/events>

KUDÜS ŞEHRİNİN KÜLTÜREL KİMLİĞİNİN YAHUDİLEŞTİRİLMESİNDE "İSRİL" ARAÇLARI

"İsrail", Kudüs şehrinin kültürel kimliğinin Yahudileştirilmesi konusunda kutsal şehrin hukuki haklarını, tarihî mülkiyetini ve bu iddiaları gerçek kılan Arap ve İslam medyasının sessizliği ışığında Kudüs şehrinin özelliklerini çarpıtarak ve gerçekleri değiştirerek şehre hâkim olma konusunda mali, askerî ve medyatik gücünü bahane gösteren çeşitli araç ve yöntemlere dayanmıştır. O zaman Arap Ligi tarafından herhangi bir eleştiri ya da kınama olmaksızın ya da hatta Kudüs şehri hakkında Yahudi uygulamalarına karşı Arap veya uluslararası bir strateji doğmaksızın "İsrail"in kutsal şehre yönelip Yahudi planlarını gerçekleştirebilmesini meşrulaştırmaktadırlar. Bu araçların en önemlileri şu şekildedir:

İsimleri Değiştirme

Kudüs'teki Arapça isimleri Yahudileştirme işlemi, "İsrail mekânlarını isimlendirme kurumu" diye isimlendirilen bir makam aracılığıyla bir kurum yoluyla yapılmıştır. Bu kurum, yalnızca bu işten sorumlu olan heyettir ve birkaç yola başvurur: Cebelüz-zeytun'u Har Hazeitim'e ve Kudüs'ün kuzey batısındaki Cebelür-Radarı Har Dar'a çevirme vs. gibi isimleri İbranice 'ye tercüme etme.⁶

Kudüs şehrindeki Arapça isimlerin İbraniceye çevrilmesine ek olarak İsrail, İbranice isme uyması için Arapça isimleri tahrif etmeye yönelmektedir. Mesela, keslon olan kesla gibi ve ceb'un olan ceyb gibi. Ayrıca haritalarda, tabelalarda ve başlıklarda isimleri değiştirilen pek çok Arap mahallesi vardır. Örneğin, Eski Şehirdeki Elvad Caddesi (Hahay), HanezZeyt Caddesi (Habad), BabusSahira Valhi (Herodos), Kerem ElCauni (KabresSıddık Şem'un), Şeyh Cerrahtaki CevratunNiga' (Kebayine Um Harun), Silvan (Kefar Heşluh), Eyyüb Manastırı (Kefar Himnim), Hılva Vadisi (Meali Iyr David), Rababe Vadisi (Gazi Benhebum), Hazreti Meryem Vadisi (Kadron Vadisi), Silvan Merkez Mahallesi (Iyr David), Ayn Silvan (Hazeq Yahu), Cebelül Mukebberdeki ElFaruk Mahallesi (Nuf Letsiyon), Ezzeytun Dağı (Mutesberi Tsurim) ve Rasul Amuddaki Kerem Ayaş (Meali Zatim). Tahrif edilen Kudüs'teki farklı yerlerden yüzlerce Arapça isim vardır. ⁷

⁶Ebu Cabir, İbrahim. (2010). "İsrail Sahteciliğinin Gölgesinde Kudüs Şehrinin Mirasının Korunması İle İlgilenen Dernekler". Kudüs Şehrinin Kültürel Mirası Üzerine Çalışmalar. Salih, Muhsin. (Ed). Cilt 1. Beyrut: Zaytouna Çalışma ve Danışmanlık Merkezi. S.532.

⁷ A.g.e.,s. S. 532.

Ayrıca aynı kapsamda "Holda" kapıları olarak isimlendirilen elBabul Mezduc ve elBabul Müselles gibi Kudüs şehrinin sur kapılarından bazılarının isimleri, Yahudi isimler almaları için değiştirilmiştir. Kapıları şehrin en önemli yerlerinden sayılan aynı suru yıkmak için çağrılar yapılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde İsraililer 1976 yılında Betül Makdis Kalesini polis merkezine sonra da Yahudi tarihine ait birtakım İslamî Osmanlı eserler içeren bir müzeye çevirmişlerdi. Aynı şekilde şehrin mahallelerine ve gezilecek yerlerine birtakım Yahudi işaret ve sembollerini koymuşlardır. Bunların yanı sıra Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri şehrin kendilerine özel kutlama mekânlarına suyla uzanan Süleyman Gölet'ini değiştirmişlerdir.⁸

Kudüs şehrindeki Arapça isimlerin Yahudileştirilmesinin yanı sıra "İsrail" başka bir tahrife daha başvurmuştur. O, bazı eski eserleri sahipsiz göstermektir. Aynı zamanda dinî eserlerin, miras ve kent eserlerinin çoğunun Yahudi kökenli olduğunu bahane göstererek Kudüs surlarına heykelden alındığına işaret eden taşlar koymuşlardır ve onlara İbranice isimler vermişlerdir. Bunlara ek olarak "İsrail", Kudüs'teki antik taşları kaldırmış ve onları İsrail müze ve caddelerinde kullanmıştır. Bunu, bunun hem eski hem modern tarihlerine ve tarihî varlıklarının asilliğine işaret ettiğini düşünerek yapmışlardır.

Kudüs Şehrinin Arap ve İslam Tarihi Yerlerine Saldırı

"İsrail", Kudüs şehrindeki Arap isimlerini değiştirmekle yetinmemiştir. Son zamanlarda Kudüs'ün medeni ve tarihî olarak Yahudileştirilmesi için başka bir yöntem başvurmuştur. Bu yöntem, tarihî yerlerin yok edilmesi, gizlenmesi ve binasının taşlarının Yahudi yerleşimcilerin binalarında kullanılmasıdır. Aynı şekilde Kudüs şehrindeki kutsal yerlere, türbelere, mezarlara ve kabirlere saldırıdır. Özellikle de doğu yönünden Mübarek Mescidi Aksa'ya birleşik olan tarihî İslami Babur Rahme Mezarlığına saldırıp bir parçasını Yahudi parkına dönüştürmüşlerdir. Bunun yanı sıra Burak Duvarı'na saldırmışlardır. "İsrail" 1967 yılında Kudüs'ü işgal ettiği sırada orada yaptığı kazılarla El-Muğarabe mahallesini ortadan kaldırmıştır ve tarihî miladi 1. yüzyıla dayanan Emevî ve Roma binalarının varlığını keşfetmiştir. Bu binaların keşfedilmesi, bu döneme dayanan herhangi bir izin bulunmadığına açık bir işarettir⁹.

⁸**Zeryuc**, Zeynel Abidin. (2020). " *Siyonist Kazıların Gölgesinde Kudüs Şehrinin Sömürüleri: Yıkım Hedefi İle Korunma Araçları Arasında*". **Betül Makdis Araştırmaları Dergisi**. Cilt 20. sayı 1. S. 124.

⁹**Gazal**, Suat. (2013). Kudüs'te Kültür Varlıklarının Uluslararası Hukuka Göre korunması. Yüksek Lisans Tezi. Nablus. An_Najah Üniversitesi. S. 80.

"İsrail", El-Muğarabe mahallesinde kazı projelerine ara vermemiştir. Bilakis 1996 yılında Mübarek Mescidi Aksa'ya bitişik olan El-Muğarabe Mahallesindeki kazıya yatırım yapmaya çalışmıştır. Öyle ki batı tüneline kullanmaya çabalamış ve onu resmî olarak 24.09.1996 tarihinde açmıştır. Mübarek Mescidi Aksa meydanlarının altında sadece turistik ve ekonomik hedefler için dinî bir şehir bina etmek üzere altyapıyı kapsayan bir plan hazırlamaktadır. resmî olarak tünelin açılış haberlerinin yayınlanmasının ardından Arap vatandaşlar ile İsrail işgal güçleri arasındaki gösteri ve çatışmalar patlak verince bunun sonucunda 58'i sadece Gazze Şeridi'nden olmak üzere 63 kişi şehit düşmüştür. Bu intifada, nefak (tünel) intifadası olarak bilinmektedir.¹⁰

O halde İsrail'in Kudüs şehrindeki İslamî, tarihî yerlere saldırı girişimleri devam etmektedir. Son yıllarda Mübarek Mescidi Aksa'yı yıkmak ve yerine heykel yapmakla tehdit ederek, şerefli Kubbet'üs Sahra'yı patlatmak ile tehdit ederek, kısa filmler yaparak, Mübarek Mescidi Aksa'yı yıkmakla ilgili kitaplar yazarak, "İsrail'in yayınlanması için anlaşmasıyla, İslamî fetih sırasında sahabe kabirlerini içinde bulunduran Me'men Allah Kabristanı'na üzerine müze yapma gerekçesiyle saldırarak ve İslamî vakıf binalarını otel ve dairelere çevirerek şiddetini artırmaktadır.¹¹

Zorla Alma, El Koyma ve Yağmacılık

Şehrin eski bina, çarşı ve dükkânlarının zorla alınmasını, şehirde Yahudi mahallesi inşa etme gerekçesiyle 116 dönümden fazla vakıf arazisine el konulmasını, Ortodoks kilisesinin mülkünün ele geçirilmesini, Tacul Azra'nın çalınmasını, Kudüs kalesinin ele geçirilmesini ve İsrail müzesine çevrilmesini ve de Filistin millî müzesine el konulmasını, elde edilen şeylerin zorla alınmasını, Elkışla müzesinin zorla alınmasını ve polis merkezine çevrilmesini, Hz. Davud Akademisinin ele geçirilmesini ve kilise okullarına dönüştürülmesini, işgal ordusunun Kudüs'teki İslam vakıfları merkezine zorla girmesinden sonra El-Muğarabe kapısının anahtarının çalınmasını ve anahtarın silah gücüyle alınmasını, kiliseye bağlı Hz. Davud'un makamındaki bilinen son akşam yemeği salonunun ele geçirilmesini ve yerleşimi genişletmek için kazı yapma gerekçesiyle Kudüs dağlarındaki kazılar esnasında antikaların çalınmasını içine alır¹².

¹⁰ Necmi, Raif. (1991) *"Filistin'deki Arap Eser ve Kutsal Alanların Korunması"*. Samet Ekonomi Dergisi. Sayı 85. Cilt.13. s. 102-103.

¹¹ Gazal, Suat. a.g.e.,s. 82-83.

¹² A.g.e.,s. s. 81-82.

"İsrail" zorla almakla ve el koymakla yetinmemiştir. Aksine Yahudi tüccarları, ticaretin en çirkin türlerini yapma ve arkeolojik alanlarda yasa dışı hırsızlık yapma konusunda serbest bırakmıştır. Yerleşimcilerin olduğu Vias dışında yıkılmayan ve tahrip edilmeyen hiçbir köy kalmamıştır. Aynı şekilde Kudüs'ün kuzeyinde Ramat yerleşiminin kurulduğu Beyt İksa ile Beyt Huneyna arasında bulunan Duleytila Köyünde de durum aynıdır. Yine aynı şekilde birçok köyün enkazı üzerine Elceyb köyünün kuzeyine Cefat Zeif yerleşimi kurulmuştur. Bunlara ek olarak Cefat Zeifi genişletmek için ElCeyb ve Betunya arazilerinin üzerindeki Ayned Devir köyünün yıkımı ve ortadan kaldırılması halen devam etmektedir.¹³

"İsrail"in yaptığı zorla alma, el koyma ve yağmacılığın yanı sıra zorla alma ve el koyma yöntemlerinden bir başkasını uygulamaya başvurmuştur. O da yüzlerce dönüm Filistin arazisine el koyarak doğu Kudüs bölgesine Devamsızlık Mülkiyet Yasası yoluyla yerleşimdir. Bu kanun gereğince "İsrail" Filistin arazilerine el koymaya başlamıştır. Bu, şu şekildedir:¹⁴

- Doğu Kudüs'teki Filistin topraklarının %43,5'ine el konulmuş ve İsrail yerleşimleri inşa etmek için kullanılmıştır.
- Doğu Kudüs'teki Filistin arazilerinin %41'i "Yeşil Hat"* ilan edilmiştir. Bununla İsrail hükûmetinin koyduğu katı inşaat kısıtlamalarına tabidir.
- Bu arazilerin yarısının doğu Kudüs topraklarının toplamının %6'sı olduğu, bunun da devamsızlık mülkiyeti olduğu ve bununla yeni kanuna göre ele geçirilebildiği göz önüne alındığında Filistinlilerin doğu Kudüs topraklarının sadece %12,1'ini kullanmalarına izin verilmektedir.
- İsrail askerî tesisleri, yolları ve diğer İsrail altyapıları için doğu Kudüs topraklarının %3,4'ü kullanılmıştır.

"İsrail"in devamsızlık mülkiyet yasasını uygulaması, 1948 yılında "İsrail"in Filistin topraklarını işgal etmesinden beri en aşırı ve en geniş Yahudi yerleşim planının bir parçasıdır. Hatta bu anlar, Kudüs'ün güney batısındaki Filistin bölgelerine İsrail hâkimiyetini desteklemek, Beytülmalime kadar Filistin'deki doğu Kudüs'ün doğal büyümesini engellemek

¹³ **Ebu Cabir**, İbrahim.a.g.e.,s.532.

¹⁴ **Ebu Atta**, Evs. "Filistin Mallarının Devamsızlık Yasası İle Ele Geçirilmesi. Almayadeen Medya Ağı".(4. Ağustos.2019). Erişim Adresi: <https://www.almayadeen.net>

*Bu topraklar işgal belediyesi tarafından Filistinli sahiplerine ait olarak tanınmakla birlikte, her ne sebeple olursa olsun bunların elden çıkarılması veya üzerine inşa edilmesi kesinlikle yasaktır. Burada "İsrail"in, şu anda yeşil hattı, ilan edilmemiş bir apartheid yoluyla yerleşimciler ve Filistin toprakları arasında bir bariyer olarak kullandığına işaret edilmesi gerekmektedir.

ve doğu Kudüs'teki Etzion yerleşim bloğunun birleşmesi için girişimde bulunmak amacıyla.

"İsrail'in Kudüs şehrindeki İslamî, tarihî alanlar hakkındaki kasıtlı ortadan kaldırma girişimlerinde bulunması, öncelikle Kudüslü vatandaşları kısıtlamayı, şehirlerini ve köylerini terk etmeye zorlamayı, hayatlarının merkezini şehrin dışına taşımayı, aynı zamanda şehirdeki Müslüman Arap vatandaşların boşaltılması için bir araç olarak Yahudi genişlemesine daha fazla alan vermeyi, mümkün olduğu kadar fazla sayıda Yahudi nüfusu çekmeyi ve sözde vatanlarını kurmak için Filistinli Arap nüfusun yerini ihlal etmeyi hedeflemektedir.

KUDÜS ŞEHRİNİN KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASINDA RESMÎ VE KAMUSAL TÜRK ROLÜ

Kudüs Şehrini Kültürel Mirasının Korunmasında Resmî Türk Rolü

Önceden beri özelde Kudüs şehri genelde Filistin meselesine yönelik hem resmî hem kamusal Türk siyaseti, Osmanlı tarihî mirasına dayanmaktadır. Bu miras, Türk devletinin öne çıkan belirleyicilerinden birini oluşturur ve onun aracılığıyla o zaman Osmanlı sultanına karşı sergilenen kışkırtmalara rağmen Kudüs şehri korunabilmiştir. Ancak şehre karşı katı tutumlarına bağlı kalmıştır ve azıcık bile abartmamıştır. İkinci belirleyici ise gerek genel olarak Filistin meselesine gerekse özel olarak Kudüslülere çalışan dernek ve kurumlar aracılığıyla Türk devletinin sunduğu yardım ve kalkınma desteğinde saklıdır. Bu, Kudüs şehrine karşı İsraililer tarafından kasıtlı olarak zorla göç ettirme süreci sırasında kararlılıklarını destekleyerek ve şehrin tarihini, Kudüs şehrinde arkeolojik ve İslam tarihi eserlerine Yahudi çetelerin yaptığı Yahudileştirme, yağmacılık ve hırsızlık işlemlerinden koruyarak yapılmıştır.

Kudüs şehrine İsrail kurumlarının gerçekleştirdiği Yahudileştirme, soygun ve ele geçirme işlemleri sırasındaki resmî Türk rolü, şehri savunma, koruma ve Yahudileştirme, hırsızlık ve ele geçirme işlemleriyle mücadele etme konusunda etkin ve önemli bir roldür. Belki de en önemlileri şunlar olan aşağıdaki roller yoluyla gerçekleştirdi:

Türkiye Başkanlığı

Türkiye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, yönetiminin sürdüğü yıllar boyunca Kudüs şehrine her tür siyasi ve manevi desteği sunma konusunda genelde Filistin meselesine özelde Kudüs şehrine karşı dengeli ve destekleyici tutumlar sergilemeye özen göstermiştir. Bu mesele ona

göre jeolojik bir mesele değildir. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiştir. Atalarımız bu şehre özel bir önem vermiş, yıllar geçtikçe onu imar etmiş ve ona saygı göstermişlerdir.¹⁵

Kudüs'ün Türkler için dinî ve tarihî önemine bakıldığında Türkiye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kudüs şehrinin korunmasını ve yüceltilmesini her Müslümanın boynunun borcu sayar. Kudüs'ü korumaktan aciz olan dünya, kendi kendine ihanet etmiştir ve onu yok edecek bombayı zararsız hale getirmiştir.¹⁶

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın rolü Filistin meselesine karşı destekleyici tutumları, Filistin meselesini özellikle de Kudüs şehrini destekleme konusunda Türk parlamento başkanının ve siyasi partilerinin tutumlarından farklılık göstermemektedir. Bu tutumlar, Ürdün Haşımı Krallığına ziyaretler ve görüşmeler düzenlemeyi, Kudüs için Parlamenterler Birliği Konseyiyle yoğun toplantılar düzenlemeyi, her yerde Filistin meselesini tasfiye etmeyi özellikle de Şeyh Cerrah halkını göç ettirmeyi hedefleyen İsrail planlarına karşı Kudüslüleri desteklemenin zorunluluğuna odaklanmayı, Filistin meselesini desteklemek için iki taraf arasında tüm ortak çabaları koordine etmeyi ve Kudüs'teki kutsal mekânlara işgal saldırılarıyla mücadele etmeyi kapsamaktadır.¹⁷

Türk Parlamentosunun desteği Arap ülkelerine yapılan ziyaretlerle sınırlı kalmamıştır. Bilakis Filistin meselesi ve Kudüs şehrini destekleyen konferans ve zirveler düzenlemeye de başvurmuştur. Sonuncusu başkent Ankara'da "Kudüs, kırmızıçizgimizdir" başlığı altında Kudüs Parlamenterler arası Kudüs Platformunun düzenlediği 4. konferanstır. Bu konferans sırasında Türk Parlamentosu Başkanı Mustafa Şentop, Kudüs'teki İsrail ihlalleri konusunda bu topraklar üzerinde pratik adımlar atmanın zorunluluğunu şöyle söyleyerek vurgulamıştır: "Kudüs meselesi, bir şarkıdan ya da slogandan ibaret değildir. Kudüs meselesini hayatımızda yaşadığımız bir gerçeklik haline getirecek çalışılmış, etkili ve sürekli adımlar atmamız ve onu pratik alana taşımamız gerekir." Aynı zamanda uluslararası toplantılarda Kudüs meselesine yoğunlaşmanın başarısızlığı getireceğine işaret etmiştir. Ayrıca temelinde Kudüs probleminin

¹⁵ **Ortadoğu Gazetesi**. "Erdoğan: Kudüs Bizim Şehrimiz. Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Yaptırılan Eski Şehir". (1. October.2020). Erişim Adresi: <https://arabic.cnn.com/middle-east/article/2020.10.01/turkey-erdogan-jerusalem>

¹⁶ **AlGhad Gazetesi**. "Erdoğan: Kudüs'ün Onurunu ve Gururunu Korumak Her Müslümanın Boynunun Borcudur". (13.Mayıs.2021. Erişim Adresi : <https://alghad.com>

¹⁷ **Ammon Ajansı**. "Parlamento Başkanı Ülkesinin Haşımı vesayetine Verdiği Desteği Doğrulamıştır". (30.Haziran. 2021). Erişim Adresi: <https://www.ammonnews.net/article/619596>

çözümü olan fikirler ortaya atmanın, stratejiler ortaya koymanın ve yol haritası çizmenin zorunluluğunu vurgulamıştır.¹⁸

Kudüs şehrinin ve mirasının korunması ile İsrail saldırılarıyla mücadele edilmesine yönelik Türkiye başkanı ve parlamentosunun rolünün, parlamento çatısı altında toplanan siyasi partilerin rolünden önem bakımından daha az olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Onlar, Kudüs şehrine mutlak desteklediklerini ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Kudüs'ü "İsrail" in başkenti olarak tanımasına ilişkin kararını kategorik olarak reddettiklerini vurgulamışlardır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı

Türkiye Dışişleri Bakanlığının rolü, İsrail'in, Kudüs şehrinin tarihi yerlerini Yahudileştirmesine karşı kınama ve ayıplamayla sınırlı değildir. Bilakis, rolü Kudüs'teki Arap ve İslami kutsal mekânlara İsrail'in tüm ihlallerini yakından takip etmektir. Bunun en iyi örneği, İsrail polisinin, işgal edilen doğu Kudüs'teki Müslümanların tarihî ve kültürel mirasına saldırmasıdır. Öyle ki İsrail polisi, Kudüs'teki Mübarek Mescidi Aksa'nın doğu duvarlarının yakınındaki Müslümanlara ait kabristanın duvarı üzerindeki Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı TİKA'nın ismi bulunan bir tabelayı yıkmıştır. Ajans, tekrar yapmış ve onarmıştır. O zaman Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Karan, buna şöyle söyleyerek yanıt verdi: "TİKA ismini taşıyan tabelayı kıran çekiç, o tabelaya inmedi. Bilakis tüm insanlığa indi." Ayrıca uluslararası toplumun, tarihî kültürel mirasa yapılan bu saygısızlığa gerekli cevabı vermesi gerektiğini eklemektedir.¹⁹

"İsrail" in son zamanlarda işgal edilen Filistin bölgelerinde özellikle de doğu Kudüs'teki Şeyh Cerrah Mahallesinde yıkım ve ele geçirme konusunda aldığı kararları onaylamasının ardından Türk Dışişleri Bakanlığının rolü, bu konuda kesindir. Uluslararası toplumu "İsrail" in genişleme politikalarına karşın Filistin halkıyla dayanışma göstermeye davet etmektedir. Aynı zamanda iki devletli çözüm vizyonunu destekleyen uluslararası toplumu, İsrail'in bu tür saldırgan eylemlerine karşı çıkmaya çağırmaktadır.²⁰

¹⁸**Irak Ulusal Haber Ajansı.** "Türkiye Parlamentosu Başkanı Kudüs Hakkında Pratik Adımlar Atmaya Çağırıyor". (30.November.2021). Erişim Adresi: <https://ninanews.com/Website/News/Details?key=942165>

¹⁹**Arabi 21.** "İşgal Güçleri, Kudüs'teki Bir Mezarlığın Duvarlarındaki Türk Tabelasını Kaldırıyor. Ankara Yorumluyor". (24. Haziran.2020) Erişim Adresi : <https://arabi21.com/stor>

²⁰**Anadolu Ajansı.** " Türkiye: İsrail'in Kudüs'teki kararları, uluslararası hukuka aykırılığının bir örneğidir". (19.Mart.2021). Erişim Adresi : <https://www.aa.com.tr/ar>

Resmî rol, sadece Dışişleri Bakanlığıyla sınırlı kalmamaktadır. Bilakis Filistin'in Türk Büyükelçisi Gürkan Türkoğlu'na da uzanmaktadır. Türkoğlu, Filistinlilerin Osmanlı arşivlerini özellikle de Kudüslülerin mallarına dair belgelerle alakalı olanları kullanmanın kolaylaştırılması konusunda Türk katkısının önemini altını çizmektedir. Ayrıca aralarındaki kültürel alışverişi güçlendiren Filistin'deki kültürel ve edebî etkinliklere Türkiye'nin katılımının daha fazla olması gerektiğini vurgulamaktadır.²¹

Dinî Kurumlar

Kudüs şehri, Türk dinî kurumlarına özel bir önem vermektedir. Bu, son zamanlarda Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaşın Umre Hizmetleri Dairesinin ismini "Umre ve Kudüs Ziyaretleri" olarak değiştirmesiyle olmaktadır. Bu da Kudüs meselesinin hassasiyetine sembolik bir anlam katmaktadır.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015 yılının başından tam olarak 25.02.2015 tarihinden itibaren Türk umrecilerin programlarının içine Mübarek Mescidi Aksa'yı eklemeye karar vermektedir. Bu karar, umrenin gereklerini eda etmek için Mekkei Mükerrreme ve Medinei Münevvereyi ziyaret etmeden önce 3 gün süreyle Mübarek Mescidi Aksa'yı ziyaret etme imkânı vermektedir. Aynı şekilde Türk Hava Yolları, Kudüs seferlerinin bilet fiyatlarını düşürmeye çalışmaktadır. İsrail kaynaklarına göre 2017 yılında Türkiye'den Kudüs'e gelenlerin sayısı %19 oranında artmıştır. Kasım ayında 2016 yılının kasım ayına kıyasla %41 oranında artış göstermektedir. Buna karşılık Türkiye İstatistik Kurumu 15 bin 800den fazla Türk'ün 2016 yılında Kudüs'ü ziyaret ettiğini ve sayının 2017 yılının ilk 10 ayında 23 binden fazlaya yükseldiğine işaret etmektedir.²²

Diyanet İşleri Başkanlığının Mübarek Mescidi Aksa'yı umre programına ekleme kararı, Mübarek Mescidi Aksa ve mukaddes şehirle ilgili bilinci artırmayı hedeflemektedir. Türk umrecilerin bilincini artırmak için Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, ziyarete katılacaklar için tarihî ve gezilecek önemli yerleri hakkında bilgiler içeren Kudüs'e özel bir rehber hazırlamıştır. Bu bağlamda Tel Aviv Üniversitesinde Moşe Dayan Merkezi Kudüs Güvenlik Stratejileri Akademisindeki modern Türkiye işleri araştırmacısı Cohen Yanar Ocak, Türkiye'nin bu adımının, Türk dinî siyasetinin Kudüs'ü teşvik etmeye uygun ve olumlu

²¹**Vatan Gazetesi**. "Türkiye'nin Filistin Büyükelçisi: İki Ülke Arasındaki Kültürel Ziyaretleri Teşvik Etmeyi Amaçlıyoruz". (13.Şubat.2018). Erişim Adresi: <https://www.elwatannews.com/news/details/3064609?t=push>

²²**Mülhem**, Ahmet. "Kudüs'te Türk Varlığı Artıyor... Bir Türk Belediyesi Kudüs'ün Ara Sokaklarını ve Osmanlı Eserlerini Temizlemek İçin Bir Proje Uyguluyor".(27.November.2017). Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/ar/contents/articles/originals>

olduğunu vurgulamaktadır. "Bu, görüldüğü gibi olumlu bir adımdır. Bununla birlikte bu adımın ikinci yönü, kesinlikle olumsuz görünüyor. Çünkü Türkler, Kudüs'ü ziyaret eden Türkler ile "İsrail "deki Yahudi mirası arasındaki kültürel yakınlığı uzaklaştırmaya çalışıyorlar."²³

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, umre gezilerini kolaylaştırmakla ve Kudüs şehrinin en önemli tarihî ve İslami yerleri hakkında umrecilere tanıtım rehberi hazırlamakla kalmamaktadır.2009 yılında Arap kültürünün başkenti Kudüs'ü kutlayan etkinlikler sistemi içinde "Osmanlı Belgelerinde Kudüs Fuarı" başlığı altında Filistin İslami Vakıflar Bakanlığı, Mirası Canlandırma ve İslami Araştırmalar Kurumu ve İstanbul'daki Üsküdar Belediyesi iş birliğiyle Kudüs için bir sergi düzenlemiştir. Sergi, Kudüs ve Filistin'deki Osmanlı dönemine uzanan 120'den fazla fotoğraf ve belgeyi kapsamaktadır.²⁴

Filistin İslami Vakıflar Kurumu ile Türkiye Üsküdar Belediyesi arasındaki ortak iş birliğinin yanı sıra Türkiye hükûmeti, Osmanlı İmparatorluğunun varlıklarını yöneten Osmanlı vakıflarının rolü üzerinde duran uluslararası bir konferans düzenlemiştir. El-Muğarabe Mahallesi Osmanlı vakıflarının varlıkları arasındaydı. Sembolik projeler ortaya koyma, "Abdülhamit'in izinden proje" gibi Osmanlı İmparatorluğunun padişahlarını taklitidir. Bu, Mescidi Aksa meydanlarının, Kudüs'teki Osmanlı binalarının ve yerlerinin temizlenmesini ve Kudüslülere destek sunulmasını hedefleyen sembolik bir projedir. Bu, şehirdeki Türk varlığını ve önemini resmî ve kamusal olarak artırmaktadır.²⁵

Türk dinî kurumlarının, Türk vatandaşlarının Mübarek Mescidi Aksa'ya ardışık ziyaretlerini teşvik ettiğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü bu, şehrin desteklenmesine, halkının kararlılığının güçlenmesine ve yerel ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu, Filistin'in siyasi duruşuyla, Kudüs şehrini ziyaret etmeye çağıran İslam Konferans Teşkilatıyla ve İslami ve Arap tarihi ve kültürel mirasın kutsal mekânlara yönelik İsrail ihlalleri tehlikesinden korunmasıyla uyumludur. Bu, Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti boyunca Osmanlı mirasının önemli bir parçası olmuştur.

²³**Ebu Amir**, Adnan. "Türkiye," Kudüs İşleri Komisyonu "nun Kurulduğunu ve İsrail Rahatsızlığını Duyurdu". (27.Şubat.2021). Erişim Adresi: <https://arabi21.com/story>

²⁴**Wafa Ajansı**. "Vakıflar, İstanbul'da Kudüs Üzerine Bir Sergi Düzenliyor".(5.October. 2009). Erişim Adresi: http://www.wafa.ps/ar_page.aspx?id=8UjOO4a525478059348a8UjOO4

²⁵**Oğlu**, Murat. "Türkiye ve İşgal Altındaki Doğu Kudüs'te Osmanlı Mallarının Restorasyonu 1-2".(8. Temmuz.2017). Tarama tarihi: Erişim Adresi: <https://www.turkpress.co/node/36612>

Türk Kurum ve Dernekleri

Kudüs şehrinin kültürel mirasını koruma konusundaki Türk rolü, diyanet işleri başkanlığının temsil ettiği dinî boyutla sınırlı değildi. Bilakis hem yardım hem kalkınma kurumlarına uzanmıştır. 2002 yılında Türk Adalet ve Kalkınma Partisi yönetime geldikten sonra yavaş yavaş büyümüştür. Filistin davasının en büyük destekçilerinden kabul edilmektedir.

Kudüs şehriyle ilişkilerinde Türk kurum ve dernekleri iki ana boyuta ayrılmaktadır: İlki, şehrin tarihî ve dinî boyutudur. Kapsamı, Osmanlıların siyasi ve tarihî döneminin önemli bir sembolünü oluşturan Osmanlı ve İslam eserleridir. İkincisi, İsraililer tarafından yapılan Yahudileştirme, yıkım ve soygun işlemlerinden muzdarip olan bu ana kadar hâlâ İsrail işgali altında olan kutsal bir şehir olarak Kudüs'ün hassaslığıdır. Bu, Türk devletinin, gerek resmî kurumlar gerekse Kudüslülerin kendi kültür ve hayır için çalışan kurum ve dernekleri yoluyla olsun mümkün olduğu kadar çok önem ve özen göstermesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Kudüs şehrini destekleyen ve doğrudan şehrin kültürel kimliğini korumaya katkıda bulunan Türk kurum ve derneklerinden en önemlilerine işaret edeceğiz. En önemli merkezler aşağıdaki gibidir:

TİKA (Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı)

Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulduğundan beri 2005 yılından 2018 yılına kadar 543,ten fazla proje gerçekleştirerek Filistinlilerin mümkün olduğunca en fazla ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Türkiye İş birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)nın şehrin kültürel kimliğini korumak amacıyla Kudüs şehrinde gerçekleştirdiği en önemli projelerden bazıları aşağıdaki gibidir:²⁶

- 2011 yılında hilalin restorasyonu için araştırma hazırlayan Türk uzmanların raporu ışığında yıllarca süren çalışmadan sonra Mescidi Aksa'nın yerleşkesi içinde bulunan KubbetüsSahra Camiinin hilalinin restorasyonunun denetlenmesidir.
- Kudüs şehrindeki Eski Şehirde bulunan Nakşibendi Zaviye binasının restorasyonu.
- Kudüs'teki en meşhur İslam kabristanlarından biri sayılan ve Mübarek Mescidi Aksa'nın doğu duvarında bulunan Errahme Mezarlığının restorasyonu. Özellikle ajans,

²⁶Fırat, Esat. Türk TİKA Doğu Kudüs'te 71 Sosyal Projeyi Tamamlıyor".(28. Haziran.2017). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>

geçmişte bunun en alt aşamasını tamamlamaktadır. Üçüncü aşama Müslümanların sahabe kabirlerine ulaşımının kolaylaşması için kabristandaki iç geçitleri onarma ve restore etmeyi kapsamaktadır.

- Şehirde "İsrail"in takip ettiği Yahudileştirme politikası altında pek çok zorluğa maruz kalan işgal edilmiş olan Kudüs'teki Eski Şehirdeki Filistinlilerin pek çok ev ve dükkânlarını restore etme.

TİKA kurumunun sunduğu projelere rağmen İsrail, Kudüs şehrinde etkinlik ve faaliyetlerinin artmasından rahatsızdır. Bunu, İsrail Hayom Gazetesi, "Başkan Erdoğan Mescidi Aksa'daki Cebelül Heykelde" başlığıyla ifade etmiştir: "Osmanlı İmparatorluğunun düşmesinden 1 asır sonra Türk kurumları, şehrin doğu tarafına milyonlarca dolar harcayarak devletin şehirde İslami oyuncu olarak bulunduğunu göstermek için büyük çaba harcamaktadır." Ayrıca TİKA'nın faaliyetlerinin Kudüs'teki İslami miras ve kimliği koruma ve güçlendirmeye çalıştığına da işaret etmektedir.²⁷

Mirasımız Derneği (Osmanlı Mirasını Koruma)

Mirasımız Derneği, şehir içerisinde İslam ve Osmanlı mirasına özel projeler uygulamaya çalışmaktadır. Buna ek olarak Kudüs'ü Şerif'in tarihi yanını korumaktadır. Mirasımız Derneğinin Miras Vakıf Kurumuyla iş birliği içinde uyguladığı birçok proje vardır. En önemlileri belki de şu şekildedir:²⁸

- Kudüs şehrinde ve Filistin topraklarında 45 tarihî cami ve 70'ten fazla eski evin restorasyonu.
- Mescidi Aksa'yı ziyaret ve imar etmek için günlük gezilerin kolaylaşması ve Kudüs'te restorasyon programı. Bu proje Kudüs şehrinin tarihi yüzü üzerine kuruludur.
- Aksa camiinin altyapısı için genel bakım ile ilgili projeler uygulama. Bunlara ek olarak Mescidi Aksa'nın içindeki farklı bina projeleri ve Mescidi Aksa ve ana fikrin imarı programı. Bu yüzden bu program, özellikle ayırma duvarı yapıldıktan sonra Mescidi Aksa'nın maruz kaldığı yalnızlaştırma ve aşağılanmadan doğmuştur.

²⁷Arnavut, Abdul Rauf. "Türkiye'nin Kudüs'ü Destekleyen Projeleri İsrail Gazetesini Kışkırtıyor".(21. Haziran.2017). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>

²⁸El-Sabil Gazetesi "Türk Derneği Kudüs ve Filistin'de 45 Tarihi Cami ve 70 Eski Evi Yeniliyor". (2.Haziran.2016. Erişim Adresi: <https://assabeel.net/news/2016.06.20>

Burak Derneği

İslam kutsallarını özellikle Müslümanların kararlılığını destekleyerek Mescidi Aksa'yı tanıtmayı ve onları korumaya katkı sağlamayı hedeflemektedir. Burak Derneğinin yaptığı pek çok proje vardır. En önemlileri aşağıdaki gibidir:²⁹

- Kararlılık noktalarında Kudüslüleri desteklemek. Eğitim, sağlık, yardım, miras alanlarında ve her bağışçının yönelim ve tercihlerine göre diğer alanlarda 83 proje için bağışlarını sunmaları için bağışçıların önüne kapı açan "Kudüs Ümmetin Başkenti" kampanyasını ortaya atmaktadır.
- Ayrıca dernek, "Kudüs'ün Yeri, Mekke ve Medine'nin Yeri Gibidir." başlığıyla Kütahya'da akademik bir konferans düzenlemiştir. Aynı şekilde "Aksa Sorumluluğumuzdur" başlığıyla başka bir proje uygulamıştır. Ayrıca Türk okullarında bir dizi dersin sunumunu denetlemiştir.
- Trump'un ilanından itibaren dernek, her proje için 250 dolar değerinde mali katkıyı başlatmak için "Yerlilerin Kararlılığını Destekleme" projesinin de aralarında bulunduğu birtakım faaliyet ve etkinlik gerçekleştirmiştir.

Bazı Türk kurum ve derneklerinin, Kudüs şehrinde İsrail işgali tarafından kalkınma ve miras projelerini ve etkinliklerini uygularken karşılaştıkları engellere rağmen hâlâ takım ruhuyla çalışmakta ve mekânın kutsallığına ve genelde Müslümanlar özelde Türkler için tarihi önemine dayanarak ciddiyetle sunmaktadırlar.

Kudüs Şehrinin Kültürel Mirasının Korunmasında Kamusal Türk Rolü

Türkiye, Kudüs şehrindeki kültürel miras ve İslam tarihî ve Osmanlı kutsallarını koruma konusunda resmî rolle yetinmemiştir. Tüm Türkiye şehirlerinde yapılan etkinlik ve faaliyetler yoluyla Türk kamusal çabalarına yatırım yapmaya da başvurmuştur. Bunlar arasında olabildiğince ihlallerin, hırsızlık türlerinin ve kutsal şehre yöneltilen tehditlerin hacmini azaltmaya katkı sağlamak vardır. Belki de en önemlileri şunlardır:

²⁹**El Cezire Net.** "Türk kurumları. Kudüs'ü Desteklemek İçin Tükenmez Bir Hazine".(13Mart.2018). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.net/news/alquds/2018.3.13/>

Türkiye'nin Kudüs Ziyaretleri

Türk halkına göre Kudüs, neredeyse hacla eşdeğerdir. Türkler için haccın kutsanması, hac ibadetinden sonra Kudüs'ü ziyaret etmekle ilgilidir. Bu, Osmanlı devleti dönemine dayanan eski bir gelenektir. O zaman Mescidi Aksa'yı İslam'ın en büyük rüknünün ibadetleriyle yani Hac ile bağdaştırmak amacıyla hacıların, Hac'dan önce ya da dönüş yolunda yapmaya alıştığı temel bir rükün olarak Mescidi Aksa'yı ziyaret edilmektedir.

İki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretlerin derinleşmesi kapsamında Türk vatandaşlığı Melih Önal 2017-2018 yılları arasında Kudüs şehrini ziyareti hakkında şöyle söyledi: "Filistin dünyanın annesidir." Kudüs'ü Mekkei Mükerrreme ve Medinei Münevvere gibi sayarak ekledi: "Buralar, her Müslümanın savunması gereken yerlerdir."³⁰

Kudüs ziyaretleri sırasında Türk ziyaretçilerin karşılaştıkları zorluk ve engellere rağmen Filistinlilerin kararlılığına destek vermeye ve mukaddes şehrin Yahudileştirilmesi için İsrail'in yaptığı sürekli icraatlar ışığında Müslümanların kutsallarını korumaya birinci dereceden katkı sağlamaktadır.

Türk Gösteri ve Protestoları

Trump'un ülkesinin büyükelçiliğini Kudüs'hükûmete taşıma ve Kudüs'ü "İsrail'in başkenti olarak tanıma kararının ardından Türk vatandaşları, kararı protesto etmek için Amerika büyükelçiliği önünde gösteri düzenlemiştir. Ayrıca göstericiler üzerinde "Kudüs İslam'ındır" ve "Kudüse Barış" yazan pankartlar kaldırmıştır. O zaman Ankara'da etkinlik düzenleyen vakfın başkanı Hasan Toraman basın açıklamasında şunları ifade etmiştir: Amerika Birleşik Devletleri ve "İsrail'in benimsediği kanlı ortaklık ve işgal planları hâlâ devam etmektedir."³¹

Farklı görüş ve partisel aidiyetlerden olan Türklerin denetlediği sürekli kamu hareketlerine ek olarak son zamanlarda İsrail'in Mübarek Mescidi Aksa'ya saldırıları hakkında sosyal medya platformlarında birçok hashtag başlatmışlardır. Bunlarda birçok Türk aktivist, "İsrail'in

³⁰TRT Arapça. Türkler ve Kudüs.. Şehir Halkına Aşk. (7.Temmuz.2020). Erişim Adresi: <https://www.trtarabi.com/explainer>

³¹Türkiye Elan. "Türkiye..Trump'ın Kudüs'le İlgili Kararından bu Yana Bazı İllerde Protestolar Devam Ediyor". (7.Ağustos.2017). Erişim Adresi : <https://www.turkeyalaan.net/2017/12/08>

Filistinlilere karşı vahşi eylemlerini ve Betül Makdis halkına karşı şiddetli saldırılarını kınamıştır.³²

Türk Edebiyatı ve Şiiri

1960'ların sonlarında İsrail çatışmasının devam etmesi ve birçok Türk şair ve edebiyatçının çıkmasıyla birlikte Türkiye, Türk şiir ve edebiyatında Kudüs meselesiyle ilgili yerini geri almaya başlamaktadır. Öyle ki Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil gibi şairlerin kurduğu dergiler, Türk edebiyatında Kudüs şehrinin canlanmasına katkıda bulunan en önemli unsurlardan biri sayılmaktadır.³³

Kudüs şehrinin kültürel kimliğiyle ilgilenen Türk şiir ve edebiyat dergilerinin yanı sıra son olarak Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde "Ramallahtaki Türk Edebiyatçı: Kudüs Edebiyatımızda Önem Kazanıyor" başlığıyla bir forum düzenlenmiştir. Forum, Türkiye'deki edebiyatçıların kültürü sürüklenmeden koruyabildiklerine ve Kudüs şehrinin ve genelde Filistin'in Türk edebiyatında özel bir önemi olduğuna işaret etmektedir.³⁴

Temsilcileri ve onu kuranlar yoluyla resmî ve kamusal Türk rolü, gerek Türkiye ve Filistin ülkeleri arasındaki resmî anlaşmalar yaparak gerekse özellikle Türkler için dinî ve tarihî önemine bakılarak genelde Filistin özelde Kudüs meselesini destekleyen kamusal tutumlar yoluyla Kudüs şehrini Yahudileştirme ve hırsızlıktan Kudüs şehrinin kültürel kimliğini korumak için yapabilecekleri her çeşit güç ve imkânı sunabilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

- İsrailin Kudüs şehri konusundaki ihlalleri, sadece Orta doğu politikalarının oluşturulmasında değil İslam ve Arap dünyasındaki toplumsal güçlerle özellikle de siyasal İslam akımıyla birlikte etkin bir bölgesel eksen olarak Türkiye siyaseti için bir fırsat ve zorluk oluşturmuştur.

³²**TRT**. "Türkiye Kurulu Kudüs için zaferdir. Minarelerden ve Saldırganlığı Kınayan Protestolardan Çağrılar Yükseliyor". (10.Mayıs.2021). Erişim Adresi: <https://www.trtarabi.com/now>

³³**Elkumi**, Sümeyye. "Kudüs ve İstanbul Olmadan Aşk Olmaz". Türk Edebiyatında Kudüs Şehri".(13.Haziran.2021). Erişim Adresi: <https://www.noonpost.com/content/40930>

³⁴**Ebu Semra**, Kays. Ramallah 'tan Yazar Ömer Lekesiz: Kudüs'ün Türk Edebiyatında Özel Bir Önemi Var". (1.Nisan.2018) . Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/a>

▪ Türkiye siyaseti, Kudüs'teki dinî mekânların vesayeti konusunda Ürdün'ün rolünü Arabistan rolüyle değiştirmeye çalışan Amerika ve İsrail politikaları sonucunda Ürdün siyasetiyle bütünleşebildi. Bu, Ürdün vesayetinin değişmesi konusundaki politikalara karşı çıkmaya yönelik pek çok odak üzerindeki Türkiye-Ürdün çabalarını koordine etmeye götürmektedir. Bu, İstanbul'da düzenlenen Kudüs zirvesinde güçlü şekilde mevcuttur. Bu zirve, İslam ülkelerinin liderlerinin, Amerika başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü "İsrail'in başkenti olarak tanınmasını kararını reddetme ilanını içermektedir.

▪ İsrail'in Kudüs şehrindeki İslamî, tarihî alanlar hakkındaki kasıtlı ortadan kaldırma girişimlerinde bulunması, öncelikle Kudüslü vatandaşları kısıtlamayı, şehirlerini ve köylerini terk etmeye zorlamayı, hayatlarının merkezini şehrin dışına taşımayı, aynı zamanda şehirdeki Müslüman Arap vatandaşların boşaltılması için bir araç olarak Yahudi genişlemesine daha fazla alan vermeyi, mümkün olduğu kadar fazla sayıda Yahudi nüfusu çekmeyi ve sözde vatanlarını kurmak için Filistinli Arap nüfusun yerini ihlal etmeyi hedeflemektedir.

▪ Uluslararası ve yerel ortak konferans ve forumlar düzenlemeye davet ederek veya şehir içindeki kalkınma kurumlarının rolünü güçlendirerek Kudüs şehrinin kimlik ve mirasını koruma ve İsrailin mukaddes şehre ve halkına karşı yaptığı ihlaller tehlikesini engelleme konusundaki tüm kanallarıyla Türk resmî ve kamusal rolünün bütünleşmesi. Bu kurumlar, mümkün olduğunca büyük hayati projeler düzenlemeye çalışmaktadır. İşleri arasında kimi zaman Kudüslülerin kendi kararlılıklarını güçlendirmek kimi zaman da şehrin kültürel varlığını korumak vardır.

5.2. ÖNERİLER

▪ Uluslararası mahkemelerde İsraililere hukuki dava açılmasına ve Kudüs şehrindeki İslamî, tarihî ve arkeolojik yerlere doğrudan saldırılarından dolayı hukuki olarak hesaplaşmalarına imkân vereceğinden İsrailin genelde Mescidi Aksa'ya özelde tarihî ve İslami yerlere karşı güçlüklerine karşı koymak için önemli bir giriş olarak Filistin safının birleşmesi.

▪ Arap sessizliği ve kınama durumdan ve "İsrail" saldırıları konusunda uluslararası zirveler ve konferanslar düzenlemekten görevleri arasında şehrin kimliğini, devamlı Yahudileştirme simgelerinden korumak olan gerçeklik alanındaki gerçek pratik adımlar atmaya geçmektedir.

- Kudüs şehrinin yüzleştiği tehlike ve güçlükler hakkındaki uluslararası konferans ve forumların tavsiyelerinden istifade etmek ve görevleri arasında Kudüs şehrine karşı İsrail ihlallerinin hacmini hafifletmeye katkı sağlamak olan çözüm ve stratejiler ortaya koymaya çalışmaktadır.
- Kudüs şehrinin tarihî ve İslami mirasını araştırmak için Filistin üniversite kurslarına kültürel kursları eklemeye yönelmek. Bu kursların işleri arasında bir taraftan şehrin önemi konusundaki bilişsel ve tarihî bilinci artırmak ve onları İsrail saldırılarının tehlikesinden korumaya sebep olduğundan bu İslamî, tarihî mekânların aidiyet ve bağlılığını güçlendirmeye teşvik etmek vardır.

KAYNAKÇA

- AlGhad Gazetesi.** "Erdoğan: Kudüs'ün Onurunu ve Gururunu Korumak Her Müslümanın Boynunun Borcudur".(13.Mayıs.2021). Erişim Adresi: <https://alghad.com>
- Ammon Ajansı.** "Parlamento Başkanı Ülkesinin Haşimi Vesayetine Verdiği Desteği Doğrulamıştır".(30.Haziran.2021).Erişim Adresi: <https://www.ammonnews.net/article/619596>
- Anadolu Ajansı.** "Başkan Erdoğan: Sözde Yüzyılın Anlaşması Hayaldir." (09.Şubat.2020). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>
- Anadolu Ajansı..** "Türkiye: İsrail'in Kudüs'teki Kararları, Uluslararası Hukuka Aykırılığının Bir Örneğidir".(19.Mart.2021). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar>
- Arabi 21.** "İşgal güçleri, Kudüs'teki Bir Mezarlığın Duvarlarındaki Türk Tabelasını Kaldırıyor " .(24.Haziran.2020). Erişim Adresi: <https://arabi21.com/stor>
- Arnaut,** Abdul Rauf. "Türkiye'nin Kudüsü Destekleyen Projeleri İsrail Gazetesini Kışkırtıyor".(21.Haziran.2017). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>
- Camus,** Rana. "İstanbuldan. 50 Ülkenin Katılımıyla Küresel Bir Normalleşme Karşıtı Konferansın Başlatılması" .(1.November.2019). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>
- Ebu Amir,** Adnan. "Türkiye," Kudüs İşleri Komisyonu "nun Kurulduğunu ve İsrail Rahatsızlığını Duyurdu". (27.Şubat.2021). Erişim Adresi: <https://arabi21.com/story>
- Ebu Atta,** Evs. "Filistin Mallarının Devamsızlık Yasası İle Ele Geçirilmesi". (4.Ağustos.2019). Erişim Adresi: <https://www.almayadeen.net>
- Ebu Cabir,** İbrahim. (2010). "İsrail Sahteciliğinin Gölgesinde Kudüs Şehrinin Mirasının Korunması İle İlgilenen Dernekler". Kudüs Şehrinin Kültürel Mirası ÜzerineÇalışmalar. Salih, Muhsin. (Ed). Cilt 1. Beyrut: Zaytouna Çalışma ve Danışmanlık Merkezi. S. 532.
- Ebu Semra,** Kays."Ramallah'tan Yazar Ömer Lekesiz: Kudüs'ün Türk Edebiyatında Özel Bir Önemi Var". (14.Aralık.2021). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/a>

- EL_Cezire Net.** "Hüseyini'nin Kurduğu, İşgal Güçlerinin Kapattığı Doğu Evi. Yayın tarihi: (7.12.2015). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.net/>
- EL_Cezire Net.** "Kudüs İslam Zirvesi'nin Yayınladığı İstanbul Deklarasyonu Metni". (14.Aralık 2017). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/events>
- EL_cezire Net.** "Türk kurumları. Kudüs'ü Desteklemek İçin Tükenmez Bir Hazine". (13.Mart.2018). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.net/news/alquds/2018.3.13/>
- Elkumi, Sümeyye.** ""Kudüs ve İstanbul Olmadan Aşk Olmaz". Türk Edebiyatında Kudüs Şehri". (14.Aralık.2021). Erişim Adresi: <https://www.noonpost.com/content/40930>
- El-Sabil Gazetesi.** "Türk Derneği Kudüs ve Filistin'de 45 Tarihi Cami ve 70 Eski Evi Yeniliyor". (2.Haziran.2016). Erişim Adresi: <https://assabeel.net/news/2016.06.20>
- Ettaghrib Haber Ajansı.** "İslam Konferansı, El-Burak'ı Yahudileştirme Planlarını Kınıyor". (23.November.2010). Erişim Adresi: <http://www.taghribnews.com/>
- Fırat, Esat.** "Türk TİKA Doğu Kudüs'te 71 Sosyal Projeyi Tamamlıyor" (28.Haziran.2017). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/ar/>
- Gazal, Suat.** (2013). Kudüs'te Kültür Varlıklarının Uluslararası Hukuka Göre Korunması. Yüksek Lisans Tezi. Nablus. An_ Najah Üniversitesi.
- Irak Ulusal Haber Ajansı.** "Türkiye Parlamentosu Başkanı Kudüs Hakkında Pratik Adımlar Atmaya Çağırıyor" .(30.November.2021). Erişim Adresi: <https://ninanews.com/Website/News/Details?key=942165>
- Mulhim, Ahmet.** "Kudüs'te Türk Varlığı Artıyor Bir Türk Belediyesi Kudüs'ün Ara Sokaklarını ve Osmanlı Eserlerini Temizlemek İçin Bir Proje Uyguluyor" (27.November.2017). Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/ar/contents/articles/originals>
- Necm, Raif.** (1991). "Filistin'deki Arap Eser ve Kutsal Anaların Korunması". **Samid Ekonomi Dergisi.** Sayı 85. Cilt.13.ss. 102-110.
- Oğlu, Murat.** "Türkiye ve İşgal Altındaki Doğu Kudüs'te Osmanlı Mallarının Restorasyonu 1-2".(8.Temmuz.2017). Erişim Adresi: <https://www.turkpress.co/node/36612>.
- Ortadoğu Gazetesi.** "Erdoğan: Kudüs Bizim Şehrimiz.. Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Yaptırılan Eski Şehir".(1.October.2020). Erişim Adresi: <https://arabic.cnn.com/Middle-East/article>.
- TRT Arapça.** "Türkler ve Kudüs. Şehir Halkına Aşk".(7.Temmuz.2020). Erişim Adresi: <https://www.trtarabi.com/explainer>

TRT. "Türkiye Kurulu Kudüs İçin Zaferdir. Minarelerden ve Saldırganlığı Kınayan Protestolardan Çağrılar Yükseliyor."(10.Mayıs.2021). Erişim Adresi: <https://www.trtarabi.com/now>

Türkiye Elan. "Türkiye. Trump'ın Kudüs'le İlgili Kararından Bu Yana Bazı İllerde Protestolar Devam Ediyor". (14.Aralık.2021). Erişim Adresi: <https://www.turkeyalaan.net/2017/12/08>

Vatan Gazetesi. "Türkiye'nin Filistin Büyükelçisi: İki Ülke Arasındaki Kültürel Ziyaretleri Teşvik Etmeyi Amaçlıyoruz". (13.Aralık.2018). Erişim Adresi: <https://www.elwatannews.com/news/details/3064609?t=push>

Wafa Ajansı."Vakıflar, İstanbul'da Kudüs Üzerine Bir Sergi Düzenliyor". (5.October.2009). Erişim Adresi: http://www.wafa.ps/ar_page.aspx?id=8UjOO4a525478059348a8UjOO4

Zeryuc, Zeynel Abidin. (2020). " *Siyonist Kazıların Gölgesinde Kudüs Şehrinin Sömürüleri: Yıkım Hedefi İle Korunma Araçları Arasında*". **Beytül Makdis Araştırmaları Dergisi.** Cilt 20. sayı 1. ss.119-138.

Nermi Uygur'un Yaşama Felsefesinin Dil ile İnşası*

Merve İrem TAŞDEMİR

merveiremcingil@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4846-4894>

Makale Başvuru Tarihi : 28.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Keywords:

Nermi Uygur,
Yaşama Felsefesi,
Dil felsefesi,
Görüngebilim

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar olan dönem ve sonrası olarak modern Türk fikrini iki ayrı dönem olarak incelemek mümkündür. Bu dönemde aydınlanmacılar ve doğa bilimselciler olarak farklı iki yöntem kullanan kuşak bulunmaktadır. Nermi Uygur bu Türk modern düşüncesine önemli katkılar sunmuş kendine has bir isimdir. Özellikle Husserl üzerine olan araştırma ve okumaları nihayetinde fenomenolojik bir felsefesi yöntem kullanan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunların sonucunda bir Yaşama Felsefesi bina etmiştir. Çalışmanın bu kısmında bina ettiği bu felsefenin kurucu unsurları detaylı bir şekilde kendi literatürünün tamamında incelenecek daha sonra sonuç kısmında bu kavramların bu felsefenin şekillendirilmesindeki unsurlar detaylı bir şekilde işlenecektir.

The Construction Of The Philosophy Of Living In Nermi Uygur

ABSTRACT

Anahtar Kelimeler:

Nermi Uygur,
Philosophy of Life,
Philosophy of
Language,
Phenomenological

It is possible to examine the Modern turkish idea as two separate periods, the period from the foundation of the Turkish Republic to the 1960s and after. In this period, there are generations who use two different contributions to this Turkish modern thought. His research and readings, especially on Husserl, finally appear as a name that uses aphenomenological philosophy method. As a resul of all this, he has built a Philosophy of Life. In this part of the study, the founding elements of this philosophy, which he built, will be examined in detail in his entire literature and then in the conclusion part, the elements of shaping this philosophy will be discussed in detail.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar olan dönem ve sonrası olarak modern Türk fikrini iki ayrı dönem olarak incelemek mümkündür. Bu dönemde aydınlanmacılar ve doğa bilimselciler olarak farklı iki yöntem kullanan kuşak bulunmaktadır. Nermi Uygur bu Türk modern düşüncesine önemli katkılar sunmuş kendine has bir isimdir. Özellikle Husserl üzerine olan araştırma ve okumaları nihayetinde fenomenolojik bir felsefesi yöntem kullanan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunların sonucunda bir Yaşama Felsefesi bina etmiştir. Çalışmanın bu kısmında bina ettiği bu felsefenin kurucu unsurları detaylı bir şekilde kendi literatürünün tamamında incelenecek daha sonra sonuç kısmında bu kavramların bu felsefenin şekillendirilmesindeki unsurlar detaylı bir şekilde işlenecektir.

* Bu makale Merve İrem Taşdemir tarafından hazırlanan “ Nermi Uygur'un Yaşama Felsefesinin Kurucu Unsurları” konulu Yüksek Lisans tezinden oluşturulmuştur.

NERMİ UYGUR’UN FELSEFESİ

Nermi Uygur’un Felsefesinin Kurulumu

Modern Türk Fikriyatının gelişimine özellikle Almanya’da yetişen yahut Alman felsefe ekolünden etkilenen Türk felsefecilerin katkıları oldukça fazladır. Bu açıdan bakıldığında Nermi Uygur Alman ekolünü ve Alman akımlarını araştırması, anlayıp, düşünüp Türkçe olarak bizlere sunması oldukça değerli görülmektedir. Fenomenoloji denince akla gelen ilk isimlerden olan Husserl’in tanıtılmasında katkısı oldukça büyüktür. Uygur Husserl fenomenolojisini sadece tanıtmakla kalmamış aynı zamanda bu teknikle çeşitli denemeler üzerinden çalışmıştır. Kullandığı yöntem bir yana akımları ve tektipciliği reddederek hayat kazanımlarına tecrübelerine önem vermiş ve felsefi düşüncesini bakış açısını bunlarla birlikte var etmiştir. Bu reddedişi hayatı boyu devam etmiş ve düşünceleri yalayırları kültürü ve farklı pek çok düşüncesini belli bir kalıp halinde düşünmek onu bir dışiline sokmaktan her zaman kaçınmıştır. Düşüncelerini daha çok biriktirdiği yaşanmışlıklar ile felsefeyi bir araya getirerek ele almıştır. Bu durum Uygur’un hermenötik yönünün olduğuna yönelik bir sezgi uyandırmaktadır. Onun döneminde söylediklerine bakılacak olursa felsefe camiasında Türkiye de konuşulmayan kimsenin farkında olmadığı şeylere girişti görülür ve yeni bir döneme onun yapıtları ile girildiği görülür. Henüz ideoloji ve felsefenin ayrımının yapılamadığı o yıllarda Uygur cesur bir şekilde ikisinin ayrımını yapmış ve şiddetle reddetmiştir. Bu yönden cesur bir düşünür olarak da görülmektedir.

O dönemlerde artık tek gene geçer olarak görülen pozitivist yaklaşımların birere dogmaya dönüşmesinin zirveye çıktığına yönelik bir eleştirel bakış geliştirmiş ve felsefeyi pozitivist geleneğin dogmalarından ayrı olarak da düşünebileceğimizi ileri sürmüştür. Bu açıdan gerek yöntem/içerik gerek konular temelinde farklı akış açılarını hayatı hayatla birlikte anlamaya yönelik bir çaba içerisine girmiştir. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da özüne mahsus bir kişi olarak karşımıza çıkar. Yaşam içerisinde özellikle pozitivist dönemle birlikte genel geçer olan bazı kabullere karşı çıkmıştır. Bunlardan biri insanların ortaklaştırılması hatta değerlerinin dahi ortaklaştırılması gerektiği fikridir. Ona göre bu çaba insanların farklılıklarını kendine has özelliklerini silip gidecektir. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da hayatın içerisinde bakarak değerlendirmiş ve ondan örnekler vermiştir. Belli bir sistem, ideoloji ile açıklamak hayatın kendisine verilecek zarardır şeklinde düşündüğü yorumlanmaktadır. Bunun ise yanlış olduğunu hayatı ortaya koyacak onu anlamaya yarayacak şeyin doğrudan bu farklılıklar ile anlaşılacağını düşünmektedir. Bu sebeple bireylerin kendilerine özgü durumları farklılıkları onun için önemlidir. Nermi Uygur yukarıda anlattığımız bakış açısını az önce de bahsettiğimiz üzere Alman ekolünden gelen isimlerden almıştır. Bu isimlerden bir diğeri de Heidegger’dir. Aslında bu düşünce her ne kadar Avrupa’da yoğunlaşmış olsa da İslam dünyasının felsefesinde klasik dönemde benzer bir felsefeye rastlandığı söylemek mümkündür.

İçerik açısından değerlendirildiğinde Uygur’un dikkat çekici nitelikte eserler bıraktığını söylemek mümkündür. Bunun yanında onun felsefesinin yapısı da özgün görülmektedir. Özellikle denemelerine bakıldığında bahsettiğimiz içerik ve felsefi yapısını nasıl saptanması icap ettiğine yönelik düşünceleri dikkate değer görülmektedir.

Nasıl sorununun cevabını bulabilmek için öncelikle temellendirmelerini nasıl yaptığını dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca kavramların ele alış biçiminin nasıl olması gerektiği sorusu da ehemmiyet taşımaktadır. Uygur kavramlar üzerinde dururken onların örtük ve açık olan yanlarına özellikle eğilmek gerektiğini düşünür ve bu şekilde uygular. Onun temellendirmesi öncelikle bir ispattan ziyade kavramların her açıdan ele alınması en deşiliş halleri ile apaydınlık hale getirilmeleridir. Bu işlemin ise tamamen tarafsız bir şekilde yapılması gerektiğine inanmaktadır. Bu şekilde çalışmak gerektiğin düşüncesinin temelinde temellendirmenin yapılması sonucunda ortak bir kanı olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Uygur’a göre kavramlar enine boyuna tarafsız birer şekilde deşilip araştırıldığında ve sonucunda her açıdan değerlendirildiğinde kavramın aslına ulaşılabilecektir. Kavramın özü olduğu için de ortak olarak kabul görececek bir temellendirmenin yolunu açacaktır.

Görüngebilim

Görüngebilim ile ele aldığı kavramları incelemeye çalışır. Onun kullandığı yöntem aslında günümüzde pek alanda dahi kullanılan fenomenoloji yani görüngebilimdir. Bu yöntemle tüm kavramların asıl haline manasına ulaşılabilceği kanısındadır. Ancak bu yöntemle birlikte akla gelen bazı sorular bulunmaktadır. Kavramların tarihsel olarak yüklendiği anlamlar yahut onu kavramlaştıran kişinin ya da kişilerin düşünce dünyalarını anlamak bir hayli zor olabilir. Bu sorunun ardından Uygur bir cevap geliştirmiştir. Burada kullanılması gerekenin Dilthey'in tarihsellik anlayışı olduğunu düşünür ve bunun ile bu sorunun ortadan kalkacağını dile getirir. Her ne kadar bunları dile getirse de kendisinin de dediği üzere temellendirmenin teknik bilimler gibi tek ve kesin bir sonucu olmadığını söyler. Kavramlar tüm açıklığı ile ortaya koyulsa dahi temellendirmelerin tek ve kesin bir sonucu olmayacaktır ona göre. Zaten bilimsel sonuçlar ile temellendirme arasındaki en mühim ayrılığın burada olduğunu ifade eder. Uygur temellendirmeleri daha çok birere deneme olarak görmektedir. Bu denemler aslında kavramların en derinine inme onları apaydınlık hale getirme yani tüm çıplaklığı ile görme eğilimini taşır ve kesin bir sonuç ile ilgi değildir. Tarih boyunca temellendirmeler bu şekilde yapılmıştır. Bundan sonra da böyle devam edecektir. Bilimsel anlamda düşündüğümüz temellendirme ile de farklı olmaya devam edecektir. Kavramların açığa çıkması ile birden fazla sonuçlar ele edilirken bilimsel anlamda yapılan temellendirmeler de böyle bir durum yoktur. Bunlarda tek ve kesinlik vardır. Bir arada bulunan farklı açılar yoktur. Ayrıca sadece sonuçlar değil kullanılan yöntemler de birbirinden ayrılmaktadır. Felsefi temellendirmelerinde düşünüldüğü gibi bilimsel metotlara benzer bir deney mekanizması olmayacaktır. Oysa bilimsel temellendirmeler tamamen bunun üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu sebeple Nermi Uygur onlara temellendirme demez bunun yerine “tanıtlama” der. Bilimsel temellendirmelerde ya da tanıtlama da hiyerarşik bir durum vardır ayrıca bürokratik bir işleyiş de denilebilir. Hangi sıra ile nasıl gidileceği bellidir. Bu sistemin dışına çıkılamaz. Oysa felsefi temellendirmelerde sıra adımlar ya da hiyerarşi ve bürokrasi gibi durumlar yoktur. Felsefi temellendirmelerinde daha yumuşak bir durum söz konusudur. Yazılı ya da sözlü kurallar bu temellendirmeler için anlam taşımaz. Kısaca belli bir sistem içerisinde yapılması zorunlu değildir. Buradan yola çıkarak aslında Uygur'un da söylediği gibi felsefeyi bir betimleme olarak da yorumlayabiliriz. Kendisinin de felsefe ve denemelerinin bir arda olması da bunu desteklemektedir. Uygur'un belli bir sistem ve kalıp içerisinde çalışmayan bir yöntemi seçmesi aslında onun kavramlar üzerinde yaptığı çalışmaları belli bir sistem içerisinde sokup diğer değişkenleri (anlam ve bağlamları diyebiliriz) kaçırmak istememesidir. Sistem içerisinde çalışmayı kavramların farklı yönlerini istediği süre içerisinde incelemek istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu şekilde kavramları istediği gibi her zenginliği ile görüp gösterebileceğine inanmaktadır.

Bunun gibi sebeplerle yöntem ve metot konusunda mesafeli yaklaşan Nermi Uygur bu mesafesinin sayesinde kavramları ele almasının sonucunda geniş bir sonuca ulaşacağını ifade etmektedir. Bu noktada sorulması gereken soru; Uygur'un seçtiği yöntem ve metottan uzak durma seçiminin sonucunda bir şey kaybetmekte olup olmadığıdır. Ona göre felsefe yaparken bilimsel tanıtlama yönetimin seçmek geri alınamaz zararlar açacaktır felsefe çalışmasında. Bu sebeple iki alanın birbirine dahil olmaması gerekmektedir.

Uygur iki farklı disiplini yöntemlerinin birbirine dahil olması durumunda yaşanan çarpıklık meselesini Spinoza'nın “ethica” çalışmasından yola çıkarak ele alır ve Spinoza'nın tanıtlama yolunu seçerek aslında çalışmasında çoğu zaman bazı aldatıcı durumlarla karşılaşmış olduğunu dile getirmektedir. Bu tarz aldatıcı durumlar ile karı karşıya kalmamak için de tanıtlamadan uzak durulması gerektiğinin altını özellikle çizmektedir.

Nermi Uygur'un kalıplara karşı çıkmasının bir sebebi de kişiyi o kalıplara göre düşünmeye zorlamasından ötürü ortaya çıkacak olan objektif olamam sorunu olarak görür. Bu sebeple objektif kalmak isteyen ve yorumlarına sınırlılık getirmek istemeyen kişi belli bir yöntemin içerisinde kendisini sınırlamamalıdır. Felsefecinin bu dar klasikleşmiş yöntemlerden uzak durarak kendi içerisinde girdiği düşünme araştırma sürecini yine zatının gözetlemesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre felsefe yapmak aslında konuşmaktır da diyebiliriz belli durumlarda. Böylece bu konuşma dile getirme işlemini belli kalıplara sığdırmak onu oldukça etkisiz ve eksik kılabilir. Filozof, Uygur'a göre dili farklı farklı şekillerde kullanabilir. Kavramları pek çok şekilde açıklayabilir ki bu sayede temellendirmesi muvaffak olsun. Filozoflar inceleyecek oldukları kavramları birbirinden farklı şekillerde ve çeşitlilik içerisinde ele alarak onlarla uğraşırlar ki kavramların her hallerini başarı

ile gösterebilsinler. Yaptıkları şey de nihayetinde belli düzeyde entelektüel bir bakış isteyen betimlemeler olarak karşımıza çıkar. Uygur felsefenin yaşanmamış olanına inanmaz. Yani aslında onun için önemli olan süreçtir. Bu sebeple de yapılan temellendirmeyi mühim kılan şey biçimsel ağlardan ziyade yaşanmışlıkların sürecidir. Bahsedilen biçimsel ağlardan kurtulamayan bir temellendirme Uygur'a göre filozofun hareket sahasını kısıtlayan bir engel olarak karşısına çıkmaktadır.

Nermi Uygur'un, başından bu yana karşı çıktığı pozitivist yaklaşımlar ile felsefe yapım süreci hem felsefeyi yapılmaktan alıkoyar hem de filozofun elini kolunu bağlar nitelikte olarak görülür. Temellendirmelerden belli miktarda şu belli miktarda bu bulundu denmesinin saçma olduğunu ve bu tarz kısıtlayıcı ve kesin yargılı durumların felsefenin ruhuna aykırı olduğu ileri sürülür.

Uygur Felsefi temellendirmelerin başarısını ölçütünün belli bir şekilde aranmaması gerektiğini hatta temellendirmelerde tanıtılarda olduğu gibi bir başarı söz konusu olmadığı ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade etmektedir. Biçimsel ağların durumuna göre bir başarı ölçüsü sunmak yerinde değildir.

Peki bu bahsedilen ölçü tam olarak nedir? Uygur'a göre üzerinde çalışılan kavramlar ve onların civarında dolanırken belli bir metot ya da kalıp ile bunlar ele almanın yanlış olduğu yönünde bir kanaat geliştirmiştir. Bu süreçte belli bir metottan ziyade sürecin ta kendisi asıl olandır.

Bunun gibi durumların sebebi olarak Nermi Uygur'un fikirlerini değerlendiren Atalay Girin bu durumun kaynağı olarak şunu gösterir; Her kavramın farklı amaçları bulunmaktadır ve herkes için her yerde aynı şekilde kullanılabilir Uygur tarafından mümkün görülmemektedir. Bu sebeple Uygur kavramları inceleme sürecinde asıl olanın süreç olduğunu ve belli kalıpların işe yaramayacağını Uygur'un düşünme şeklinden doğan bir yaklaşım ile ele alır. Belli bir sonuç olmadığı için tanıtılma gibi yaklaşmakta da mümkündür. Uygur'un asıl ulaşmak istediği bu sebeplerle çalışma sırasında kavramların farklı yönlerinin keşfedilmesi ya da görülüp alıp gün yüzüne çıkarılmasıdır. Bu durum mekanik bilimlerde pek mümkün değildir. Önemli olan süreçten ziyade sonuçtur. Ancak felsefede öyle değildir. Bu sebeple de tanıtılma da süreç değil sonuç önemliyken deneme de ya da temellendirmede süreç içerisinde kendine has durumlar ve olaylar söz konusu olabilir. Mekanik bilimlerde belli sonuçlar her zaman aynı ortamda aynı şekilde yerleştirilebilirken felsefede bu mümkün değildir. Bahsedilen durumun bu şekilde gerçekleşmesinin sebebi olarak bilimsel kavramların bütün yönleri ile her koşulda test edildiği iddiası olarak görülür.

Böylece bilimsel alanda kullanılan kavramların sorgulanan hale geldiği söylenebilir. Nerede kullanılırsa kullanılsın aynı anlamı verecektir. Felsefede ise bu pek mümkün görülmemektedir. Peki sonrası için yani temellendirmeler yapıldıktan sonra kavram için her yerde kullanımı aynı olacaktır denilebilir mi? Uygur bu fikre pek sıcak bakmaz. Felsefi temellendirmelerin böyle bir amaca ulaşması beklenemez. Çünkü onlar bilimsel tanıtımlar gibi değildir. Felsefi temellendirmelerin bu noktada eksik olduğunu söyleyebiliriz ve öyle olması da lüzumludur. Böyle davranmak sadece yapılan temellendirmelerin üstüne tekrar münakaşaya açık hale getirilebilir. Zaten felsefi temellendirmenin en önemli önu de tekrar tartışma sağlayabilecek bir ortam oluşturabilecek olmaktır. Tartışmaya her zaman açık olma durumu da felsefi temellendirmenin doğrudan bir araştırma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalar da nihayetinde aydınlatıcı bir görev alacağından kavramların farklı yönlerinin görülmesini sağlayacaktır.

Nermi Uygur için görüngenbilimi bu noktada baş gösterir. Görünge bilim ve temellendirmeler söz konuşulunca dilin bu husustaki önemi de görülmektedir. Dil konusu ile alakalı yeni araştırmalar söz konusu olduğunda kavramları çeşitli anlamlarıyla birlikte görerek hepsini bütün hale getirdiğimizde günümüzde yeni bakış açılarının boy göstereceğini dile getiren Uygur'un bakış açısına göre yapılabilecek olan bu durumun felsefi temellendirmeleri tekrar göz atmamamıza sebebiyet verebilir. Bu sebeple pozitivist yöntemlerle yapılan kimi temellendirmelerin yeniden ele alınabileceği düşüncesinde Uygur haklı görülmektedir. Eskiden ve hala daha pozitivist çizgide felsefi temellendirmesi yapan kim filozoflar hakikaten de bu şekilde metot ve yöntemler ile tek tip bir anlam çerçevesi varmışçasına kelimeleri ve kavramları tek tip anlamıyla kullanmaktadırlar. Bu sebeple de felsefi kavramların kullanım alanlarını küçültmüşlerdir. Bunun yanında belli kavramları sadece belli yapılara yönelik kullanmışlardır. Oysaki hayat deva ettikçe yani süreç içerisinde felsefi yaklaşımlar kavramlar

farklı manalarda kullanılmaya başlanabiliyor. Uygur'un bakış açısına göre düşünüldüğünde bu durumda dil geçmişten kalan manalarına yeni tecrübeler ile yeni yanıtlar ya da yaklaşımlar geliştirebiliyor yani diyalojik bir yaklaşım içerisinde değerlendirilmektedir. Yani kavramlara ölmüş gibi davranıp üstüne yaşanacak her şeyin bittiğine yönelik bir duruş sergilemenin yanlış olduğunu dile getirir. Oysa kavramlar canlıdır ve hala daha farklılıklar yeni eklemlenecek kimi durumlara gebe olabilir ve yeniden ele alınabilir. Tamamen her yönü ile açıklanmış ve artık dokunulmazlık kazandığı düşünülen bir temellendirmenin var olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bunlar felsefi temellendirme içerisine giremezler. Eğer giremiyorlarsa bu temellendirmeler ya da onların bu şekilde olduğunu düşünen filozoflar araştırmalarını sorgulamalardan uzaklaşmışlardır.

Uygur'a göre bir temellendirmenin yetkin olabilmesi için kavramları farklı açılardan ele alınabiliyor onun üzerinden yeni, bağlamlar sunabiliyor olması gerekmektedir. Yoksa metot ve çeşitli yöntemler ile temellendirmelerin sıkışıp kalmasına ve yeni ufuklara açılmamasına sebep olunuyorsa başarısızdır ve yetkin bir temellendirme olarak görülemez. Uygur'a göre felsefe belli bir hiyerarşi içerisinde sistem içerisinde sayılar ve kurallar ile yapılacak bir iş değildir.

Nermi Uygur kavramların iyice ele alınıp derinlemesine incelenmesi ve bunun belli bir sistem dahilinde değil her hal ile birlikte incelenmesi bunun yapılması sırasında farklı bağlamlarında ele alınması sürecini takip etmesi ve en önemlisi de bu diyalojik bir ilişkiyi de göz önünde bulundurması fikri ciddiyetle okunması gereken bir durumdur. Buna karşılık objektif tarafsız bir şekilde sürecin yönetileceğine yatkın olan düşüncesi üzerinde durmak gerekir. Kavramların özlerine inebileceğine olan inancının yanına bir soru işareti koymak gerekebilir. Bu şekilde olan inancının temelinde yatan şey kavramların kâmil bir halde olduklarına yönelik düşüncesidir diyebiliriz. Tarihsel süreçte kavramların başına gelenler ya da dönemlerin değişimleri göz ardı edilerek kavramları ele almak onları anlamak noktasında oldukça çarpık bir düzlemde bize onları sunacaktır. Yani kavramları mekân ve zamandan ayrı olarak düşünmemek gerekir. Farklı gerçeklikler pozitivist yaklaşımdan sonra gelişmiştir ve Uygur da bunun üzerinden farklı gerçeklikleri ve farklı anlamları üreten kavramları ele almaktadır. Onun için gerçeklik pek çoktur. Bu da anca bölüm pörçük bir felsefe ile mümkün görülmektedir. Yaratıcılığa ulaşabilmek adına bahsedilen bölüm pörçüklük ve sistemsiz bir temellendirmeye ihtiyaç vardır. Bunun sebebi ise kavramların ya da meselelerin her yönü ile ele alınması gerekliliği olarak vurgulanır. Yöntemlerin ve metotların kurbanı haline gelmiş olan pozitivist filozoflar maalesef değerlendirmelerini yaratıcılıktan uzak ve eksik olarak yapmaktadırlar.

Uygur'un düşüncesine göre felsefi temellendirmelerde sistem zaten bulunmaz. Öyle olsaydı yaşamının kendisi tamamen bir sistem olmak durumunda olurdu. Her kavramın ve hatta kişilerin bile kendilerine mahsus bir hakikatleri bulunmaktadır. Hatta birden fazla da olabilir. Bahsedilen yöntemlerin kullanılması birbirinin aynısı olmayan ancak birbirine benzeyenleri tek olarak göstermek olur ki bu da yanılsaya neden olmaktadır. Bu şekilde bir sisteme maruz kalsan temellendirmeler aslında sistemsizliğin ta kendisidir. Yöntemden bahsetmek demek aslında felsefenin özgün yanını kaybetmek anlamına gelir. Kim kavramları aynı sistem doğrultusunda ele alırsa aynı soncuna ulaşılmalıdır. Ancak felsefe böyle bir şey değildir. Her şeyi belli sonu hazır bir filmi ele alırsak aynı oyuncular aynı metin ile tekrar ele almak anlamına gelir sonucunda tamamen aynı şekilde ise aynı sonuç ortaya çıkacak doğaçlamadan ve yorumlamadan uzak kalacaktır. Bu durum da Uygur'un da dediği gibi bu şekilde özgün bir temellendirmeden çıkılacaktır. Ele alınan kavram ve konulara parçalar halinde yaklaşmak gerekmektedir. Bu sayede konulara çeşitli yaklaşım şekilleri geliştirilebilecektir. Buna da belli keskinlikler çizilerek ulaşılması mümkün değildir. Genel geçer şekilde elde edilecek sonuçlara felsefi sonuçlar olarak görülmesi pek doğru değildir. Belli bir zaman sınırı olan son tarihi olan ya da birkaç şeyin ortalaması olarak var olan veriler felsefik değildir.

Nermi Uygur Felsefesini yaparken asıl uzak durmaya çalıştığı şey aslında örgü tavrıdır. Rorty, Uygur'un benimsediği bu duruşu Felsefe camiasından pek az kişinin takındığını dile getirmektedir. Felsefe yaparken dikkat edilmesi gereken ona göre ideolojik tavırlar takınarak onun kendi özgürlüğüne ket vurmak olacaktır (Rorty, 2002:369). Uygur felsefesinde dikkat ettiği bir diğer şey de gerekliliğe uygun hareket etmektir. Ki bu daha olan durumun ya da olgunun tam olarak doğru olabilmesi için hakikatte asıl ise aynı şekilde eksik ve fazla olmadan dile getirilmesi gerekmektedir. Fazla, eksik ya da abartılı şekilde doğrunun dile getirilmesi mümkün

değildir. Belli sınırları dahilinde doğru hakikattir. Yani aynı anda birden çok şey söylenmeye çalışıyor aynı anda birden fazla misyon yükleniyorsa bu onu doğru olup olmamaktan çıkarmaktadır. Zira oldukça genel yaklaşılan bir meselenin doğru olup olmadığı noktasında bazı netlikler bulunmamaktadır. Yani aslında burada meta anlatılara karşı da bir tavır bulunmaktadır. Genel geçer yargılar ve kalıplarla dünyanın anlaşılamayacağı bunları bu şekilde doğruluğunun ölçülüp ölçülemeyeceği noktasında bir duraksaması vardır ve buna pek olumlu yaklaşmaz. Bütünü ele alıp ayrıntıları ve asıl fark edilmesi gereken küçük farklılıkları kaçırmak meta söylemleri yanlışla götürmektedir. Hepsini ayrı ayrı ve ayrıntılı bir şekilde incelemek ancak felsefede seçtiği bir yoldur (Uygur, 1962:129). Filozofların gerçek bilgiyi nasıl edindikleri noktasına da değinmek gerekir Bunu nasıl edinmelidir? Bu aslında felsefe yapan kişilerin yolun ne başından itibaren kendilerine sordukları bir sorudur. Bilginin gerçek geline nasıl ulaşılabilir? Bu soruyu sorup gerçekliği araştırma onun üzerine gitme ve ulaşılan gerçekliğin gerçek dünya ile ola bağına sağlayabilmek filozofun işidir aslında. Bunu sağlamanın pek çok yolu vardır. Nermi etkilendiği dönem fikirlerinden ve pozitivist felsefe anlayışından sıyrılarak bunu bütüncül bir yaklaşım ile ele almamak gerektiğini dile getirir (Uygur, 1962:131-132). Bütüncül bir tavır sergilemek ona göre felsefenin önüne taş koymak ve pek çok önemli olanı görememektir.

Dil Felsefesi ve Yaşama Felsefesi İlişkisi

Dil Felsefesi

Felsefe yapmak isteyen kişinin üstüne düşmesi gereken şey bir hakikatin kendisinde kalmak olacaktır. Vardığı hakikatler zaten onun geldiği varacağı son yerdir. İleriye gitmeye çalışması demek felsefe yapmanın işi değildir. Bulunan doğrular pek çok kez de bulunsu farklı kişiler tarafından farklı şekillerde ya da tam olarak aynı olmayan şekillerde de bulunsu orada durulmak durumundadır. Uygur bilindiği üzere aynı zamanda bir denemecidir. Ona göre bir haritacı gibi felsefe yapan kişi de kelimelerin ne oldukları üzerinde ayrıntılı bir belirleme yapar ve bunu bir şekilde ifade eder. Tıpkı bir haritacı gibi belirlemelerini yaptıktan sonrasında ona kalan bir iş yoktur. Filozofta tıpkı coğrafyanın yerlerini konularını bir bir belirleyen haritacılar gibi kavramların terimlerin kelimelerin anlamlarını en detaylı şekilde çıkarırlar. Onlar birbirine istemsizce zaten bağlanacaktır ama bütün dünyayı tek bir seferde ortaya koymak imkansızdır bu sebepler e her noktanın tek tek en ayrıntısına yüksekliğine genişliğine kadar belirlenmesi gerekir (Uygur, 1962:134-135). Uygur'a göre filozof bu kelime oyunlarını tek te görüp onların zenginliklerini fark edip ortaya koyabilen kişidir (Uygur, 1962:136-137). Filozoflar temellendirmelerini yaparken bütüncül şekilde yaklaşamazlar çünkü şahısların kendilerini ve çevrelerini hatta yaşadıkları dünyayı anlamaya çalışırken bütün olarak bakmak onları yanlışla götürecektir. Dildeki betimleme ya da bazı şeylerin belirlenmesi ancak ve ancak bölük pörçük bir şekilde yapılabilecektir. Denemelerde yapılan betimlemeler gibi düşünerek hepsi aslında bölük pörçüktür. Betimleme dediğimiz şeyin var oluşuna bakılarak kendisinin zaten bir parçalı hali olduğunu görmek mümkündür. İlk bakışta bize açık gibi görünen kavramın derinlemesine incelenmesi nihayetinde farklı yönlerinin görülmesi farklı yönlerinin gün yüzüne çıkarılması mümkün olacaktır (Çotuksöken, 1995:36).

Nermi Uygur felsefeyi, kavramların derinlemesine çözümlenmesi bu sırada belli olmayan kabuklarından arındırılması ve farklı açılardan görülmesinin sağlanması olarak aslında onu açığa çıkarmak olarak görmektedir. Bundan sonrasında ise onun farklı şekillerde anlatılmasının da didiklenmesi durumunu da eklemektedir. Burada inandığı şey ise bunu yapacak olan kişilerin her şeyden bağımsız kalarak hiçbir şeyin etkisi altında olmadan tarafsız değerlendirmeler anlamlar bulabileceği kanısıdır (Uygur, 1962:138). Buradan da anlaşılacağı üzerine Uygur aslında tüm bunların yapılmasıyla birlikte ortak kabul görecekt bazı temellendirmeler yapılabileceğini kabul etmiş olmaktadır. Kahraman ise buna pek katılmaz. Saf bilgiye katıksız bilgiye varabilmen pek mümkün olmadığını düşünmektedir. Bunun da yine pozitivist bir yönü olduğunu ileri sürer.

Uygur Felsefi alanda ele alınan kavram ya da olgunun olabileceğinde ayrıntılı bir şekilde ele alınıp gidilebilecek en derin yanı haline ulaşılması çabasıdır. Ve giderken yolda sağı solu görmeden kendisine doğrudan odaklanılması gerektiği inancını savunur. Yoksa savrulan ve ayrıntıların görülemediği kaçırıldığı bir son

filozofu bekleyecektir. Bu sebeple sınırlı olmak oldukça mühimdir. Bu durum ehemmiyeti doğru haline ulaşılması içindir (Uygur, 1962:139-140).

Onu pozitivist yaklaşımdan ayıran bir başka yön de kendisine konu üzerinden bir sınırlama getirmesi durumudur. Anca bu şekilde doğru olana ulaşabileceği sonucuna varmaktadır. Evrensel bir doğru varsa bile buna ulaşamayacağı bu şekilde kişisel doğrularında bulunamayacağını dile getiri o yüzden sınırlama kullanması önemlidir onun için. Konunun sınırlar dışına çıkması onu doğruya giden yoldan alacak ve farklı yönere sapmasına sebep olacaktır. Zaten onu pozitivist yaklaşıma karşı bir duruş geliştirmesinin sebebi de bu genel geçer kabullerdir. Köşe bucak çözümlenmesi gereken ayrıntılarının altlarının çizilmesi gereken kavramlar üzerinden gitmek gerekir ona göre. Gerçek anlamda bir filozofun yapacağı işte budur. Betimlemen ve çözümlemenin getirildiği tüm faydaları kullanmak ve kavramları yalın halleri ile farklı açılarıyla görmek gerekmektedir. Dünyayı, gezeni ya da evreni tamamıyla anlamamız sağlayacak herhangi bir yöne ve sistem bulunmamaktadır. Bu sebeple de her ayrıntının tek tek incelenmeye değer bulunması ve ancak bu tümelci yaklaşımın reddedilmesi gerektiğini ileri sürer (Uygur, 1962:148).

Yaşama Felsefesi

Uygur'un tarafsız bir şekilde felsefe yapılacağına olan inancı tamdır. Bu her ne kadar düşündürücü olsa da sınırlılıklar getirmek ve doğrudan tek bir temellendirme üzerinden gitmenin aynı zamanda objektif olma kaygısı güden bir filozof tarafından yapılması durumunda doğruya ulaştıracak bir yöntem olduğunu düşünür.

Filozofların kavramların yalın hallerini kavrayabilecek anlama kapasitesinde olduklarını onu görme yetisinde olduklarını düşünür ve bu sayede doğruya ulaşmadaki bir engel daha kalkar Uygur'a göre. Zira filozoflar sağduyuludur. Bu sağduyu olanı olduğu gibi görme ve aktarma durumudur. Zaten onun için filozofun asıl iş doğrulara varabilmektir. Bu sebeple filozof onu kavramların sürüklediği yeri görmekten çekinmez. Gittiği yerden endişe etmez çünkü objektif davranmaktadır (Uygur, 1962:149). Uygur her ne kadar kendisini çeşitli haklı sebepler ile pozitivism karşısında konumlandırırsa da objektif olma söz konusu olduğunda kişilerden tarafsızlık beklemektedir. Gadamer bu hususa yaklaşımı ise olumsuzdur.

Felsefe Uygur'a göre pek çok açıdan mühimdir. Onu mühim kılan durumlardan bazıları ise doğru ve farklı soruları dile getirmek ve bu doğrultuda eleştirel sorgulayıcı bir şekilde sorulara yaklaşmak, nihayetinde ise farklı açılardan bu sorulara ilginç yanıtlar bulabilmektir. Bu sırada ihtiyaç olan objektif ve önemli belgelerdir. Bunun aksi durumlar ise yani yerinde olmayan sorular yanlış sorulan ve cevapları genel geçer olarak üzerinde durulmadan verilen flu cevaplar felsefeden uzaktır ve onun yetkinliğini sorgulattır hale gelebilir (Uygur, 1974:80-81). Aslında fark edileceği üzere kesin yargılardan uzak duran Uygur bir yandan da belgeleri ve objektiviteyi ele alır ve bu iki durum birbiri ile ters düşer görünmektedir. Aslında onun felsefesi bir taraftan yaşamın kendisidir. Yani yaşam içerisinde hislerden yaşanılanlara dokunulmasından ve bazı durumlarda birbiri ile bağ kurulmasından yola çıkar. Bir diğer yönden ise Uygur filozofun tıpkı diğer bilimciler gibi nihayetinde bir fayda sunulmasından yanadır. Bu sebeple aslında Uygur felsefe yaparken bölük pörçük halde gözlemler. Doğru bilgiye ulaşmasının yegâne yolu olarak görür bunu. Ona göre küçük parçalar haline getirilmeyen şey anlamaktan uzak olacaktır. Geçen zamanın ve değişen mekânın değişen dönemlerin ele alınması ve günümüz koşullarında tekrar incelenmesi bu sebeple önemlidir. Yani Diyaloji bu sebeple mühimdir. Bu noktada daha önce de belirttiğimiz üzere Dilthey'in tarihsel yaklaşımı ile görüngenbilimi yansıtmaları bilginin elde edilmesinde önem taşımaktadır.

Yaşam gün be gün sıcak bir şeydir. Her günü ile var olur. Ve zaman aslında her an bir farklılıklarımızı ad tekrar gösterebilir. Bu sebeple yaşamı bir meta anlatı olarak ele almak o şekilde tek bir açı bulup ondan tüm hayata bakmak bizi bu farklılıkları görmekten alıkoyacaktır. Bu da doğru olarak gördüklerimizi eksik yapacak ve bizi yanıltacaktır. Nermi Uygur'un da asıl kaçınmak istediği şeylerden biri budur.

Felsefe her yaşam içerisinde vardır Kişiler kendi yaşamları içerisinde de bunu fark edip buradan yola çıkarak doğruya ulaşabilirler. Öncelikle kişinin şahsı, kendisi vardır. Yaşamı zamanla birlikte farklı yerlerle bağ kurar ve bu sayede kendiliğini yapılandırabilir.

Mesela fizik kimya gibi bilimler de bahsedilenlerdir bazılardır. Kişiler birçok bilimle kendi hayatlarından yola çıkarak varabilirler. Ancak tam tersi pek mümkün değildir. Zaten bilimlerin en başında var olmaları da yaşamla ilgilidir. Yaşam olmadan onlara olmazlar ya daha onlardan yola çıkılarak yaşam kurulmaz ancak yaşamdan çıkılarak bu bilimlere varılabilir. İşte tam burada Alman etkisi öne çıkar ve M. Heidegger ve E. Husserl'in felsefi tavırlarından da etkilenecek bu hayatı “yaşama dünyası” olarak açıklar. Yaşadığımız dünya, bizleri saran ve doğal temel kesinlikle de birliktedir. Bilimlerin sonuçları ise daha sonrasında varılan yaşadığımız bu dünyanın kesinlik durumundan yola çıkarak n-insan eliyle erişilmiş doğallıktan uzak olanlardır. Uygur bu durumu Heidegger'in “dünya içinde var olma” bakışı ile ele aldığını ifa eder ve bildiğimiz kesinliğine herhangi bir bilgi ile alakalı olmadığını ifade etmektedir. Bu yaşamın bahsedilen kesinliği herhangi bir yöntem ile ulaşılmamıştır.

Bizleri varlığının kesinliği hayatlarımızın yaşantılarımızın kesinliğinden yola çıkarak ortaya çıkan bir yaşam kesinliğinden söz edilir aslında (Uygur, 1970:138). Bu yaşam Heidegger'e göre yaşanılanın içerisinde anlaşılması mümkün olan bir dünyadır.

Uygur yaşama kavramını incelerken onu belirsiz soluk bir halde kabullenmek yerine onun pratik olarak bir çaba gösterilerek somut halde değerlendirdiği görülmektedir. Onun için yaşamı anlamak için tarihsellik parçacılık, görülebilir hale getirmek kültür toplumunu durumu gibi durumların göz önünde bulundurulması gerekiyor. Uygur'a göre herksin kendi dayanağı, yaşantının ta kendisidir. Kültür de bu noktada en önemli noktalardan biridir ona göre. Yaşamın gerçekçiliğini hakikatini kavramadaki önemli farklılıklar vardır ve bunlar kültür ile algılanabilir (Uygur, 2006:18). Onun yaklaşımını farklı kendine has kılan nokta da burasıdır. Nermi Uygur'un tam bir değişim döneminde yaşamış olması cumhuriyetin ilk yıllarının ve dünyadaki hakim pozitivist geleneğin de etkisi ile pozitivizmin Türkiye'deki gücünü felsefe açıdan kırabilmiş ve felsefeye farklı bir boyut getirerek aslında onu çeşitlendirmiştir.

SONUÇ

Nermi Uygur'un Yaşama Felsefesi ve diğer eserlerini en çok etkileyen kavram dildir. Dil hali hazırda çağdaş felsefenin en çok kafa yorduğu kavramların başında gelmektedir. Ayrıca Uygur kavramların alanlarının genişleme alanını da önemser. Bu da onun en belirgin söylemidir. Türkçe ile olan ilişkisini ve karşılaşmasını önemseyerek Türkçe'nin özgün bir felsefe ya da deneme dili olarak ifade edilmesinde büyük bir katkısı vardır. Eserlerini deneme olarak kaleme alması ve Türkçe ile ilişkisini sürekli yinelemesi önemlidir. Dilin neliği konusu her zaman onun gündemindeki sorunlardan birisi olmuştur. Kültürün aksine dil konusunda tanım yaparken oldukça zorlanmıştır. “Dil nedir şaşırtıcı sorulardan biri hani Augustinus'un şu zaman için söylediği ünlü söz var ya dil içinde doğru o. “zaman” yerine “dili” koyduk mu şöyle demiş oluyor Augustinus: 'Dil nedir peki?' kimse bana sormayınca, bilmiyorum. Birine açıklamaya kalkınca da bilmiyorum'(Uygur, 2016:677-679). “Onun için dilin ne olduğunu çepeçevre göz önüne sermeye yeltenmeyeceğim. Yalnız bir yaşantı mı beni (o hep bildiğimizi sandığımız) dil-varlığına götüren günü anlatmak sonra da ilgili bir iki düşünme doğrultumu azıcık deşip bırakmak istiyorum” (Uygur, 2016:257-258). Aslında ona göre dil kültürle ilişkilenme noktasında önemli bir iç içeliğe sahiptir. Bu yüzden her zaman dilin neliğinin kendi için önemli bir sorun olduğunu söyler. “İnsan varsa orada dil de vardır, İnsan dili ile birlikte. Sağır-dilsizler ile işitir-dilsizler dil yitimine uğramış olanlar daha başka hasta kimseler bir yana herkes konuşur, düpedüz konuşur bol bol sustuğu olsa da isteyince konuşabilir. Dil gibi yaygın bir insan görünümü azdır yeryüzünde, isteyen uzaklara gitsin, gitmeyen de dolayındaki insanlara çevirsin yüzünü, gözünü açsın, kulağını ayrılıklar değişiklikler başka-türlü-oluşlarla karşılaşacaktır” (Uygur, 2016:260-261). İnsanın kendini ifadesinde ve hayatın akışında dilsiz bir bağlam kurulamayacağı için dil insani varlığın en önemli öğelerindendir. “Hep 'dil dil' diyoruz ya bu bir soyutlama aslında. Herkesin dili aynı değil bunlar bir toplumun dili öbürününkinden ayrı. Mr Brown ile Signor Lombardi, Bay Ahmet ile Herr Schimitz başka başka dilleri konuşur her birinin konuştuğu ana dili...” (Uygur, 2016:260-261). Nasıl ki kültürün pratiklerini anlatırken bir özgünlük ve küresellik vurgusu yapıyorsa dil konusunda da böyle bir mukayese oluşturur. Ona göre dilin kavramsal olarak bir olması ayrı dillerin varlığını görmezden gelmemize sebep olamaz.

Nermi Uygur'un kurmaya çalıştığı çerçevesinden her dil; belli bir karşılaşmanın olup bittiği ortamdır. Ondan bu karşılaşma her dilde başkadır, her dil evreni kendince dile getirir, her dilin evreni dilce biçimleyişi öbürününkinden ayırdır. Evren her dilde o dilce yansır. Her dil tek tek sözcüklerinin söylenişi, öbeklenme kuralları bakımından birçok andırmalara dolayısıyla çevrilme olanaklarına karşın yalnız o dile özgü biricik bir insan-evren karşılaşmasının sonucudur (Uygur, 2016:316).

Evrenin içinde yaşadığı karmaşalar bilim insanları tarafından dile getirilir. Fakat filozof bunlar hakkında yaptığı gözlemleri olan kişidir (Uygur, 2016:520). Bu ifadeyle Uygur filozofun kaygısı dil olarak dil değil, aslında bireyin sövlevidir demek ister. Fakat filozoflar bu dili işleyen kişilerdir aynı zamanda. Fakat filozofun sorusu nasıl değil nedir ile sormaktır ve nedir sorusu ancak dil ortamında sorulabilir (Uygur, 2016:394-395). Nermi Uygur bu araştırmasında soru olarak: “Dua nedir.” sorusunu şimdi de bir felsefe sorusu olarak ele alalım; soru artık semantik uğraşlarının ötesinde kımıldanır. Dua nedir sorusu felsefede dua sözünde dile gelen, “dua görünümünün anlamı nedir.” demektir. Bu nedir’i filozof dil alanında kalarak yanıtlamaya çalışacaktır. Ama artık asıl amacı “dua sözü” değil, bu sözün anlamı olan şey-durumdur” (Uygur, 2016:394-395).

Felsefenin dili bu yüzden uzmanca bir yaklaşımın sonucu olmalıdır. Felsefe zaruri olarak daha çok betimleyici olmak durumundadır (Uygur, 2016:518-519). Felsefe dili etkili olurken daha çok diğer dillerden de katkı alabilir. Zira burda da kültür devreye girer betimleme misyonu diğer misyonlara nazaran daha zordur (Uygur, 2016:522-523). Dil kültürle doğrudan ilişkide olduğundan ve kültürün yansıma biçimi olduğundan aslında birden çok bilgiye sahip olmak bir dili anlayabilmem için zaruridir. Bu konuda örneğini felsefeden alır; “Felsefe Işıldağ'ının aydınlattığını görmek için belli bir görme eğitimidenden geçmek, felsefenin dilini bilmek gerekir” (Uygur, 2016:524-525). Tıpkı kültür gibi aslında dil de insan yaşantısında vazgeçilmezdir. Dilin olmadığı bir dünya düşünülemez (Uygur, 2016:268).

Ona göre dil yapısı itibariyle manipüle edilemez. Yanlış kullananlardan kaynaklı yanlışlıklar olabilir. Dilin göstergesel anlamı nedeniyle bazı bulanıklıkları olsa da kültürel itibarla kurduğu bağlardan ötürü ortak bir uzlaşma zeminine sebep olduğunu söyler. Bu bağlamda yaşama çabası içinde dilin katkıları oldukça önemlidir. Anadil ona göre bağlayıcı bir konumdadır. Fakat yine de dillerin ortaklığı üzerine de vurgu yaparak dengeyi kurar. Bunun nedeni de dilin aslında yukarıda vurgulandığı gibi dilin insani ilişkilerinin temsilcisi olmasıdır. Bu yüzden dil pratiktir deneyimdir yaşamanın ta kendisidir.

Bu yüzden doğa ve dilin ilişkisi de yine bu bağlamda incelenir. Yaşama Felsefesi kitabında bulunan dağcı metaforuyla bunu açıklar. Dağcı metaforunda insanın kendini aşması ve zirveye ulaşması aslında dili aşma çabası olarak da okunabilir. Nermi Uygur penceresinden, “Dili zorlamayan, dili alışlagelen yaşamın dışına çıkaramaz. Yaşama ve dil öylesine iç içedir ki birindeki gerçek bir değişiklik öbürünü de zorunlulukla birlikte sürükler. Dil yaşamanın eklentisi değil, yaşamın vazgeçilmez bir öğesidir; yaşama tahta ise, dil tahta; yaşamak dalga ise, dil su, yaşamak ağaçsa, dil yaprak, yaşama kuşsa, dil kanattır.” (Uygur, 2016:118-119). Nermi Uygur dili zorlamak derken o yüzden farklı kelimeler öğrenmek gibi klasik söylemden çok geniş bir manayı kasteder. Ona göre heyecan duymak yola çıkmak ve diğer şeylerin peşine düşmek yani konfor alanından uzaklaşmakta dilin gelişmesinin sebebidir. Kültürel etkileşim ve insanın ürettiği değerler silsilesi bu sürecin içindedir. Hayatta ortaya konan böylesine bir cesaret zihinde de dönüşüm yaratacak bu da zihne yansıyacaktır.

Ana dil kavramına burada dönecek olursak ana dili insanın konfor alanıdır. Bu nedenle dil öğrenmek süreci de konfor alanından çıkmanın önemli bir cüzüdür. Nermi Uygur, yukarıda da belirttiğimiz gibi aslında dilin denklemini de ikili olarak kurmuştur. Bireysel olan dilin yani söylevin dilin kendisiyle bağlantısı konusunda vurgu yapar. Bu iki öğenin birleşmesi ufuk genişlemesinin önemli bir cüzüdür. “hiçbir dil öbürü için doğal bir engel, dolayısıyla daha doğal bir düşman değildir; tersine bel bağlamanın çarpık yakışsız ön yargılı bir tutum olduğuna bunun da kişiyi yaşamda kültür darlığına götürdüğüne, hele anadilini gerçekten içten seven biri ise, onu anadilin pek çok güzelliklerinden yoksun bırakmaya götürdüğüne inanan biriyim” (Uygur, 2017:1700-1701). diyerek, hem dil öğreniminin katkısının hem de insanın kendi diline sahip çıkmasının önemini vurgulamıştır.

Doğa ilişkisinde bir diğer bakış unsuru Nermi Uygur'a göre, dil sadece doğanın bir yansıması da değildir. Ne doğrudan anne karnından dil öğrenerek çıkarız ne de emeksiz bir şekilde bir dil ortaya koyarız. Dil aslında insanın yaşamışlığını yani tıpkı kültür bahsinde vurgulandığı gibi doğadan sorumlu insanın oluşturduğu bir üründür. “Bedenimin belli parçalarının sözelimi ağzımın, ağızımdaki dilimin bir yapıp etmesi değil dil. İnsan olarak bütünümlle konuşurum. Konuşma benim bütünümlü, ne anlama gelirse gelsin bedenimi, benimi çevremi koşul tutar. Dilden önce gelen, dil dışında olan bir insan, bir uyduruk, bir yapıntı. Böylesi bir uyduruğuna bizlerle gerçek insanlarla hiçbir alıp vereceği yok” (Uygur, 2017:238-239).

Uygur bu argümanı ile insanın mevcudiyetinin, dille ilişkisini birbirine bağlar. İnsanın varlığının kanıtlarından biri olarak gördüğü ve ana niteliklerinde insanın ayırıcı olan kültürün sonucu olan düşünme biçimleri de bu yüzden doğrudan dille bağlıdır. Düşünce zihinsel bir sürecin nihai sonucudur ama düşünceyi yalnızca dille duyarız. Dil olmadan düşünce de mümkün değildir.” Çünkü düşünme denince genellikle, gerekçe öne sürme, öncülden sonucu yürütme, tek tek tasarımları belli bir düzen içinde birbiriyle birleştirme, çıkarımlama, kanıtlama, karşılaştırma, belgeleme, tanıtlama ve benzeri şeyler anlaşılır. İşte bütün bunlar dil olmadan gerçekleştirilemeyen edimlerdir (Uygur, 2017:239-240). “Dünyaya, doğaya değer taşıyan nesnelere ve insanlara ilişkin bilinç ufkumuz hep bu bilmede temellenir” (Uygur, 2016:240-241).

Tam da burada yaşamının ya da yaşama felsefesinin dil ile bağı oldukça karmaşık bir şekilde ortaya konmuştur. “Diller yalnızca ufuk genişletmekle kalmaz. Yaşantının temel unsuru olan kültürün bir projeksiyonudur” (Uygur, 2016:292) ifadesi aslında tam da bunu ifade eder.

Ayrıca dilde de tıpkı kültürde olduğu gibi farklılıkların önemini ve zenginliğini vurgulayan bir yaklaşım ortaya koyar.

Bütün bu sürecin sonunda şunu gönül rahatlığıyla söylemek mümkündür. Dil’de tıpkı kültür gibi Nermi Uygur’un düşüncesindeki temel unsurlardan birisidir. Hatta yaşamak dille mümkün bir olgudur. Ancak Nermi Uygur’da zaten bizim özellikle belirlediğimiz ana kavramlar olan dil, kültür, bunalım, doğa ve felsefe arasında bitmek bilmeyen bir ilişkiler ağı mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Çotuksöken, B., (1995). Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Çotuksöken, B., (2002). Felsefe: Özne-Söylem, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Çotuksöken, B., (2010). İnsan Hakları ve Felsefe, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Gadamer, H. G., (1977). Philosophical Hermeneutics, University of California Press, Los Angeles.
- İyi, S., (2005). Cumhuriyet Döneminde Aydınlanma ve İnsan Felsefesi Çalışmaları, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- Kaya, F., (2016). “Maverdi”, Klasik İslam Eğitimcileri, Ed. Köylü M. ve Koç A., İstanbul: Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Kaynardağ, A., (1986). Felsefecilerle Söyleşiler, Elif Yayınları, İstanbul.
- Rorty, R., (2002). “Yöntem, Sosyal Bilim ve Sosyal Umut”, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, Çev. Arslan H., Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (1962). Dilin Gücü, Kitap Yayınları.
- Uygur, N., (1962). Felsefenin Çağrısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uygur, N., (1963). Dünya Görüşü, Elif Kitabevi, İstanbul.
- Uygur, N., (1970). Dil Yönünden Fizik Felsefesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uygur, N., (1974). Türk Felsefesinin Boyutları, 100 Soruda Dizisi, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (1984). Kültür Kuramı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Uygur, N., (1995). Tadı Damağımda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (1999). Denemeli Denemesiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2001). İçimin Sesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2006). İç Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2012). Yaşama Felsefesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2015). Bunalımdan Yaşama Kültürü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2016). Bütün Eserleri I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2017). Bütün Eserleri II/1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, N., (2017). Bütün Eserleri II/2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Batı Afrika Arap Şiirlerinin Edebi Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi

Mohamadou Aboubacar MAIGA

Dr. Öğretim Üyesi TOGÜ, İİF Arap Dili ve Belagati

aboubacar.mohamadou@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7586-2754>

Makale Başvuru Tarihi : 29.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Edebiyat,
Şiir,
Metinlerarasılık,
Afrika,
Batı.

Edebi metinlerarasılık, şiirinde öne çıkan bir olgudur. Şairin, şiirinin içyapısında vazgeçemeyeceği bir araçtır. Bu araçla metin, diğer metinlerin birçok durumda bilinçli, diğer zamanlarda bilinçsiz bir şekilde özümsemesine bağlı olarak bir dizi sanatsal üslupla düzenlenir. Hedeflenen sonuç ise, edebi yaratıcılık aşamasına ulaşmaktır. Bu olgu şairin sanatsal yaratıcılığını, yeteneğini ve metinlerinde eski şairin beyitlerine dair izler, yararlanmak isteyen güzel ve net bir şekilde kullanma yeteneğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma Batı Afrika'daki şairlerin şiirlerini, kasidelerinde ortaya çıkan niteliği, edebiyat eleştirisinde yaygın olan edebi metinlerarasılık olgusunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber, bu şiirlerde kendilerinden önce gelen ünlü şairlerin şiirleriyle edebi metinlerarasılık ilişkisinin bulunduğu yerleri tespit etmeye çalışmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda Batı Afrikalı şairlerin, eski ve modern Arap mirasından belirgin bir şekilde etkilendikleri tespit edilmiştir. Zira kasidelerin çoğunda İmru'l-Kays, A'sâ Meymûn, Amr b. Kûlsûm, Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Zühayr, Cerîr, Mütenebbî, Ebu Temmâm, Ebu Sa'd el-Fâzâzî el-Endelûsî, Büsîrî ve Senegalli Şeyh İbrahim Enyâs gibi birçok şairlerin şiirlerinden alıntı yapmışlardır. Batı Afrikalı şairlerin kasidelerinde metinlerarasılığın varlığının sanatsal yaratıcılıklarının, deneyimlerinin derinliğinin ve eski metinlerle bağlantılarının kanıtı olduğunu belirtmek gerekir. Aynı zamanda kültürel oluşumlarının kalitesini ve geniş bilgi birikim sahibi olduklarını göstermektedir.

Analysis of West African Arabic Poems in the Context of Literary Intertextuality

ABSTRACT

Keywords:

Literature,
Poetry,
Intertextuality,
Africa,
West.

Literary intertextuality is a prominent phenomenon in poetry. A poet is an indispensable tool in the inner structure of his poetry. With this tool, the text is organized in some artistic styles, depending on the conscious assimilation of other texts in many cases and the unconscious assimilation at other times. The result is to reach the beautiful stage of literary creativity. This phenomenon reveals the poet's artistic creativity, talent, and ability to use couplets of the old poet in his texts to the recipient beautifully and clearly. From this point of view, this study aims to examine the poems of poets in West Africa, the nature of their verses, and the phenomenon of literary intertextuality that is common in literary criticism. In these poems, he tries to discover the places where there is a literary intertextuality relationship with the poems of the famous poets who came before them. West African Poets are markedly influenced by the ancient and modern Arab heritage. Because in most of the poems İmru'al-Qais, Al-A'sha Maymun, Amr ibn Kulthum, Hassan ibn. Thabit, Ka'b ibn Zuhayr, Jarir, Al-Mutanabbi, Abu Tammâm, Abu Saad al-Fazazi Al-Andalusi, Al-Busiri, and Senegalese Sheikh İbrahim Anyas quoted the poems of many poets. It should be noted that the presence of intertextuality in the odes of West African poets is evidence of their artistic creativity, depth of experience, and connections with ancient texts. It also shows the quality of their cultural formations and their vast knowledge.

GİRİŞ

Çağdaş şairin üstün olma ve yaratıcı olma yeteneğinin, zihninde yerleşmiş olan kültürel ve bilişsel etkiler de dâhil olmak üzere bir dizi dilbilimsel ve sanatsal yapıyı çeşitli kaynaklarla özümsemesinde yattığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, insan mirasını kavrama ve kültür ve sanata olabildiğince aşinalık kazanma ihtiyacı büyüktür. Bu ihtiyaç, şairin meselelere ve gerçeklere bakışını genişletmesi ve şiirsel görüşünü derinleştirilmesi için gereklidir. Çağdaş edebiyat eleştirisi, “bu varlığı ve hümanist mirasların ve metin içindeki kültürel birikimlerin etkili bir şekilde hatırlanmasını” metinlerarasılık olarak adlandırmıştır.

İslam’ın bölgeye girişinden itibaren İslâm kültüründen etkilenen Afrika Arap şiiri, klasik Arap şiirlere ek olarak, tüm şiir metinleriyle dikkate değer bir şekilde bağlantılı olmuştur. Batı Afrikalı şairler, şiirlerinin çoğunda bu olguyu kullananlar arasındadır; zira divanlarının neredeyse hiç bir bölümü veya kasidelerinin bir parçası, bilinçleri tarafından özümseyen eski metinlerden anlamlar devşirip bu anlamları ele almaktan yoksun değildir. Bu olgunun kaynakları ve referansları bulunmasıyla beraber, olgunun kullanma biçimleri ve yöntemleri çeşitli olup şairlerin şiirlerinin yanında sistemlerini de etkilemiştir. Bundan dolayı bu çalışma, söz konusu olgunun bazı içerik ve özelliklerini tespit etmeye ve örneklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Böylelikle okuyucunun bu olgunun estetiğinin ve Batı Afrika şairlerinin şiirlerine ne derecede yansıdığını idrak etmesi hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın önemi, şiirsel yaratım sürecinde rolü olan Batı Afrika şairlerinin şiirlerinde yer alan sanatsal bir olguyu incelemesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma, kaynaklarının çeşitliliği ve üslup farklılıkları açısından bu şairlerin metinlerarasılığı kullanmadaki yaratıcılıklarının özelliklerini izlemektedir. Ek olarak, çalışmalar kapsamlı ve derinlemesine bir üslupla dikkate alınmayan şairlerin yaratıcılığına ışık tutmakta ve şiirsel deneyimlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına imkân vermektedir.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır: Birinci bölümde “metinlerarasılık kavramı, doğuşu, türleri ve araçları” ele alınmıştır. İkinci bölüm “Batı Afrika Arap şiirinde şiir metinlerarasılık” başlığını taşımakta ve çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Üçüncü ve son bölüm ise “Arap atasözleri ve bilgelik ile metinlerarasılık” başlığına ayrılmıştır. Araştırmanın sonunda, çalışmanın en önemli bulgularını içeren bir sonuç konulmuştur. Çalışmada, olayları niteleme konusunda duyulan ihtiyaç dikkate alınarak bölge şiirleri arasında ilişkinin keşfedilmesi adına betimleyici analitik yöntem kullanılmıştır.

METİNLERARASILIK KAVRAMI, KÖKENİ, TÜRLERİ VE ARAÇLARI

Metinlerarasılık Kavramı

“Metinlerarasılık” (التناص) kelime olarak, bir şeyin yüksekliğini, yüceliğini ve sonunu ifade eden النَّصَّ "nas" kelimesinden alınmıştır. نَصَّ الحديث، يُنْصُهُ نَصَا (sözü ulaştırdı) ifadesi bu kökten alınmıştır. نَصَّ الحديث إلى فلان (sözü filan kişiye bağladı) denir. نَصَّصْتُه إليه (sözü ona ulaştırdım) ifadesi de aynı kökten gelmektedir. نَصَّصْتُ الظبية جِيْدَهَا (geyik boynunu uzattı) denir (İbn Fâris, 1999: 2/562; Cevherî, 1999: 3/226; İbn Manzûr, 2003: 14/271). التناص (intertextuality) eleştirmenlerin ve edebiyatçıların terminolojisinde, ister eski ister modern, ister şiir ister ise düzyazı olsun, tutarlı, kullanılabilir ve yazarın ifade etmek istediği fikri imkan oranında gösterecek şekilde, örtüşme gösteren yeni metindir (Gânim, 2013: 39). Araştırma ve inceleme yoluyla, "تناص" kelimesinden literatürlerde eski Arap eleştirmenlerce tam anlamıyla bahsedilmediğini, fakat bazı ipuçlarının, telmihlerin ve bu kelimeye karşılık anlam yönünden serikât, intihal, muhâkât, iktibâs, tazmîn, muâradât gibi bazı isimlerin ve terimlerin yer aldığını görülmektedir. Dolayısıyla metinler arasında özel türden bir örtüşme ilişkisi kabul edilse de tüm bu terimler، التناص kavramını kullananlar tarafından önerilen gerçek anlamı yansıtmamaktadır (Ömerî, 2007: 18).

Metinlerarasılık Kavramının Doğuşu

Oldukça yeni bir kavram olan metinlerarasılık terimi, başlarında Rus bilim adamı Mikhail Bakhtin'in (ö.1975) yer aldığı bir grup araştırmacı ve bilim adamından oluşan bazı öncü modern dil bilimciler arasında doğmuştur. Bakhtin, *Philosophy of language* isimli kitabında bu hususu açıklarken, konuya dikkat çekmiş ve “*Daha önceki metinlerin bölümlerini veya metinleri taklit ederken, onları tekrarlarlarken metinlerde gerçekleşen etkileşim gerçeği üzerinde durmaktır*” (Lûşîn, 1424: 26/15) sözleriyle terimi tanımlamıştır. Metinlerarasılık kavramı Bulgar araştırmacı Julia Kristeva'nın elinde *the Poetic Language Revolution* adlı kitabında tam istikrara kavuşana kadar pek çok araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Kristeva bu kavramı, diğer metinlerden alınmış bir ifadenin içindeki kesişim noktası olarak zikretmiştir (Dûbiyâzi, 1996: 12/ 310; Kristeva, 1997/13). Bazı araştırmacılar, İngiliz şair T. S. Eliot'un (ö.1965), çalışmalarında metinlerarasılıktan ilk bahseden kişi olduğunu söylemişlerdir (Revâşide, 1986: 13). Arap edebiyatında metinlerarasılık kelimesinin edebi ve eski eleştirel bir olgu için yeni bir terim olduğunu, fakat başka isimler altında ve modern terime yakın şekillerde eski Arap kültüründe köklü temellerinin bulunduğunu açıklanmıştır (Todorov, 1987/ 99). Aynı şekilde eski eleştirmenlerin şiir söylemleriyle ilgili araştırmalarında metinler birbiriyle alakalarına işaret ettiklerini ve bu hususa dikkat çektiklerini de beyan edilmiştir (Ceâfire, 2003: 17).

Bunun en iyi kanıtı, yazar İbnü'l-Mukaffa'nın (ö. 759) صاحب فصوص (yüzük taşı sahibi) olarak zikrettiği şeydir. Bu kişi (yüzük taşı sahibi) yakut, zebercet ve mercan bulmuş, bunları takılara, terki bağlarına ve mutfak eşyalarına dizmiş, her yüzük taşını yerine takmış, benzer renkleri bir araya getirmiş ve bu şekilde güzelliği artırmıştır. Bunu yapan kişiye zanaatkâr denir. Gümüşçü ve altıncı gibidir, onlar bu madenlerden, insanların hoşuna giden süs ve kaplar yapmıştır. Aynen arı benzeri... Arılar Allah'ın yarattığı meyveleri bulmuş, Allah'ın bahşettiği yolu takip etmiş ve bu bal şifa, yiyecek, onlara ait içecek olmuş ve onların işi ve sanatı olarak anılmıştır. Dolayısıyla söz söyleyen kimse, sözünü ister kendisi beğensin, isterse beğenilsin, bir edebiyatçı ve sanatkâr gibi kendine hayran kalmasın, çünkü bunu bizim anlattığımız gibi yaptı (İbnü'l-Mukaffa, 1999: 17). Bu anlayış, dilci Câhiz 'in (ö. 869) ifadesine " şair her ne kadar garip ve tuhaf benzetmeler yapsa da ve harika ustaca güzellikler ortaya koysa da, sözlerini ve anlamlarını kullanarak, önceki şairlerden almış, bunu şiirde onlara benzer yapmak için yapmıştır" (Câhiz, 1969: 3/ 311) şeklinde yansımıştır.¹

Modern Arap eleştirmenlerinden araştırmacı Muhammed Miftah, metinlerarasılık kavramının, değişik şekillerde gerçekleşen yeni bir metnin başka metinler ile alakalı olması olduğunu nakletmektedir. Ayrıca kavramın kontrolü ve belirlemesi zor, ayırt etme hususunun alıcının kültürüne, bilgi düzeyine ve tercih yeteneğine bağlı karmaşık bir olgu olduğunu açıklamaktadır (Miftah, 1992: 131).

Metinlerarasılık Türleri ve Araçları

Metinlerarasılık Türleri

Araştırmacılar metinlerarasılığı birçok tür ve bölüme ayırmıştır. التناص الذاتي (Özsel metinlerarasılık), التناص الداخلي (kapalı metinlerarasılık) ve التناص الخارجي (açık metinlerarasılık) bunların en önemlileri arasında zikredilebilir.

¹ Bu noktada Antere'nin وهل عرفت الداء بعد توهم من متردم هل غادر الشعراء من متردم beytiyle birlikte, Arap edebiyatında; وقوع الحافر على الحافر olarak bilinen ifadeye göndermede bulunmak uygun olacaktır.

التنصص الذاتي (Özsel metinlerarasılık)

Yazarın metinlerinin birbirleri arasındaki ilişkilerdir. Bu da yazarın ilgilendiği metinsel arka planı ortaya çıkarmaktadır (Hammâd, 1998: 45). Binaen aleyh bu tür metinlerarasılık, edebiyatçının kültürünü, üretiminin kaynakları ve ürünleri arasındaki metinlerarasılığın niteliğini tanıma hususunda çok önemlidir. Bu tür metinlerarasılıkta yazarın yaratıcı olabilmesi için orijinallik veya yenileme olmadan sabit anlamları ve eski çağrışımlarının sınırında durmaması gerekmektedir. Aksine, önceki deneyimin ötesine geçerek metinsel arka planlara daha açık bir yazma geçmelidir.

التنصص الداخلي (Kapalı Metinlerarasılık)

Bu tür metinlerarasılık, şairin kendi edebi üretimini yeniden şekillendirilmesi kastedilmektedir. Bu da, önceki eserleri özümseyerek veya karşılıklı konuşarak yahut konuşmadan yapılır. Dolayısıyla metinler birbiriyle sınırlıdır. Uyarlanabilir yeni bir şekil oluşturmak için kendi aralarında etkileşime girer ve birbirleriyle ilintili olurlar (Âzâm, 2000: 30-31).

التنصص الخارجي (Açık metinlerarasılık)

Harici ilişkiyle mevcut metin, diğer önceki ya da muasır metinlerle buluştuğunda ve kesiştiğinde meydana çıkan bir metinlerarasılık çeşididir. Bu nedenle, uyum ve anlaşmazlık biçimlerini hissetmek için, mevcut metni şimdi veya sonra sunduklarının ve çağdaşlarının ışığında okumak gerekir (Miftah, 1992: 125; Hammâd, 1998: 45).

Metinlerarasılık Araçları

Metinlerarasılığın araçlarına gelince, bununla mevcut metnin mevcut olmayan metinle ilişkisini yöneten yasalar kastedilmektedir. Bu araçlar şu isimler altında ifade edilebilir: الاجترار (tekrarlama), الامتصاص (özümleme/özümseme) ve التحوير (dönüştürme) (Benîs, 1985: 117).

الاجترار (Tekrarlama)

Bu tür metinlerarasılık, önceki metnin değişmeden tekrarıdır. Yani şair, metni olduğu gibi tekrarlamakla veya özüne dokunmayan ufak bir değişiklik yapmakla yetinmektedir. Genellikle dinsel metin düzeyinde saygı nedeniyle yer alır, böylece efsanevi metin ikinci sırada gelir.

الامتصاص (Özümleme/Özümseme)

Bu tür, yeni metinde şiir yaratma hususunda daha yüksek ve daha güçlü bir biçimdir. Şairin, değiştirilebilir metni dinamik, dönüşümsel bir tarzda ele aldığı, orijinali olumsuzlaşmayan, aksine, esasen yenilenebilir olan ve devamlılığına katkıda bulunan bir metinle uğraşmaktadır. Bir başka ifadeyle, özümseme eksik metnin yerine ne geçer ne de değiştirir, aksine onu entelektüel, tarihsel ve estetik gereksinimlere göre yeniden biçimlendirmektedir.

التحوير (Dönüştürme)

Bu tür metinlerarasılık, önceki metnin en yüksek aşamasıdır. Şair, ele aldığı metni dönüştürme ya da aktarma yoluyla bir değişiklik yaparak, yaratıcılığın sınırlamalarının olmadığına inanmakla beraber şekilleri ve yazıyı perdeleyen çıkmazı aşmaya ve okuyucuda şaşkınlık ve sorular uyandırmaya çalışarak bir değişiklik yapmasıdır (Benîs, 1985: 253).

BATI AFRİKA ARAP ŞİİRİNDE EDEBİ METİNLERARASILIK

Edebi metinlerarasılık, ister şiir ister nesir olsun, eski veya modern seçilmiş edebi metinlerin, şiirsel orijinal metinlerle örtüşmesidir. Böylece, şairin önerdiği fikir üzerinde olabildiğince tutarlı, kullanılmış ve gösterge niteliğinde olur. Edebi metinlerarasılık, şiirsel metnin

güzelleştirilmesinde ve şairlerin edebi tecrübelerini zenginleştiren bir ivme kazandırmada, amaçlarını ve görüşlerini okuyucuya aktarma bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bu başlık altında Batı Afrika bölgesi şairleri arasında edebi metinlerarasılığın özellikleri ve farklı edebi dönemlere göre eski edebiyatçılarla bunlar arasındaki yaratıcı etkileşimin boyutları sunulmaya çalışılacaktır.

İslam Öncesi Dönem Şiirleriyle Metinlerarasılık

Şüphesiz eski Arap edebiyatı, şiirselliği veren çağrışımlarla dolu bir kaynak ve zengin bir materyaldir. Dolayısıyla Afrikalı şairlerin bu kaynaktan faydalanıp yararlanmaları ve metinlerini destekleyip muhtevasını zenginleştirmek üzere seçkin Arap üsluplarına atıf yapmaları kaynakları bildiklerine ve ona duydukları ilgilerinin kanıtıdır. Muallakât şairleri, geçmişten günümüze kadar Arap şiirinin büyük ustaları arasında şiirlerinden en çok yararlanılan sembol isimlerdir. Bu satırlara dayanarak, Batı Afrika bölgesinin şairleri İmruu'l-Kays (ö. 540), Amr b. Külsûm (ö. 584), A'sâ (ö. 629), Ebu Kebir el-Hüzelî (ö. 631), Hansâ (ö. 645) ve Ebu Cübeyl el-Burcumî (ö. ?) gibi cahiliye şairlerinin deneyimlerinden ilham aldıkları ifade edilebilir; zira onların deneyimleri vaz geçilmesi mümkün olmayan bir malzemeyi temsil etmektedir. Edebi metinlerarasılığa Malili şair İbrahim'in aşağıdaki beyitleri örnek gösterilebilir:

وقفا نُبِّكُ مِنْ ذِكْرِي شَيْوْخٍ وَمَسْجِدٍ وَمَرْتَعٍ أَقْطَابٍ وَكَعْبَةٍ قَصْدٍ
وَنَوْحًا بِأَطْلَالِ الْمَكَارِمِ وَالنُّهَى نِيَاخَ ثَكَالِي قَدْ فَجَعَنَ بِأَوْحَدٍ

(Durun, anarak ağlayalım) şeyhleri, bu cami ve kutuplar yatağı, hedefin Kâbe'si,

Akl ve onurlar harabesinde feryat ederek, yasıma feryat, birine ıstırap verdi. (el-Malî, 2018: 587)

Şairin, bu ifadeleriyle İslam öncesi şair İmruu'l-Kays'la metinlerarasılık kurulması dikkatlerden kaçmamaktadır:

قَفَا نُبِّكُ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزَلٍ بِسِقْطِ الْإِلْوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْلٍ
فَتَوَضَّحَ فَالْمَقْرَاءَ لَمْ يَعْفُ رَسْمُهُ لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمَالٍ

Dur, dur, terk ettiğim aşığı ve ayrıldığım evi hatırladığımda beni bahtiyar et, Dahul ve Havmel arasında eğrilmiş kumların dağıldığı yerde,

Tuvdih ve Mikrat arasında, onun izi silinmemiş, Kuzeyden ve güneyden esen rüzgârların örtüşü nedeniyle (İmru'l-Kays, 1984: 8)

Şair fikrini Cahiliye dönemi şairinin beytinden elde etmiş ve mevcut metni, mevcut olmayan metinden edebi metinlerarasılık biçiminde ve onun özümseme mekanizmasıyla almıştır. İmruu'l-Kays'ın şiirlerinde kullandığı bazı sanatsal imgeleri taklit edenlerden birisi de Mali çöllerinde yaşamış şair Muhtar el-Hamid'dir. Şairin ifadeleri şu şekildedir:

إِنْ كَانَتْ إِلَّا نَظْرَةٌ عَرَضًا وَقَدْ (أَمْسَيْتُ مُمَسًى رَاهِبٍ مُتَبَتِّلٍ)
وَضَلَلْتُ كَالْمَدْرِي بَلِيلٍ مُظْلَمٍ مِنْ قَرْعَهَا (مَا الصَّيْحُ مِنْهُ بِأَمْتَلٍ)
يَا قَوْسَ حَاجِبِ مَرِيْمَ، يَا أَسْنَهُمَا فِي لَحْظِهَا لَا تَرْسِي لِي لَا تَرْسَلِي
رَفَقًا بِمَنْ ضَحَكَ الْمَشِيْبُ بِفُودِهِ (فَبِكَيْتُ حَتَّى بَلَّ دَمْعِي مَحْمَلِي)

Karanlık bir gecede bir yol arayan birisi gibi kaldı, Dalından, (sabah daha iyi idi).

Ey Meryem'i gizleyen kemer, Ey bakışındaki oklar, benim için sabit durma, göndermeyin, Yanaklarındaki aka gülen yaşlıya acıyarak, (Gözyaşlarım semerimi ıslatana kadar ağladım) (Keşşât: 1996: 124)

Yukarıdaki şiirde, İmruu'l-Kays'ın muallakasında yer alan aşağıdaki ifadelerin çağrışımı söz konusudur:

إِذَا قَامَتَا تَضَوَّعَ الْمِسْكُ مِنْهُمَا	نَسِيمَ الصَّبَا جَاءَتْ بِرِيَّا الْقَرْنُفُلِ
فَقَاضَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنِّي صَبَابَةً	عَلَى النَّحْرِ حَتَّى بَلَ دَمْعِي مَحْمَلِي
تُضِيءُ الظَّلَامَ بِالْعِشَاءِ كَأَنَّهَا	مَنَارَةٌ مُنْصَوِّى رَاهِبٍ مُتَبَتِّلٍ
أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِي	بَصِيحٌ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ

O iki sevgili ki ayağa kalksalar ah! Nazlı saba rüzgârı gül, karanfil kokacak.

Gözlerimden akan yaş boşanarak göğsüme Omuzda kılıcımın sırtını ıslanacak.

Akşam karanlığı aydınlatır, sanki Akşam insanlardan uzaklaşan rahibin feneri gibi.

Ey uzun gece, açılmayacak mısın? Sabahleyin, sabah senden daha iyidir (İmru'l-Kays, 1984: 9-18).

Önceki üç beytinde şairin İmruu'l-Kays'ın şiirinin anlamlarından ilham aldığını, ancak onun tarafından kullanılan belirli yapıları ve kelimeleri, özellikle de edebi metinlerarasılık tarzında ve onun özümseme metoduyla "بل دمعى محملى" "gözyaşlarım kılıç kemerini ıslattı", "ممسى راهب" "İnsanlardan uzak bir rahibin bir akşamı gibi", "الصباح منك بأمتل" "sabah senden daha iyi" ifadelerinin icazını kullandığını fark edilmektedir.

Konuya dair örneklerden birisi de, Nijeryalı şair Ahmed Ebu'l-Fetih Yarvâvî'nin (ö. 2003) şu sözleridir:

وإنك بحرٌ ومأوى اللآلي	(كثيرُ الرِّمَادِ) وسيعُ الفناء
وإنك ياقوتٌ قوتِ القلوبِ	ومختارُ ربِّ البرا لا مَرَا

Sen İnciler denizi ve barınağısın, (külü çok) ve çevresi geniş,

Sen yakutsun, kalbin azığı, Kötülüğün değil, iyiliğin Rabbinin tercihi (Yorbâvî, 2016: 19).

Şairin الرِّمَادِ (külü bol) ifadesinde, Hansâ'nın kardeşi Sahr'a yaptığı ağıtla metinlerarasılık bulunmaktadır.

طَوِيلُ النِّجَادِ رَفِيعُ الْعِمَادِ	كثيرُ الرِّمَادِ إِذَا مَا شِدَّ ٢
---------------------------------------	------------------------------------

Kavmi arasında cesaretli, ulu, Cömert, kış olduğunda, (Hansâ, 2004: 31).

² Bu beyit bazı edebi eserlerde Hansâ 'ya atfedildi, ancak divaninde bulunan beyit şöyledir:

طَوِيلُ النِّجَادِ رَفِيعُ الْعِمَادِ سَمَادٌ عَشِيرَتُهُ أَشَدُّ رَدَا

Şair bunu, edebi metinlerarasılık ve tekrarlama yöntemiyle yapmaktadır. Edebi metinlerarasılığın en güzel örneklerinden bir diğeri, Malili şair üstad es-Sâlik'in şeyhi Muhammed et-Tahir'i methederken söylediği şu sözlerdir:

يُذَكِّرُنِي غُرُوبَ الشَّمْسِ شَيْخًا وَأَذَكِّرُهُ لِكُلِّ طُلُوعِ شَمْسٍ
فَلَوْلَا كَثْرَةُ النَّاعِينَ حَوْلِي عَلَى أَشْيَاخِهِمْ أَمَلَكْتُ نَفْسِي

Gün batımı bana bir yaşlıyı hatırlatıyor ve onu her gün güneşin doğumunda hatırlıyorum.

Etrafımda çok sayıda yas tutanlar olmasaydı, şeyhlerine, kendime sahip olurdum (Salik, ts: 123; Kaba, 2011: 2/ 752).

Şair, Hansâ'nın kardeşi Sahr'a karşı duygularını dile getirirken söylediği şiirin içeriğini kopyaladığı ve onun tecrübesinden ilham aldığı görülmektedir.

يُذَكِّرُنِي طُلُوعَ الشَّمْسِ صَخْرًا وَأَذَكِّرُهُ لِكُلِّ غُرُوبِ شَمْسٍ
وَلَوْلَا كَثْرَةُ الْبَاكِينَ حَوْلِي عَلَى إِخْوَانِهِمْ ، لَقَتَلْتُ نَفْسِي

Gün doğumu bana Sahr'ı hatırlatıyor, Ben de onu her gün batımında hatırlıyorum

Etrafımda çok ağlayanlar olmasaydı, Kardeşlerine, kendimi öldürürdüm (Hansâ, 2004: 72).

Şair, el-Hansâ'dan etkilenmekle birlikte, şiirde az da olsa değişiklik yapmaktadır. Zira şiirden iki beyti, edebi metinlerarasılığın özümseme metoduyla şekillendirmeyi başarmıştır.

Senegalli şair Ebubekir Sise, Burûm Cemil el-Hac Abdullah Sise'yi methettiği mimiyeye şiirinde şu ifadelerle Hansâ'dan etkilenmiştir:

جَلُمُ الْحَلِيبِ وَصَبْرُ الْأَرْضِ قَدْ ظَهَرَ فِي جَبْهَةِ نَوْرِهَا نَارٌ عَلَى عِلْمٍ

Yeryüzünün sabrı ve sütün hayalidir, Işığının önünde şöhreti, ortaya çıktı (Kaba, 2011: 2/ 754; Sise, ts: 98).

Beytin ikinci mısraındaki علم نورها نار على (nuru dağın üzerindeki ateşi gibidir) ifadesi Hansâ'nın, kardeşi Sahr hakkındaki şu sözlerinden esinlenilmiştir:

وَأِنْ صَخْرًا لَتَأْتِمُ الْهَدَاةَ بِهِ كَأَنَّهُ عِلْمٌ فِي رَأْسِهِ نَارٌ

Eğer Sahr varsa, doğru yolda olanlar ona uyar, Sanki üzerinde ateşi olan dağ gibidir (Hansâ, 2004: 46).

Başındaki نار رأسه علم في "üzerinde ateş olan dağ" terkihi, meşhur olmuş bir darbı meseldir. Şair, sanatsal yanıt için hafızasını ele geçirmiş önceki metinler aracılığı ile edebi metinlerarasılığı kullanmayı başarmıştır. Şairin, metnini canlandırmak üzere şiirsel türden deneyimi mevcuttur.

Yine konuyla ilintili olarak cahiliye dönemi şairlerinden yararlanmış olan Batı Afrika şairlerinden birisi, "Maşukî el-Zülefa" isimli şiirinde şair Cemil Muhammed es-Sâdis'tir. Şairin A'sâ'dan esinlendiği beyitleri şu şekildedir:

تَمْشِي الْهُؤَيِّي بَيْنَهُنَّ تَبَخُّرًا وَالرَّجُلُ تَجْرُسُ زِينَةً جُلْخَالًا

Onların arasında kibirle salınarak yürüyor ve ayak halhalı ziyneti ses çıkartıyor,

Keza aynı ifadeler “*efrâh ve etrâh*” kasidesinde aşağıdaki şekilde kullanılmaktadır

تَمْشِي الْهُوَيْنِي وَالْمَقَاصِلُ زَيْنَتْ حَتَّى اشْرَأَبَ لَهْنَ غُصْنُ الْبَانِ

Eklemler süslenmiş şekilde salınarak yürüyor, Öyle ki onlara el ban ağacının dalı gibi boynunu uzatmış (Kebîr, 2013: 8).

Kadının yürüyüşünün تَمْشِي الْهُوَيْنِي "kolay yürürken" şeklinde ifade edinmesi, eski Arap şairleri arasında bilinen geleneksel tanımlardan biridir. Şair, önceki iki beyitte bu ortak kullanımdan etkilenmiştir. Şairin, başka bir yerden alıntılanan bu kullanımı, A'şâ'dan esinlenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Cahiliye dönemi şairi A'şâ bu ifadenin nakledildiği en eski şairdir. Nitekim bu ifade şairin muallakasında yer almaktadır:

غَزَاءُ فَرَعَاءُ مَصْقُولُ غَوَارِضُهَا مَشَى الْهُوَيْنَا كَمَا يَمْشِي الْوَجِي الْوَجَلُ

Beyaz yanaklı, uzun saçlı, temiz yüzlü, Kumlu vadide yürür gibi, salınarak yürüdü (A'şâ, 1950: 55).

Şair tarafından kullanılan الْهُوَيْنَا + مَشَى (yürüdü+salınarak) ifadesinde kullanılan önceki metnin, edebi metinlerarasılık tarzında ve onun özümseme metoduyla olduğu görülmektedir.

Şairin aynı kasidesinde aşağıdaki şekilde ‘Amr b. Kulsûm’ dan esinlendiği görülmektedir:

وَالْيَوْمَ قَدْ بَلَغَ الْفَطَامُ مَعَاشِرَ فَأَمِيرَنَا بَيْنَ الْجُمُوعِ تَلَالَا

Topluluklar bugün süttten kesilme anına ulaştı, Liderimiz gruplar arasında tepeler gibidir (Kebîr, 2013: 8).

Bu beyitte şair, muallakasında konuşan Amr b. Kulsûm ile etkileşimde bulunmaktadır:

إِذَا بَلَغَ الْفَطَامُ لَنَا صَبِيَّ تَخَرَّ لَهُ الْجَبَابِرُ سَاجِدِينَ

Bizim için bir bebek süttten kesilme zamanına ulaştığında, Kudretliler yerlere kapanarak, bize secde ederler (Amr, 1991: 91).

Zira şair الْفَطَامُ "Süttten kesilme anına ulaştı" ifadesini Cahiliye şairinden alıntılanmıştır. Bu ifade Amr b. Kulsûm'a göre hakiki anlamını ifade ederken, önceki beyitte şair Cemil tarafından mecazî anlamda kullanılmıştır, Şairin bu ifadeyi edebi metinlerarasılığı özümseme metoduyla şekillendirdiği anlaşılmaktadır.

Şiirlerinde edebi metinlerarasılığın izleri açıkça görülen bölge şairlerinden bir diğeri şair Muhtar el-Hamid'dir. Şairin konuya örnek teşkil edecek beyitleri şu şekildedir:

وَلَقَدْ صَرَفْتُ عَلَى الْمَشِيبِ سَوِيْعَةً فَوْتَهَا فِي جَنْحِ لَيْلٍ أَلِيلٍ
فِي جَنْبِ خَوْدٍ كَالْجَدِيلِ حُضُورَهَا (أَهْوَى مَخَارِمَهَا هَوَى الْأَجْدَلِ)

Bir anı yaşlıya harcadığım, Onun zifiri karanlık gecede kayboluşu,

Genç şeninde, onun varlığı saç örgüsü gibi, (kartalın tırmanışı gibi patikalarında tırmanır) (Keşşât: 1996: 125)

Beytin ikinci mısrasının Cahiliye dönemi şairi Ebu Kebîr Amir b. el-Halîs el-Hüzelî'den alıntılanıldığı anlaşılmaktadır:

وَإِذَا رَمَيْتَ بِهِ الْفَجَاجَ رَأَيْتَهُ يَنْضُو مَخَارِمَهَا هُوًى الْأَجْدَلِ

Eğer onu yollara atarsan, görürsün, Kartalın yükselişi gibi patikalarını geçer (Şinkîti, ts: 2/94)

Şair, terkibi özümseme yöntemi üzerine şekillendirip Ebu Kebîr el-Hüzelî'den bu fikri almayı başarmıştır. Aynı şiirde şu ifadeleri kullanmaktadır:

(هَذَا وَإِنْ الضَّيْفُ مَخْبِرُ أَهْلِهِ بِمَبِيتٍ لَيْلَتِهِ وَإِنْ لَمْ يُسَأَلْ)

(Bu ve misafir ailesini bilgilendirir Geceleyin konakladığı yeri, sorulmasa bile) (Keşşât: 1996: 126).

Şairin bu beyitten ilham aldığı, sözlerini harfleri ve vezniyle Câhiliye şairi Ebu Cübeyl el-Burcumî'nin şiirinden ödünç aldığı açıktır:

وَالضَّيْفُ أَكْرَمُهُ فَإِنْ مَبِيتُهُ حَقٌّ وَلَا تَكُ لَعْنَةً لِلنَّزْلِ
وَإِعْلَمُ بَأَنَّ الضَّيْفَ مُخْبِرُ أَهْلِهِ بِمَبِيتٍ لَيْلَتِهِ وَإِنْ لَمْ يُسَأَلْ

Misafiri ikramda bulunurum, çünkü bu onun gece konaklaması, Haktır ve bu ikamet edenler için bir lanet olmasın

Bil ki, misafir ailesine bilgi verir, Gecesi konakladığı yeri, sorulmasa bile (ed-Dabbî, 1920: 750).

Şairin, şiir tarzı ve ifadelerinden etkilendiği, Ebu Cübeyl'in şiirini çok iyi tanıdığı görülmektedir. İki şiir arasındaki farkın, sadece kullanım noktasında ortaya çıktığı söylemek mümkündür. Çünkü Ebu Cübeyl bunu, bilgelik ve öğüt için kullanırken Muhtâr el-Hâmid ise şiirin sonunda Beraatül- makta' veya husnu'l-hitâm olarak kullanmıştır.

İslamî Dönem Şiirleriyle Metinlerarasılık

İslami dönemde şiir, İslam öncesi şiirin bir uzantısı olarak kabul edilir ve başlangıçta biçim ve yapı bakımından önemli bir değişikliğe uğramamıştır. Şiir bu dönemde, Arapların yeni dine ilgi göstermeleri nedeniyle İslam öncesi dönem şiirine göre azdır. Batı Afrika bölgesinin şairleri, İslami dönemin şairlerinden ilham almış ve şiirsel deneyimlerinden esinlenmişlerdir. Kâ'b bin Züheyr (ö. 662), Hassân bin Sâbit (ö. 674), Malik b. Namat el-Hamdânî (ö. ?), Hutey'e (ö. 5678), Cerîr b. al-Atiyye (ö.728) gibi şairler, şiirlerinden yararlanan ilk İslam şairlerindendir. Şiirlerinde dini kelimeler kullanarak İslami şairlerin dizelerine benzer söyleyen şair el-Kadî Muhammed Yahya'yı (ö.1979) şunları söylerken bulunmaktadır:

هُوَ الْعُرْوَةُ الْوُثْقَى هُوَ الْجُودُ وَالْجَدَا وَمَا صَدَّ عَنْ هَدْيِهِ الْمُنْتَقَى مَجْرَ
وَأَرْسَلَهُ الرَّحْمَنُ لِلْخَلْقِ رَحْمَةً بِشِيرًا وَنَذِيرًا فَاضْمَحِلْ بِهِ الْكَفْرَ
عَلَيْهِ إِلَهَ الْعَرْشِ أَنْزَلَ ذِكْرَهُ وَقَالَ لَهُ بَلِّغْ وَأَيِّدْ بِالذِّكْرِ
وَقَدْ بَلِّغَ الْهَادِيَ الرَّسُولَ رِسَالَةَ مِنْ اللَّهِ مَأْمُورًا بِهَا زَانَهَا الشُّذْرَ
وَبَيْنَ أَحْكَمِ الْعِبَادَاتِ كُلِّهَا كَحَكْمِ صَلَاةٍ أَوْ زَكَاةٍ إِذَا تَعَرَّوْا
وَصُومٍ وَحَجٍّ وَالْقَوَاعِدَ كُلِّهَا وَمَا يَقْتَضِي النَّهْيُ مِنْهَا أَوْ الْأَمْرَ

*En güvenilir bağlantı, cömertlik ve ciddiyet, Onu temiz yolundan yürüyüş alıkoymadı,
Rahman onu âlemler için rahmet olarak gönderdi, Bir müjdeci ve bir uyarıcı, küfür onunla
soldu.*

Arşın ilahı ona sözünü indirdi, Ona dedi ki, tebliğ et ve onu zikirle teyit etti.

Hadi Peygambere bir mesaja ulaştırdı, Allah'ın emrettiği, parçaları süsledi,

Ve tüm ibadetlerin hükümlerini açıkladı, Mesela namazın, zekâtın hükmünü, inkâr edilirse,

Oruç, Hac ve tüm hükümlerini, ondan yasağı veya emri gerektirenidir (en-Nahvi,1987: 109).

İlk beyitte şairin, Resûlullah'ı cömertlikle överken Şair Hassân b Sabit'in söylediği;

أعني النبي أبا التَّكْرُمِ وَالنَّدَى وَأَبْرَ مَنْ يُؤْلِي عَلَى الْأَقْسَامِ

*İyilik ve çisenin kardeşi Peygamberi kastediyorum ve kısımlara yardım edenlerin en iyisi
(Hassân,1994: 227).*

beytinden, bazı kelimelerde değişiklik yaparak, şekil ve kullanım yönünden yararlanmaktadır. Şairin, Hassân b. Sâbit'in kullandığı anlamları kısaltmak suretiyle, şiiri edebi metinlerarasılık ve tahvil etme aracıyla yeniden şekillendirdiğini görülmektedir. Şair, üçüncü beyitte Resûlullah'ın Arşın sahibi katından gönderilmiş olduğunu söylerken sahabe Malik b. Nemat el-Hamdânî'yi taklit etmiştir:

ذَكَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ فِي فَحْمَةِ الدُّجَى وَنَحْنُ بِأَعْلَى رَحْرَحَانَ وَصَلْدٍ
بِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ فِينَا مُصَدِّقٌ رَسُولٌ أَتَى مِنْ عِنْدِ ذِي الْعَرْشِ مُهْتَدٍ

Resûlullah'ı gecenin karanlığında andım ve biz en geniş ve en sertteyiz,

*Resûlullah'ın içimizde olduğu doğrulandı, Doğruya ileten Arşın sahibi katından geldi
(Hamevî, ts: 4/321).*

Şair, sahabe Malik'in beytini kullanmış, onun beyti üzerine kendi fikrini inşa etmiş ve ondan imajının unsurlarını almıştır. Bu tür metinlerarasılık, *tanâsu't-tahvir* yani tahvil etme metinlerarasılığı olarak adlandırılır. Resûlullah'ın Kur'an'la desteklendiğini söylediğinde Kâ'b b. Zühey'e paralellik gösterir:

وَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا وَالْغَدْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مُقْبُولٌ
مَهْلًا هَذَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً الْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِظٌ وَتَفْصِيلٌ

Allah Resulüne geldim özür dileyerek, Allah Resulü'nce affetme makbuldür

Hey, Sana Kuran ayetini veren doğru yol gösterdi, Onda öğütler ve ayrıntılar bulunur (Kâ'b, 1997: 65).

Şair, Kâ'b b. Züheyir'in sözleriyle ilişki kurmuş ve terkibinden ilham almıştır. Bu anlamda kendi terkiğini de edebi metinlerarasılık tarzında dönüştürerek tahvil etme aracıyla kendi üslubunu inşa etmiştir. Yine örneklerinden biri Nijeryalı şair Ebubekir İsa Albî şu beytidir:

الشعر صعب نظمه وبنائه أركانه معنى جميل يسحر

Şiirin nazmı ve inşası zordur, Sütunların da, güzel anlamı büyüler (Albî, 2005: 48)

Bu beyt Hutey'e'nin şu ifadesiyle örtüşmektedir:

فَالشَّعْرُ صَعْبٌ وَطَوِيلٌ سَلَّمَهُ إِذَا ارْتَقَى فِيهِ الَّذِي لَا يَعْلَمُهُ
رَزَلْتُ بِهِ إِلَى الْحَضِيضِ قَدَمَهُ وَالشَّعْرُ لَا يَسْطِيعُهُ مَنْ يَظْلِمُهُ

Şiir zor ve uzun bir merdiven, Eğer onu bilmeyen içinde yükselirse,

Ayakları onu dibine kaydırды ve şiire, yanlış yapanlar tarafından itaat edilemez (Hutey'e, ts: 136).

Afrikanlı şairin beytin ilk mısrasındaki düşüncesini el-Hutay'e'nin anlamlarından aldığı görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan bu metinlerarasılık, amaçlanan anlamı etkilemeyecek biçimde küçük bir değişiklikle meydana gelerek özümseme metoduyla aktarılmıştır. Yine şair Ebubekir İsa başka bir kasidesinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

وتشبهوا بالصالحين فإنهم " نور يضيء محالك الأزمان

Doğrulara benzeyin, çünkü onlar " "Zamanın karanlığını aydınlatan bir ışıktır (Albî, 2005: 221).

Kendisinden önceki şairler, özellikle beytin ilk mısrasında bu anlama yönelmişlerdir. Zira bu anlam İmam-ı Şafii'ye (ö. 820) atfedilen bir sözden alınmıştır:

وتشبهوا بالصالحين إن لم تكونوا منهم إن التشابه بالرجال فلاح

Onlardan biri değılsen, doğrulara benze, Erkeklerle benzemek kurtuluştur (İlverî, 1981: 8).

İmam Şafî'nin beytinden esinlendiğı açıkça anlaşılan şair, Şafî'nin ibaresi üzerine fikrini geliştirmiş ve unsurlarını onun ifadelerinden elde etmiştir. Bu tür metinlerarasılık, özümseme yoluyla metinlerarasılık olarak adlandırılır.

Burada ek olarak Batı Afrika şiirlerinden edebi metinlerarasılığı temsil eden örneklerden diğeri, Malili şair Muhtar el-Hamid'in şu sözleridir:

رحل الشباب وليته لم يرحل يا في سبيل الله من مترحل
قل للشباب إذا نزلت بحيه ولقيته ولقيتهم في منزل
(لو كنت أعلم أن آخر عهدكم يوم الرحيل فعلت ما لم أفعل)

Gençlik gitti ve keşke gitmeseydi, Ah Allah'ın yolunda göçebe kimdir?

Mahallesine inersen gençlere söyle, onu ve onlarla evde buluştuğunda

Bilseydim ki, zamanınızın sonu, ayrılış günüdür, yapmadığımı yapardım (Keşşât: 1996: 125).

Bu, Emevî döneminden şair Cerîr b. Atıyye' nin (ö. 728) sözlerinden alınmıştır:

لو كنت أعلم أن آخر عهدكم يوم الرحيل فعلت ما لم أفعل

Eğer bilseydim, zamanınızın sonu, Ayrılış günüdür, yapmadığımı yapardım (İbşîhî, 1986: 2/86).

Şair, tekrarlama yöntemiyle Cerîr 'in sözleriyle edebi metinlerarasılık sağlamıştır; çünkü şair, herhangi bir düzeltme ve değişiklik yapmadan önceki metni tekrarlamayla yetinmiştir. Bu noktada şairi, beyti olduğu gibi tekrar etmeye sevk eden nedenleri ise her iki beyt veda ayrılık ve özlem münasebetiyle söylenmiştir.

Batı Afrika bölgesinin şiirinde bulduğumuzu edebi metinlerarasılığın örneklerinden birisi Miskin lakabı verilmiş olan Ebubekir'in söylediği şu beytidir:

لا يعرف الشوق سوى من كابه ولا صباية سوى من شاهده

Hasreti yalnız acı çeken bilir, Sadece onu görenler için özlem söz konusudur (Musa, 2011: 64).

Bu beyit, şair Ebi's-Şemakmak'ın (ö. 815) sözlerinin anlam ve lafzından alınmıştır:

لا يعرف الشوق إلا من يكابيه ولا الصباية إلا من يعانیه³

Hasreti sadece acı çekenler bilir bilir ve ondan acı çekenler için özlem söz konusudur

Buradaki metinlerarasılığın şairin duygusal konumunun gerektirdiği küçük bir değişikliklerle bazı sözcüklerde ve terkiplerde uyduğu görülmektedir. Afrikalı şairin Ebi's-Şemakmak'ın metnini hem lafız hem de anlam açısından kullandığı açıkça anlaşılmaktadır. Her iki beyit de bir vakadan bahsetmektedir. Şairin, Ebu's-Şemakmak'ın beytini özümseyebilmesi, taklidin birçok yönüyle ve özel form diliyle kültürel davranışlarımızda öncelikli bir yöntem olduğunu gösterir.

Abbasî Dönem Şiirleriyle Metinlerarasılık

Batı Afrika bölgesinin şairleri, Abbasî dönemi şairlerinin şiirlerinden etkilenmişlerdir. Onlar diğer şairler gibi şiirsel mirası özümsemiş, anlam ve lafız açısından onlarla ortak noktalarda buluşmuşlardır. Bu durum, kültürlerinin ve edebi kimliklerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu şekilde önceki mirası kullanmışlar ve onunla fikirlerini ifade etmek için metinlerinde eritmişlerdir. Abbasî dönemi şairlerinin anlamlarından ilham alan bölge şairleri arasında aşağıdaki mısraların sahibi Nijeryalı şair Muhammed el-Buhari b. Şeyh Osman b. Fode (ö. 1999) bulunmaktadır:

فحينئذ لم يطلبوا مثل مشهدي وفي الليلة الظلماء يفقد البدر

Sonra sahnemin benzerini sormadılar ve karanlık gecede, dolunayın yokluğunu hiss edilir (Cüneyt, ts: 36).

Bu beytin ikinci mısrası, Ebû Firâs el-Hamdânî'nin (ö. 968) şu beytinde yer alan ikinci mısraın aynısıdır:

سيذكرني قومي إذا جدّ جدّهم وفي الليلة الظلماء يفقد البدر

Gayret gösterdiklerinde, toplumun bani hatırlatacak, karanlık gecede dolunay aranır (Hamdânî, 2003: 64-67).

Çünkü şair, beytinin ikinci mısrasındaki anlamların ruhunu, *ictrirâr* (tekrarlama) denilen metinlerarasılık yolunda inşada herhangi bir değişiklik yapmadan Ebû Firâs el-Hamdânî 'den almıştır.

Şeyh Abubekir Atık'in de (ö.1974) Ferezdak 'tan (ö.732) bütün bir şiiri takdim veya tehir yapmadan aldığı da görülmektedir. Şair şeyhlerini övdüğü ve onlarla övündüğü kasidesinde şunları dile getirmektedir:

³ Bu beyit Ebi's-Şemakmak'a atfedilmiştir, fakat matbu olan divanında bulunmamaktadır. Aynı beyit Ebleh el-Bağdadi denilen başka bir şaire de nisbet edilmiştir.

أولئك آبائي فجئني بمثلهم إذا جمعتنا يا جرير المجمع

Onlar benim babalarım, öyleyse bana onlar gibi bir şey getirin, Bizi bir araya getirildiğinde ey Cerîr (Ömer: 1988: 119).

Bu beyit, Ferezdak'ın, Cerîr'i (ö. 728) hicvettiği bir kasidesindeki yer alan aşağıdaki beytinden alınmıştır:

أولئك آبائي فجئني بمثلهم إذا جمعتنا يا جرير المجمع

Onlar benim babalarım, öyleyse bana onlar gibi bir şey getirin, Bizi bir araya getirildiğinde ey Cerîr (Ferezdak, 1987: 360).

Edebi metinlerarasılık, şairin Ferezdak'ın babalarıyla gururlandığını çağrıştırmasıyla açıkça görülmektedir. Yine konuya ilişkin Batı Afrika Arap şiirinde Ebubekir İsa'nın şair Ebü'l-Âlâ el-Maarî'nin (ö. 1057) beyitti ile olan metinlerarasılık oluşturan örneklerden bir diğeri şu şekildedir:

لا تثر في القلوب غير رضاها خفف الوطأ يا معالي الوزير

Onun rızası dışında kalpleri karıştırmayın, yavaş yürüyün, ey ekselansları (Albî, 2005: 271).

Şairin bu düşüncüyü Ebubekir Hamza'ya söylediği mersiyede Ebü'l-Alâ el-Maarî'den aldığını anlaşılmaktadır; zira el-Maarî düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

خفف الوطأ ما أظن أديم الأر ض إلا من هذه الأجساد

Yavaş yürüyün, dünyanın yüzeyi ancak, bu bedenlerden olduğunu sanıyorum (Hannâ, 1983: 668).

Burada Ebubekir İsa'nın şiirindeki metinlerarasılık, aynı zamanda el-Maarî'nin çelişen konumuna uyacak şekilde anlamı değiştirerek ve imgeyi tersine çevirerek gerçekleşmektedir. Bu metinlerarasılık türü, *tanâs 'ul-Aks* veya *tanâs 'ul-Kalp* (İnterversion) olarak adlandırılmaktadır. Şiirlerinden çokça yararlanılmış olan Abbasî şairlerinden birisi de Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'dir (ö. 965). Nijeryalı Ebubekir İsa şunları söylemektedir:

ماء زلال مر في فم من يعادي أو نقم

Düşman veya suçlayanların ağzından, Zülal suyu geçti (Albî, 2005: 197)

Abbasî şairi Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şiiriyle ile temas halindeydi:

وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ يَجِدُ مَرَأً بِهَ الْمَاءِ الزُّلَالَا

Kimin acı hasta bir ağzı varsa, Suda acı tat bulur (Mütenebbî, 2004: 14).

Bu metinlerarasılığın türü, *tanâs 'ul-mutevâzî* “paralel metinlerarasılık” olarak belirlenebilir. Zira Afrikalı şair, düşüncesini Mütenebbî'nin şiirinden sözlü olarak almıştır. Görünüşe göre şair, okuyucuya kendi kültürünün temelini ve geniş bilgisini ortaya çıkarmak amacıyla Mütenebbî'nin metinlerinden yararlanmaya başvurmakta ve metnini içe dönük alandan dışa dönük alana taşımaktadır. Buradaki metinlerarasılığın güzelliği, eski metinleri ihyâ ederek kendi beyitlerini kaynak metnin sahibi olan şairin yaşadığı duygusal deneyimle birleştirmekte yatmaktadır.

Aynı şekilde Mütenebbî'nin şiirinden ilham alanlardan biri diğeri Ganalı şair Muhammed el-Emin Bamba'dır. Hakkındaki suçlamaya karşı savunmada bulunduğu şiirinde ifade etmek istediği fikirlerini Mütenebbî'den alarak şunları dile getirmektedir:

فإذا أتتكَ مذمتي من فاسق فهي الشهادة لي بأني صالح

Ahlaksız bir kişinin beni yerdiği sana ulaşırsa, bu, sâlih olduğumun delilidir (Kaba, 2011: 2/752).

Mütenebbî ise meşhur Lâmiyesinde şunları söyler:

وإذا أتتكَ مَذْمَتِي مِنْ نَاقِصٍ فَهِيَ الشَّهَادَةُ لِي بِأَنِّي كَامِلٌ

Eğer beni bir eksini kötülediği sana ulaşırsa, bu, mükemmel olduğuma dair kanıttır (Belkûkî, 2012: 1161).

Ganalı şairin bu beytinde Lafzî metinlerarasılık, ortaya çıkmaktadır. Burada şair, küçük bir değişiklik yaparak Mütenebbî'nin beytini olduğu gibi zikretmektedir. Aynı şekilde şair, Mütenebbî'nin iddia ettiği "bir fâsığın onun hakkında söylediği sözlerin temiz oluşuna delil olduğu" şeklindeki manayı teyit ederken bir manevi metinlerarasılık örneği de ortaya koymaktadır.

Yine konuya dair edebi metinlerarasılığın örneklerinden birisi de şair Ebubekir İsa'nın İbnü'l-Mu'tez'den (ö. 908) iktibasta bulunduğu şu beytidir:

تمشى كريما في المواكب عاليا تدعو ملوك الأرض قوموا وانظروا

Kortejlerde edepli yüce şekilde yürürsün, Dünyanın krallarına kalk ve gör diyorsun (Albî, 2005: 47).

Bu beyit İbnü'l-Mu'tez'in bir mersiyesinden alıntılanmıştır:

قَدْ اسْتَوَى النَّاسُ وَمَاتَ الْكَمَالُ وَنَادَتْ الْأَيَّامُ أَيْنَ الرِّجَالُ
هَذَا أَبُو الْقَاسِمِ فِي نَعْشِهِ قَوْمُوا انْظُرُوا كَيْفَ تَسِيرُ الْجِبَالُ

İnsanlar eşit oldu ve mükemmellik öldü, günler seslendi, erkekler nerede?

Bu tabutu içindeki Ebu'l-Kasım, Kalk ve dağların nasıl gittiğini gör (İbnü'l-Mu'tez, ts: 389).

Şairin üslubu farklılık gösterse de İbnü'l-Mu'tez beyti ile edebî metinlerarasılık münasebeti kurmuştur, Dolayısıyla meydana gelen bu edebî metinlerarasılığa, tahvil (dönüştürme) veya hivâr (diyalog) metinlerarasılık adı verilir. Zira şair metne saygı tezahürlerinden metinle diyalog ilişkisine dayanan başka bir edebi metinlerarasılık şekline geçmeyi arzu etmektedir. Dolayısıyla şair, bölgesinde olup biteni ifade etmek için İbnü'l-Mu'tez'in beytini almaktadır.

Batı Afrika bölgesine nispet edilen şiirlerde tespit ettiğimiz edebi metinlerarasılığın örnekleri arasında şair Cemil Muhammed es-Sadi'sin şu sözü de zikredilebilir:

ضعف المفاصل" يثنى صاحبها عن "الحياة ولدت لياليها

Eklemlerin zayıflığı sahibini övüyor, "Hayat ve onun güzel geceleri" hakkında (İlverî, 1983: 48).

Bu beyit, şair Ebû İsmail et-Tuğrânî (ö.1121) Lâmiyesindeki şu beytiyle benzerlik göstermektedir:

حُبُّ السَّلامَةِ يَنْتِي هَمَّ صَاحِبِهِ عَنِ الْمَعَالِي وَيُغْرِي الْمَرْءَ بِالْكَسَلِ

Güvenlik arzusu sahibinin cesaretini kırıyor, Yücelerden ve kişiye tembellik isnat ediyor (Tuğrânî, 1986: 305).

Buradaki metinlerarasılık münasebeti bazı terkiplerde ve lafızlarda, şair Cemile özel duygusal durumun gerektirdiği basit değişikliklerle uyumlu olup, her iki şair arasındaki duygusal durumu da aynıdır. Bu metinlerarasılıkta Afrikalı şairin, İbnü'l-Mu'tez' in metnini hem lafzen hem de mana olarak kullanması apaçık ortadadır.

Şair Cemil Muhammed es-Sâdis'in şiirinde yer alan başka bir edebi metinlerarasılığın örneği de şair Ebû Temmâm' la (ö. 845) olan münasebetidir.

يَقْسُو لِيَزْجُرُوا وَمَنْ يَكُ حَازِمًا فَلَيقْسُ أَحْيَانًا وَحِينًا يَرْحَمُ

Küçümsemek için sertleştiler, kim kararlıysa, Bazen sert olsun, bazen de merhametli (Kebîr, 2013: 8).

Şair, bu düşünceyi Ebû Temmâm'ın aşağıdaki sözlerinden almıştır:

فَقَسَا لِيَزْجُرُوا وَمَنْ يَكُ حَازِمًا فَلَيقْسُ أَحْيَانًا وَحِينًا يَرْحَمُ

Küçümsemeleri için sert oldu, kim kararlıysa, bazen merhamet edenlere karşı sert olsun (Tebrîzî, 1994: 99).

Şairin sadece düşünceyi özümsemekle kalmadığı, vezin ve kafiye bakımından da Ebû Temmâm'la ortak bir noktada buluşmayı başardığı görülmektedir. Ancak bununla birlikte çeşitlilik çağrışımlarıyla düşünceyi mutlak hale getirerek konuşmanın gidişatını değiştirdiği anlaşılmaktadır. “bazen sert olsun, bazen de merhametli” sözü övülen kişiyi bazen yumuşak davranmaya, bazen de sert davranmaya yönlendirmeyi arzu ettiği anlam mutlak irşâdî bir emirdir. Oysa bu durum Ebû Temmâm' da mukayyettir. Çünkü Ebû Temmâm' da methedilenin sert davranışı, مَنْ يَرْحَمُ “merhamet edene” ifadesiyle mukayyettir. Üstelik şair, sonradan gelenin özümseme yapmasının ayıp bir şey olmadığını ileri sürerek, metinlerarasılığın münasebetle ilgili görüşünü burada da ortaya koymaktadır. Şair metinlerarasılık münasebetinin kaynağını kabul ederek şunları söylemektedir:

قَدْ قَالَهَا الطَّائِي بَيْدَ مُحَمَّدٍ سَهْلَ الطَّبَاعِ وَلَيْنَهُ مُتَقَدِّمٌ

el-Tâ-i bunu Muhammed'in elinde söylemişti, Huy kolaydı ve önceki onu yumuşattı (es-Sekâfî, ts: 43; Kaba 2011: 2/752).

Abbasî dönemi şiirleriyle iletişim kuran Batı Afrika şairlerinden bir diğeri, vezir olarak atanması sebebiyle Üstad Zekerîya Hüseyin'i kutladığı şiirliyle Nijeryalı Isa Albî Ebubekir'dir. Şairin ifadeleri şu şekildedir:

أَتَتْهُ الْوَزَارَةُ مِنْقَادَةً فَشَرَّفَهَا بِخِلَالِ الْأَوَّلِ

Bakanlık ona itaatkâr halde geldi, bu yüzden ilk seferinde onu onurlandırdı.

O, bu şiirin anlamını, Ebû'l-Atâhiye 'nin (ö. 825) Abbasî halifesi Muhammed el-Mehdî'nin hilafet makamına gelişini kutlarken söylediği şu şiirinden almıştır:

أَتَتْهُ الْخِلَافَةُ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تُجَرَّرُ أَذْيَالُهَا

Hilafet ona itaatkâr halde geldi, ona kuyruklarını çekerler (Ebû'l-Atâhiye, 1986: 375).

Şair, bu kelimeleri ve anlamlarını Ebû'l-Atâhiye' den almış ve aynı vesileyle kullanmıştır. Ancak beytin ikinci mısrasında küçük bir değişiklik yapmıştır. Bu tür metinlerarasılık, özümseme olarak adlandırılır. Afrikalı şair belirli bir güzelliği ifade etmek için bir başka ifadeyle geçmişle bugün arasında bir sentez yapmak amacıyla buna başvurmuştur.

Şair Cemil Muhammed *Sarfânu'd-dehr* konulu kasidesinde Abbasî dönemindeki meşhur şairlerden biri olan Buhtûrî (ö.1466) ile edebi metinlerarasılık kurmaktadır:

يَذْنُو إِلَى الطَّلَابِ وَهُوَ مُدِيرُهُمْ عَجَبًا لِعَالٍ بِالدُّنُوِّ مُوسَمٌ

Öğrencilere yaklaşıp, onların yöneticisi olduğu halde, Onlar yaklaşmaktaki yüceliğe hayret ederek, damgalanmıştır (Kebîr, 2013: 7).

Şair burada Buhtûrî'nin aşağıdaki beyitleri ile bir nevi edebi metinlerarasılık bulunmaktadır:

دَانٍ عَلَى أَيْدِي الْغَفَاةِ وَشَاسِعٌ عَنْ كُلِّ نِدٍّ فِي الْغَلَا وَضَرِيبٍ
كَالْبَدْرِ أَفْرَطَ فِي الْعُلُوِّ وَضَوْوُهُ لِلْعُصْبَةِ السَّارِينَ جَدُّ قَرِيبٍ

Afiyet içinde olanların ellerinde yaklaşmakta, Yücelik ve benzerlikte her akrandan uzak, Dolunay gibi yücelikte ileri, Karanlıkta yürüyenlere ışığı son derece yakın (Buhterî, ts: 248-249).

Şairin Buhtûrî'den bu fikri aldığı anlaşılmaktadır. Zira meydana gelen bu edebî metinlerarasılığa, tahvil (dönüştürme) adı verilir.

Endülüs Dönemi Şiirleriyle Metinlerarasılık

Endülüs'ün önemli şairlerinin şiirleri, ince hayal gücünü somutlaştırmak, onu medeniyetten ilham alan yenilikçi anlamlarla çevrelemek, en etkili söz sanatlarını kullanmak, doğayı tasvir etmek ve onu edebi ifadelerle ortaya koymak için en güzel kelimeleri seçmek gibi karakteristik özelliklere sahiptir. Batı Afrika şairlerinin şiirleri incelendiğinde, bu şiirlerde Arap-Endülüs şiirleri arasındaki metinsel ilişkiler karşımıza çıkmaktadır. Nijeryalı şeyh Ahmed Ebû'l-Fetih el-Yorbâvî 'nin (ö.1930) tevessül ile ilgili sözleri bunun örneklerindendir:

أَنَادِيكَ يَا خَيْرَ الْأَنَامِ مُحَمَّدٌ أَيَا صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَالتَّاجِ وَاللَّوَا
هَدَايَةَ أَوْلَادِي وَأَوْلَادِ صَحْبِنَا وَنَرْجُوا ضَمَانًا فِي الْمَمَاتِ وَفِي الْمَحْيَا

Sena sesleniyorum ey insanların en güzeli Muhammed, Ey miracın, tacın ve âlemin sahibi, Çocuklarımızın ve arkadaşlarımızın çocuklarını hidayeti için, ölümden ve hayatta bir güvence umuyoruz (Yorbâvî, ts: 14).

Şair, Bakan Abdurrahman b. Ebî Saîd el-Fâzâzî el-Endelüsî' nin (ö.1229) sözlerini özümsemiştir:

دَعَانَا لِمَوْلَانَا وَحُسْنِ ثَوَابِهِ وَذَكَّرَنَا بِالْخَيْرِ وَهُوَ لِمَا بِهِ
فَمَا زَالَ فِي الدُّنْيَا وَعِنْدَ مَا بِهِ يُنِيخُ أُولُو الْحَاجَاتِ طُرّاً بِبَابِهِ

فَيَلْقَوْنَ أَمْنًا فِي الْمَمَاتِ وَفِي الْمَحْيَا

Efendimize ve onun güzel sevabına dua ederek, bize hayrı ve neyin iyi olduğunu hatırlattı.

Hala dünyada ve ahirette, Kapısını çalarak ihtiyaç sahipleri bekler.

Hayatta da, ölümden de güven bulacaklar (Dâğırî, 2007: 398).

İki şiirin arasındaki edebi metinlerarasılık münasebeti, bu dünyada ve ahirette güvenlik ve barışa kavuşma umuduna işaret ettiği için yukarıdaki şiirde altı çizili mısra da yer almaktadır. Afrikalı şair bu satırların anlamlarını, *işrîniyyât* olarak bilinen “*el-vâsailü'l-mütekabbila*” şiirinde vezir el-Fâzâzî’ den almıştır. Şöyle ki o, bu şiirde insanları Allah'a itaate davet eden Resûlullah'ı yüce resul olarak övmüştür. Kendisine itaatle sığınan ve tabi olan herkes, iki cihanda mutlulukla güvene kavuşacaktır. Bu bağlamda, mevcut metnin önceki metinden, edebi metinlerarasılık münasebet biçiminde, özümseme mekanizmasıyla alındığını belirtilmelidir.

Endülüslülerle edebi metinlerarasılığın münasebete dair örneklerden birisi şair el-Yorbâvî'nin şu ifadesidir:

رضينا بخير الخلق يس مرتضى محمد محمود طه محمد

İnsanların iyisi yâsîn Murtaza'dan memnunuz, Övülmüş Muhammed el-Mahmud Taha'dan (Yorbâvî, ts: 8).

Şair, Resûlullah'ı tabi olma noktasında verdiği mesajla methetmiştir. Onu, *Yâsîn, Tâhâ, Murtaza*, yerde ve gökte övülmüş Mahmud Muhammed olarak övmüştür. Şairin *رضينا بخير الخلق يس مرتضى* “yaratılmışların iyisi Yâsîn, Murtaza'dan memnunuz” ifadesinde, vezir el-Fâzâzî'nin sözünden özümseme söz konusudur.

رضينا بخير العالمين محمد رسولاً وعند الله نرغب في الأجر

Âlemlerin iyisi Muhammed'den memnunuz, Elçi olarak, Allah katında ecir Murad ederiz (Dâğırî, 2007: 141).

Burada mevcut metnin bazı anlamların *رضينا* önceki metinden *يس* + *مرضى* *بخير الخلق* + *يس* + *مرضى* *بخير العالمين* + *محمد* özümsemeyerek, metinlerarasılık ilişkisi düzeninde şekillenmektedir.

Yine örneklerden biri şair el-Yorbâvî'ye ait şu beyittir:

جزى الله خير الناس خير جزائه أتنا بعلم مع كتاب يصدر

Allah insanların en hayırlılarına, mükâfatın en güzelini versin, Başlayan bir kitapla bize ilim getirdi (Yorbâvî, ts. 82).

Şair sözünü, dua anlamını kastettiği bir üslupla söylemiştir. Çünkü Resûlullah'ı methederken kitap ve hikmetle irşadı, davet yoluyla tebliği sebebiyle onan hayır dua etmektedir. Dolayısıyla şairin şiirin anlamını Vezir el-Fâzâzî'nin aşağıdaki beytinden aldığı anlaşılmaktadır:

جزى الله خير الناس خير جزائه فآثاره أنوارها تتبلج

Allah, insanların en hayırlılarına, mükâfatın en hayırlısını versin, Onun izleri ve izlerinin nurları canlılığını sürdürmektedir (Dâğırî, 2007: 130).

Buradaki edebi metinlerarasılık ilişkisi, ictirâr yani tekrarlama yoluyla, birinci beyit ikinci beytinin anlamlarından alınırken meydana gelmiştir. Çünkü her iki beytin “Allah insanların en hayırlısına, mükâfatların en güzelini versin” anlamına gelen جزى الله خير الناس خير جزائه şeklinde birinci mısraları hem şekil ve hem de anlam olarak aynıdır.

Modern çağın şiirleriyle Metinlerarasılık

Modern Arap şiiri terimiyle, modern çağda yazılmış şiirleri ifade edilmekte ve bu, XIX. yüzyılın başlarında Mısır’a karşı Fransız hamlesinden önce yazılan ilk şiiri ve günümüzde yazılan son şiiri içermektedir. Modern şiir, antik şiirden üslup, içerik ve ele aldığı konular açısından ondan farklı olduğu gibi, bağımlılık ve taklitten uzaklığı ile ayrılmaktadır (İbrahim, 2003: 58). Batı Afrika Bölgesinin şairleri modern şairlerden etkilenmiş fikirlerinden de ilham almışlardır. Bu konuda sunabileceğimiz örneklerden biri şair el-Yorbâvî ’nin şu beyitleridir:

وإذا سخر الإله سعيدا لأناس فإنهم سعداء
نشكر الله بات فينا سعيد ثم إنا بجاهه سعداء

Tanrı insanlara mutluluk bahşederse, Onlar mutlu olurlar,

Allah'a şükrederiz, aramızda mutlu mevcut, Sonra biz onun makamıyla mutlu oluruz (Yorbâvî, ts: 22).

Şair, Allah insanlara lütufta bulunması sebebiyle kullarını doğru yola iletmesini anlatmaktadır. Zira Allah (cc) kulları arasından peygamber gönderdiğini, peygamberin onlara doğru yolu göstermesi sebebiyle hidayete erdiklerinden, peygamber vasıtasıyla mutlu olduklarını zikretmektedir. Şairin ilk beytinde Ebû Abdullah Muhammed Bûsîrî ’nin (ö. 1857) şiiriyle münasebet söz konusudur:

وإذا سخر الإله أناسا لسعيد فإنهم سعداء

Tanrı mutluluğu bahşettiğinde, İnsanlara, onlar mutlu olurlar (Bûsîrî, ts: 3).

Şair, önceki beyit biçim ve içerik olarak yazarken Bûsîrî ’den yararlanmış ve iki metin arasındaki basit fark, takdim ve tehiriden ibaret olmuştur. Zira Bûsîrî أناسا (insanlar) kelimesini beytin birinci mısrasında söylerken, el-Yorbâvî سعيدا (mutlu) kelimesini beytin birinci mısrasında almıştır. Delalet özelliği, ilk kelimedede girişin önemszenmesinde ortaya çıkmaktadır. İkinci kelimedede ise, itaat ve tabi olmaya işaret için takdim yapılmıştır. Şair, mevcut metni edebi metinlerarasılık ve onun ictirâr yani (tekrarlama) tekniği ile yazmıştır.

Yine örnekler arasında şair el-Yorbâvî peygambere yazdığı methiyede söylediği şu beyit yer almaktadır:

حبيبي حبيب الله طه محمد وما زال عن قلبي وما زال ما وما

Sevgilim, Allah'ın da sevgilisi Taha Muhammed'dir, hala kalbimde ve hala, hala, hala (Yorbâvî, ts: 17).

Şair, Peygamberin konumunu ve peygambere olan sevgisini حبيبي حبيب الله “Sevgilim Allah'ın sevgilisidir” sözüyle ifade etmiştir. Dolayısıyla حبيب (sevgili) kelimesinin tekrarı, sevilen ve övülen kimseye verilen önemi ve muhabbeti gösterir. Zira şair sevdiği ile Allah katında da sevgili olanı ve hala Allah'ın sevdiği, kalbi hala onun sevgisiyle dolu olan kişiyi ifade etmektedir. Beyitte ما (ma) kelimesi, Muhammed'in sevgisinin hala kalbinde oluşunu ve yaşamı boyunca var olacağını belirterek olumsuzluğu vurgulamak için dört kez geçmektedir.

Şairin bu formatı peygamberi methettiği şiirinde Senegalli Şeyh İbrahim Enyâs el-Kulhî'den aldığı anlaşılmaktadır.

فإن تسألوني عن حبيبي وسيدي فطه حبيب الله ما الغير ما وما

Bana sevgilim ve efendim hakkında sorarsanız, Taha Allah'ın sevgilisidir, başkası değil, değil (Kulhî, ts: 8).

İki metin arasındaki benzerlik حبيبي ve حبيب الله ve طه kelimelerinin tekrarı ile ما kelimesinin tekrarlanmasından anlaşılmaktadır ki, mevcut metinde dört defa, yine önceki metinde üç defa geçmiştir. Şair, edebi metinlerarasılık ilişkisini şekillendirirken özümseme mekanizmasını kullanmıştır.

Edebi metinlerarası münasebet kapsamında şair el-Yorbâvî 'nin şu sözü bulunmaktadır:

الله أكرمه في يوم مولده ووقت نشأته والقلب مشراح

Allah onu doğduğu gün onurlandırdı, yetişirken, kalp açılmış olarak ((Yorbâvî, ts: 49).

Şair, Peygamberi methederken Mustafa'nın yaşamını, doğduğu gün Allah'ın ona güzel hâllerle ve yine yetişirken güzel ahlakla ikramda bulunmasıyla ifade etmektedir. Zira Allah onun kalbini temizlemiş ve göğsünü açmıştır. Önceki beyit İbrahim Enyâs el-Kulhî 'nin sözünden alınmıştır:

والله أكرمه في يوم مولده ووقت نشأته وليل مسراه

Allah doğduğu gün onu onurlandırdı, onun yetiştiği zaman ve İsra gecesi (Kulhî, ts: 18).

Arap Atasözleri ile Metinlerarasılık

Atasözleri, yaygınlık ve kullanım bakımından edebi sanatların en büyük yaşamsal unsurlarından birisi kabul edilir ve hiçbir kültür onlardan yoksun değildir. Atasözleri Arap nesrinde ifade araçlarının en eskilerindendir. Batı Afrika şairleri, Arap mirasının bir parçası olarak kabul edilen bazı atasözleriyle edebi münasebet kurmuşlardır. Arap atasözleriyle edebi metinlerarasılığın örnekleri arasında Malili şair Ahmed el-Bakkây Kunte 'nin (ö.1514) şu şiiri yer alır.

أخذ الفلوس عن النصار بزعمه فصدقت أجهل صادق من أجهل

İddia ederek, paraları en-Naddar'dan aldı, Cahillerden doğru söyleyenin en cahilini onayladın (Keşşât, 1996: 51).

Şair, kötüyü iyiden alanlara söylenen Arap atasözüyle edebi metinlerarasılık ilişkisi kurmuştur. Şiirle atasözü arasındaki ilişki, hem lafzî hem de manevîdir. Şiir olan mevcut metnin, atasözü olan önceki metne dâhil edildiğini görülmektedir. Şiir dinlenirken, anlam ve delalet bakımından bahsedilen atasözüne atıf yapılır. Şair, onu *ictirâr* yani (tekrarlama) yöntemiyle aynı bağlamda, üslup düzeyindeki farklılıklarla beraber yeniden yazmıştır.

Atasözüler ile ilgili örnekler arasında Senegalli şair Halife İbrahim Sakka Saddam'ı överek söylediği şu beyitleri de yer almaktadır:

قد سمناو كلبهم فالיום يأكلهم فهذه عبرة للقوم فاعتبروا

صَدَّامُ يَصْدِمُهُمْ قَتْلًا وَمَغْتَصِبًا بِالْعِزِّ وَالْجَدِّ وَالْإِيمَانِ تَنْتَصِرُوا

Köpeklerini beslediler, bugün onları yiyor, bu insanlar için bir ibrettir, ibret alın.

Saddam onları öldürerek ve gasp ederek bezdiriyor, azımla, sıkı çalışma ve inançla kazanacaksınız (Maiga: ts: 37).

Yukarıdaki beyit سَمْنٌ كَلْبِكَ يَكْلِكُ (köpeğini şişmanlat seni yer) (Meydânî, 1955: 1/333) olan Arap atasözünden alınmıştır. Bu da, zayıfken kendisine iyilik edilene ve sonradan güçlü olduğunda ihanet edene söylenir.

Konuyla ilişkin örnekler içerisinde Senegalli şair Zünnun sevgilisine yazdığı şiiridir:

إِنِّي أَقُولُ لِمَنْ يَبْتَغِي مَكَاتِبِي ذَا النُّونِ (سُلْطَانُ أَهْلِ الشُّوقِ) عَنَوَانِي
فَالشُّوقُ يَخْفُضُ مَنْ قَدْ كَانَ ذَا شَرَفٍ عَدَلًا وَيَرْفَعُ هَيَانَ بْنَ بَيَانَ

Bana yazmak isteyenlere söylüyorum, adresim Zünnun (özlem ehlinin sultanı)

Hasret, âdil ve şerefli kişiyi dibe çöker ve aslı ve nesebi meçhul bir adam yükseltir (Maiga, ts: 18).

Beyitte geçen هَيَانَ بْنَ بَيَانَ ifadesi, Arap atasözlerinden biri olup “kendisi ve aslı ve nesebi meçhul bir adama” söylenmektedir (Mecme-ul’luga, ts: 1005). Şair Ahmed Haydara, Kuveyt’e baskın düzenleyen Saddam Hüseyin’i şu beyitlerle övüyor.

دَعَمَ لِحَالِهِمُ كَالنَّسْرِ فِي لَهْفٍ حَمَايَةَ دَوْلَةِ النُّكْرَانِ تَحْتَضِرُ
لَا فِي النَّفِيرِ وَلَا فِي الْعِيرِ دَوْلَتُهُمُ الْيَوْمَ لَا فَارِسَ فِيهَا فَيَنْتَصِرُ

Onları merak içinde bir kartal gibi yalnız bırakın, koruyarak nankör devleti ölüyor

Devletleri bugün ne korna ne de kervan içindedir, kazanmaları için içinde tek bir süvari yok (Maiga, ts: 39).

Şairin beytinde geçen لَا فِي النَّفِيرِ وَلَا فِي الْعِيرِ ifadesi Arapların لَا فِي النَّفِيرِ وَلَا فِي الْعِيرِ (ne korna ne de kervan içinde) (Meydânî, 1955: 2/221) atasözüyle metinlerarasılık ilişkisini kurmuştur. Bu atasözü genelde bir görevi yerine getirmeye uygun olmayan adam, menfaati olmadığı için hor görünmeyene söylenir. Yine Konuyla alakalı verilebilecek başka bir örnek ise aynı şairin şu beytidir:

عَمِي يَرُدُّ - وَلَا أُرِيدُ الْحَجَّ - بِي وَالْقَصْدُ شَرْطُ فِي اتِّجَاهِ الْمَعْمَلِ

Amcam cevap veriyor - ve ben delil istediğim için değil - bana, Niyet, işe yönelmede şarttır (Keşşât, 1996: 52).

Şair, عَمِي حَاجٌ بِي وَإِنْ مَانَ رَايِدُهُ (amcam bana delil getirdi, onun öncülüğünü istemese de) atasözüyle metinlerarasılık münasebet kurmuştur (Almamî, 2007/218). Atasözün anlamı, insanın istemediği bir işe karışmasıdır. Mevcut ve önceki metne bakıldığında, iki metin arasında anlamsal bir benzerlik bulunduğu fark edilmektedir. Şair mevcut olmayan anlamlarını özümseme mekanizması aracılığı ile kullanmış, bu delaletleri mevcut metinde yazarken iki üslup ve bağlamla yeniden şekillendirmiştir.

Diğer örneği ise Moritanyalı şair Muhammed b. Ahmet el-Hassânî’nin kasidesinde yer alan şu beytidir:

فما زاد هذا النأي إلا صباية
وعاوني منها بما كنت أختشي
جاورتها أرجو السلو بقربها
فدل علي (جاور الماء تعطش)

Bu mesafeyi ancak özlem artırdı, Ama korktuğum şeyle ona karşı bana yardım etti,

Ona yakın oldum, ona yakınlıkla teselliymi umuyorum. (susayana su yakın olur)'a işarete etti (Keşşât: 1997: 41).

Şair, Hassânî lehçesinden popüler olan جاور الماء تعطش (Suya yakın ol susuz kalırsın) atasözü ile edebi metinlerarasılık münasebeti kurmuştur (Atîk, 1999: 189). Bu atasözü, “bir şeye yakın olmak ondan nasibi artırmaz” anlamına gelmektedir. Şiirle mevcut metin arasındaki edebi metinlerarasılık ilişkisi hem lafzî hem de manevîdir. Şiirde, şairin önceki metinle aynı kelimeleri kullandığı, farklı tarz ve bağlamlarla *ictirâr* yani (tekrarlama) yöntemiyle önceki metnin delalet ve anlamlarından yararlandığı görülmektedir. Şair bu üslupla amacını açıklamayı hedeflemektedir. O da, bir şeye yakın olmanın ondan nasibi artırmayacağı düşüncesidir.

Edebi Karakterlerle Metinlerarasılık

Batı Afrika Şairleri, öykünme ve istifade etme bakımından şiirle yetinmemişlerdir, şiirlerinde edebi karakterlere de yer vermişlerdir. Bu karakterlerle -olumlu ve olumsuz- metinlerarasılık ilişkisi kurmuşlardır. Karakterlerle metinlerarasılık kurma yöntemleri ise, şairden (adı veya soyadı) bahsetmek, onunla ilgili durumlardan (sevgilisi, evi ve şöhreti gibi) bahsetmek veya ona atfedilen meşhur bir sözden bahsetmektir.

Bunun örnekleri arasında, şair Lamin Diang’ın amcakisına olan sevgisini izah etmek için söyledikleridir:

تغنى	قبل	كوني	من	تغنوا	لظبيات	حسان	فاتنات
أذاقت	قلب	عنتره	ما	أذاقت	عبيلة	في	السابقات
بنينة	ألهمت	قبلي	جميلا	سواحر	من	قصائد	خالدات
فهذي	سنة	ثبت	قديما	ستبقى	كالجبال	الراسيات	

Şarkı söyleyenler benden önce şarkı söylediler, Güzel çekici kızlarına

Antaran’ın kalbi Ubeyle çektiği sıkıntıyı çekti, önceki yüzyıllarda

Önümde güzel bir öpücüğe ilham veren kıvrımıyla, ölümsüzlerin şiirlerinden bir sihirbaz

Bu, demirli dağlar gibi kalacak eski ve kanıtlanmış bir yöntemdir (Maiga, 2012: 7).

Şair, başına gelen sıkıntıları ve talihsizlikleri izah etmeye çalışmış ve şunu dedi: ilk flört eden ya da aşk tuzağına düşen kişi o değildim. Aşk ve onu uğruna acı çekmek eski bir gelenektir. Kutsal kalacak ve takip edilecektir; bu yüzden yaşlıya merhamet etmez ve ona asla acımaz.

Malili şair Ömer Traore’nin أركب الأشعار مرتجلا (doğaçlama şiirler yazan benim) adlı şiirinde, şiirselliğiyle övüldüğü ve kendisi usta bir şair olduğu anlatan beyitler örneklerimiz arasında yer almaktadır:

لا تعجبوا شاعر الكونين منغمس	في	بحر	فاطمة	الزهراء	ملتحم
أنا الذي أركب الأشعار مرتجلا	في	كل	بحر	وبالأوزان	التزم

أنا على المتنبي رائد الأدب لا أرتضي زعنفا والكل قد علموا
قد سار ذكرى جمىلا مشرق الدول والغرب قد سار فيه اختارنى الأمم

Şaşmayın Kâinatın şairini, Fatimetü Zehra'nın denizinde batmış

Doğaçlama şiirler yazan benim, Her kalıpta ve vezinlere riayet ederim

Mutanabbi üstünde edebiyatın öncüsüyüm Öfkeyi kabul etmiyorum ve herkes biliyor

Namım ülkelerin doğusuna kadar gitti ve Batısına da ulaştı, milletler beni seçti (Ture, ts: 89).

Şair Muhammed el-Emin Diaby, مآثر ومفاخر (başarı ve gurular) adlı şiirinde Arap-İslam kültürünün nelere ulaştığını göstermek amacıyla bir grup edebi karakterlerin isimlerini zikretmektedir:

وإذا بنو السودان أضحوا قمة	في العلم في كل الفنون تبحروا
أضحى بكل قبيلة منهم على	مرّ الزمان زهيرهم أو عنتر
فتناقلوا أشعارهم وتكاتبوا	وتجمعوا بعكاظهم وتجمهروا
بانت سعادهم فقال زهيرهم	فيها كلام الحب لا يتكرروا
وهجا جريرهم، وفاخر عمرهم	وبكوا على أطلالهم، واستعبروا
وشدا بليلي قيسهم في عفة	واهتز امرؤ قيسهم يتبختر
وأتى أبو تمامهم بقصائد	منضودة تسبي القلوب وتبهر
وتأوهت خنساءهم برثائها	صخرا من السودان لا يتنكر
تركوا على مرّ الزمان معارفا	كتبوا بها تاريخهم وتذكروا
وتبحروا في النحو حتى إنه	أضحى لديهم سيبويه أقدر
وسطوا على العقد الفريد فلم يعد	عقد فريدا، بل عقودا تكثر
نسجوا على نسج ابن مالم وارتقوا	مراقى الحريري عنه لم يتأخروا
بل زاحموا الياقوت في بلدانه	فتفننوا، وتعمقوا وتبحروا

Bir anda Sudan oğulları bir zirvede oldular, bilimde, tüm sanatlarda uzmanlaştılar

Her kabilesini kurban etti, Zamanla Zühayr 'leri veya Antara'ları

Öyleyse şiirlerini birbirilerine aktarılıp yazıştılar, ukkâz'larında toplanıp kalabalıklaştılar

Suâd'ları gitti ve Zühayr'leri, içinde tekrar edilmeyen aşk sözlerini olduğunu söyler

Cerîr 'leri hiciv yaptı, Amr'ları iftihar etti, Atlâlları (Yıkıntıları) için ağladılar ve geçtiler

İffet içerisinde Kays'ları Leyla'ya bağlandı, İmruu'l-kays'ları kibirlenerek havalara uçtu

Ebu Temmâm'lar kalpleri büyüleyen, esir alan uyumlu kasideler getirdi

Hansa'ları mersiyesiyle ah çekti, Sudan'dan inkâr edilmeyen bir Sahr.

Zamanla bilgiler bıraktılar, onunla Tarihlerini yazdılar ve hatırladılar

Daha iyi bir Sîbeveyh'leri oluncaya kadar nahiv ilminde uzmanlaştırdılar

ikdü'l-ferid'den intihal yaptılar ve artık bir değil, artan ikdü'l-ferid'ler olmuştur

İbn Malik'i örnek almışlar, Hariri'nin makamına yükseldiler, ondan geç kalmadılar

Aksine Yakut'un el-Buldan adı eseriyle yarıştılar, Böylece ustalaştılar, derinleştiler ve bilgin olmuşlar (Diaby, ts: 14).

SONUÇ

Bu makale, Batı Afrika bölgesinin Arap şiirindeki metinlerarasılık olgusunu inceleyip analizini yapmıştır. Bu şiirlerdeki metinlerarasılık olgusu incelenirken açığa çıkan sonuçlardan bazıları şunlardır:

Afrikalı şairler, şiirlerinde eski metinlerle çeşitli edebi metinlerarasılık yapmış, tek bir biçimle sınırlı kalmamışlardır; aksine şiirlerinin mısraları arasında metinlerarasılık çoktur ve onların şiirlerinde de mevcuttur. İmru'l-Kays, Hansâ, A'sâ, Kâ'b b. Züheyr, Hassân b. Sabit, Ebu Temmâm, Mütenebbî, Ferezdak, Fâzâzî, Bûsirî, Şeyh İbrahim Enyâs el-Kulhî gibi eski ve çağdaş şairlerden doğrudan veya dolaylı, kısmen veya tamamen etkilenmişlerdir.

Bu çalışma ile Batı Afrika bölgesindeki şairlerin Arap edebi mirasının anlamlarından yararlanarak güçlendirdikleri farklı şiir ve yaşam deneyimlerini ifade etme yetenekleri ortaya çıkmaktadır. Şairler önceki anlamı yalnız biçim ve içerik olarak türetmemişlerdir, Aksine birçok durumda, farklı bir anlam taşıyan yeni bir sanatsal mimari inşa ederken, bir öncekinin anlamından yararlanmışlardır. Şiirlerinde yer alan özümseme metinlerarasılık, Afrika kıtasında hâkim olan kültürün kanıtıdır.

Edebi metinlerarasılık, eski şairlerin deneyimlerini ve şiirlerinin içeriğini özümstedikleri ve onları şiirsel deneyimlerinde yeniden temsil ettikleri için Afrika şairlerinin şiirsel deneyimlerini şekillendirmede etkili olmuştur. Bu onların şiirsel metinlerini zenginleştirmiş ve onları geçmişle bugün arasında uyumu yakalayabilecek hale getirmiştir.

Şairin şiirsel deneyimlerini zenginleştirebilmesini sağlayacak edebi mirastan yararlanması geniş bir kültüre sahip olmasını gerektirir. Buna göre Batı Afrika şairlerinin şiir deneyimleri zengin bir metinlerarasılık içermektedir. Bu doğrultuda kendilerini birçok farklı kültürle beslediklemiştir.

Şairlerin eski edebi mirasa dönüp ondan yararlanmaları, şiirlerinin etkileyici anlamlara ve soyut niteliklere atfedildiğine dair açık bir kanıttır. Bu, modern çağın gerçekleriyle çelişmez, aksine çeşitli gerçekçi bilgileri barındırabilmişlerdir. Bu, aynı zamanda şiirsel mirası güçlendirmedeki olağanüstü yeteneğin kanıtıdır.

KAYNAKÇA

A'sâ, M., (1950). Dîvânü'l-A'sâ el-kebir Meymûn b. Kays. thk. Muhammed Hüseyin. Mektebetü'l-Âdâp, İskenderiye.

Adîkeliken, D., (ts.). el-Kaside ed-dâliye ez-zehdiye ve beyânü fazlı et-taalluk bi ricâli's-sûfiyye. y.y. Lagos.

Albî, E. İ., (2005). er-Riyad. Matbaatu Albî, İlvern.

Amr K., (1991). Dîvânu Amr b. Külsûm. thk. Emel Bedi Yakup, Dârü'l-kitabi'l-Arabi, Beyrut

- Âzâm, M., (2000). en-Nasu'l-gâib: tecelliyâtü't-tenâs fi's-şii'r'il-Arabi, dirâse, ittihâdu'l-Küttâb el-Arap, Dimeşk.
- Belkûkî, A., (2000). Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, Müessesetü Hindâhî li't-ta'lim ve's-Sekâfe, Kahire.
- Buhterî, V. U., (ts.). Dîvânü'l-Buhterî. thk. Hasan Kâmil, Mısır: Dârü'l-maarif, y.y.
- Câhiz, O., (1969). el-Hayavân. thk. Abdüsselam Muhammed Harun, el-Mücema' el-ilmî el-Arabi el-İslami, Beyrut.
- Cevherî, İ. H., (1999). es-Sihâh fi'l-luğa, Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut.
- Dabbî, M., (1920). el-Mufaddaliyât ma'h şerh Ebî Muhammed el-Enbârî. thk. Karlos Yakup, Matbaatü'l-Âbâ' el-yesûiyyin, Beyrut.
- Dâğırî, M., (2007). en-Nevâfihü'l-itriyye, Şeriketü'l-Kudus, Kahire.
- Dûbiyâzi, M., (1996). Nazariyyetü't-tanâs, trc. Abdürrahim, Mecelletü alâmât, Fas.
- Ebû'l-Atâhiye, İ. K., (1986). Dîvânu Ebû'l-Atâhiye, Dâru Beyrut li't-tibaa ve'n-neşri, Beyrut.
- Ebû'l-Mudarrab, Z., (1997). Dîvânu Kâ'b b. Züheyr. thk. Ali Fa'ûr, Dârü'l-kutubi'l-ilmîye, Beyrut.
- el-Malî, Ş. İ., (2018). Gâyet'l-ereb fi rihleti't-talep, Dâru Salih, Kahire.
- Ensârî, H. S., (1994). Dîvânu Hassân b. Sâbit. thk. Abdu Ummuhana, Dârü'l-kutubi'l-ilmîye, Beyrut.
- Fâhûrî, H. (1983). Târihu'l-edebi'l-Arabi, el-Mektebe el-Bûlisiyye, Beyrut.
- Ferezdak, H., (1987). Dîvânü'l-Ferezdak. thk. Ali Fa'ûr, Dârü'l-kutubi'l-ilmîye, Beyrut.
- Halebî, B., (ts.). el-Muktefâ min sîreti'l-Mustafa. thk. Mustafa Muhammed, Dârü'l-hadis, Kahire.
- Hamdânî, F., (2003). Dîvânu Ebû Firâs el-Hamdânî, Dârü'l-kutubi'l-ilmîye, Beyrut.
- Hamdânî, S., (2013). et-Tanâs fî şii'rî Şâkir es-Seyyâb, Dâru meclîyi li'n-neşri ve'tevzii, Amman.
- Hamevî, Y., (ts.). Mu'cemü'l-büldân, Dâru Sâdır, Beyrut.
- Hammâd, M., (1998). Tedâhulu'n-nsûs fi'r-rivâye el-Arabiyye, el-Heye el-Amme li'l-kitap, Kahire.
- Hansâ, T., (2004). Divânü'l-hansâ. thk. Hamdû Tammâs, Dârü'l-maarife, Beyrut.
- Hutey'e, C., (ts.). Dîvânü'l-Hutey'e, Dârü'l-Maarife li't-tibaa ve'n-neşri ve't-tevzii, Beyrut.
- İbn Fâris, A., (1999). Mu'cemü mekâyîsi'l-Luga, Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, Lübnan.
- İbn Manzûr, M., (2003). Lisânü'l-Arap, Dâru Mektebetü'l-hilâl, Beyrut.
- İbnü'l-Mu'tez, M., (ts.). Dîvânu İbni'l-Mu'tez. Beyrut: Dâru Sadır, t.y.
- İbnü'l-Mukaffâ', A., (1999). el-Edebü'l-kebîr ve'l-edebü's-şagîr. thk. İnâm Fevval, Dârü'l-kitabi'l-Arabi, Beyrut.
- İbşîhî, B. M., (1986). el-Müstetraf fi külli fennin müstezraf. thk. Müfit Muhammed, Dârü'l-kutubi'l-ilmîye, Beyrut.
- İlverî, A. A., (1983). Lübâbu'l-Edeb, Matbaatü's-Sekâfe el-İslamiye, Lagos.

- İlverî, Â. A., (ts.). el-Fevâkihü's-Sâkita, Merkezu't-ta'lîmü' l-Arabi, Lagos.
- İlverî, Â., (1981). Nizâmu't-ta'lîmi'l-Arabi ve târihuhu, Dârü'l-Arabiyye, Beyrut.
- İmru'l-Kays, H., (1984). Dîvânu İmru'l-Kays. thk. Muhammed Ebu'l-Fazıl, Dârü'l-Maarif, Beyrut.
- Kaba, İ., (2011). Eş-şi'ru'l-Arabî fi'l-garbi'l-İfîki hilale'l-Karnî'l-işrin el-mîlâdî, Menşûrâtî'l-munazzameti'l-islâmiyye li't-terbiye ve'l-ulum ve's-sekâfe, İSESKO.
- Kebîr, E., (2013). et-Tanâsu'-ş-şîiri fi'ş-şîir'il-Arabi en-Nijeri: kesâidü Muhammed Cemil sâdis enmûzecen, el-mu'temerü'l-vatani li cemiyeti müderrisi el-lugati'l-Arabiyyeti ve âdâbiha bi Nijerya, Nijerya.
- Keşşât, M. (1997). A'lâmûn nine's-sahara, Darü'l-Mülteka li't-tibaa ve'n-neşri, Beyrut.
- Keşşât, M., (1996). Min mekâid şuarâ-'il-Arap fi's-sahara, Şeriketü'l-mülteka li't-tibaa ve'n-neşri ve't-tevzii, Beyrut.
- Keşşât, M., (1996). Nemâzicun mine'ş-şîir'il-Arabi fi's-sahara, Şeriketü'l-mülteka li't-tibaa ve'n-neşri ve't-tevzii, Beyrut.
- Krsteva, J., (1997). İlmu'n-nas, tr. Ferit ez-Zâhî, Dâru Tübkâl li'n-neşri, Kazablanka.
- Kulhî, İ., (ts.), Mecmuu kesâidi'l-mevlidi'n-Nebevî, y.y. Senegal.
- Kulhî, İ., (ts.). ed-Devâvînu's-sitte, y.y. Senegal.
- Lûşîn, N., (1424). et-Tanâs beyne't-turâs ve'l-muâsara, Mecelletü Ummü'l-Kurâ li ulûmi'ş-şerîati ve'l-lugati'l-Arabiyyeti, Safer, Mekke.
- Macit, C., (2003). et-Tanâs ve't-telakkî, dirâsâtun fi'ş-şîir'il-Abbâsî, Dâru'l-kindî, Amman.
- Muhammed, A., (1992). Tahlilü'l-hitabi'ş-şîirî, istrâtejiyetü'n-tenâs, el-Merkezü's-Sekâfî el-Arabi, Kazablanka.
- Muhammed, B., (1985). Hedâsetü's-suâl, Dâru'tenvîr li't-tibâa ve'n-neşir, Beyrut.
- Musa, M., (2011). “et-Tevesşülâtü fi'ş-şîir'il-Arabi en-Nijerî: esbâbun ve itticâhâtun”. Mecelletü cîl ed-Dirâsâti'l-Edebiye ve'l-fikrîye, sayı 45 cilt 4 Ocak, s. 64.
- Mütenebbî, T., (2004). Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, Matbaatü'z-Zehra li'l-i'lâmi'l-Arabi, Kahire.
- Nahvi, H., (1987). Bilâdu'ş-şînkî: el-menâre ve'r-ribat, el-munazzame el-Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-ulum, Tunus.
- Ömer, M., (1988). Şeyh Ebubekir el-Atîk ve dîvânühu hedîyyetü'l-Ahbâb ve'l-hillân, Matbaatü'z-Zehra li'l-i'lâmi'l-Arabi, Kahire.
- Ömerî, H., (2007). İşkâliyyetü't-tenâs: mesrehiyyetü Sadullah enmûzecen, Dâru'l-kindî li'n-neşri, Amman.
- Revâşide, S., (1986). Meânî en-nas, Müessetü'l-Arabiye li'idirâsati ve'n-neşri, Beyrut.
- Salik, A., (ts.). Mersiyyetü Muhammed et-Tahir, Mektebetü Mahmud Dedep Hammû, yazma eseri, Timbuktu.
- Sekâfî, O., (ts.). el-Veziriyât, y.y. Nijerya.
- Sise, E., (ts.). Resâu Burûm Cemil, özel kütüphane, yazma eseri, Senegal.
- Şînkîfî, M., (ts.). Divânü'l-hazeliyyin, ed-Dârü'l-kavmiyye li't-tibaa ve'n-neşri, Kahire.

Tebrîzî. H., (1994). Şeyhu dîvânî Ebî Temmâm, thk. Raci el-Esmer, Dârü'l-kitabi'l-Arabi, Beyrut.

Todorov, T., (1987). Fi usûl'il-Hhitâb en-nakdî el-cedit. trc. Ahmed el-Medînî, Dâru's-şuûn es-sekâfiyye, Bağdat.

Tuğrânî, A., (1986). Dîvânü't-Tuğrânî. thk. Ali Cevat-Yahya el-Cubûrî, Metâbiu'd-Devha el-Hadise, Devha.

Vezir, C., (ts.). Dîvânu ithâfî'l-kârî' bibâdi kesâidi Muhammed el-Buhârî, özel kütüphane, yazma eseri, Nijerya.

Yorbâvî, A., (2016). Vemdetün min düneri şeyh Ebu'l-fetih, y.y, Nijerya.

Hyperreality in Gaming from the Perspective Baudrillard

Serap SARIBAŞ

Dr. Öğretim Üyesi KMÜ, Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı

serapsaribas@kmu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4079-8024>

Makale Başvuru Tarihi : 30.11.2021

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

ABSTRACT

Keywords:

Virtual and Integral Reality,
Hyperreality,
Simulation,
Jean Baudrillard.

The notion of reality has been a subject of debate since the prominent ancient Greek philosophers Aristotle, Plato, and Heraclitus started searching for the essence of truth and reality. While Plato based his philosophy on the concept of reality, a definite consensus about what constitutes reality has yet to be reached, even today, due to its complex nature. There are two agreed upon ways to understand reality: objectively and subjectively. Objective reality relates to the physical while perceptions comprise subjective reality. Although reality is divided into these two categories in the simplest sense, a new phase has commenced with the postmodern age. Rather than seeking the nature of reality or attempting to understand the source of reality, questions have now been raised related to how technological changes have affected the existence of reality. Questions such as whether reality truly exists or what the real world is have emerged due to the steady influx of messaging and imagery delivered by technology. In this postmodern world, images lose their point of reference and no longer illustrate reality accurately. Thus, the purpose of this paper is to understand the concept of reality in digital environments from the perspective of Jean Baudrillard with a focus on virtual reality, as it is based on the Internet, computer games, arcade games and simulation programmes.

Keywords: Virtual and Integral Reality, Hyperreality, Simulation, Jean Baudrillard

Baudrillard'a Göre Oyunlarda Hipergerçekçilik Kavramı

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Sanal ve Bütünsel Gerçeklik,
Hipergerçekçilik,
Simülasyon,
Jean Baudrillard.

Gerçeklik kavramı doğrunun ve gerçeğin özünü araştırmaya koyulan öne çıkan antik Yunan filozofları Aristoteles, Platon ve Heraklitos'dan beri tartışma konusu haline gelmiştir. Platon kendi felsefesini gerçeklik kavramı üzerine temellendirirken, gerçekliği oluşturan asıl özün ne olduğuna dair belirli bir ortak kanı, meselenin karmaşık yapısından dolayı bugün dahi oluşturulamamıştır. Gerçekliği anlama noktasında iki ortak kavram ön plana çıkmaktadır: nesnel olarak ve öznel olarak. Nesnel gerçeklik fiziksel olanla ilgiliyken algılar öznel gerçeklik içerir. Gerçeklik en basit manada bahse konu iki kategoriye bölünse de post modern çağ ile yeni bir faza geçilmiştir. Gerçekliğin özünü aramaktan ya da gerçekliğin kaynağını anlamaya çalışmaktan ziyade teknolojik değişimlerin gerçekliğin var oluşunu hangi biçimlerde etkilediğine ilişkin sorular yöneltilmeye başlandı. Teknoloji sayesinde süreklilik gösteren bir mesajlaşma ve imgeleme akışına bağlı olarak gerçekliğin hakikaten var olup olmadığına ya da gerçek dünyanın aslında ne olduğun dair sorular yükselir oldu. İçinde bulunduğumuz post modern dünyada, imgeler referans noktasından uzaklaşarak gerçekliği artık tam manasıyla resmedememektedir. Bu nedenle, bu makale, Fransız düşünür Jean Baudrillard'ın bakış açısından hareketle, internet, bilgisayar oyunları, atari oyunları ve simülasyon programları üzerine inşa edilen sanal gerçeklik kavramına odaklanarak dijital ortamlardaki gerçeklik kavramını anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal ve Bütünsel Gerçeklik, Hipergerçekçilik, Simülasyon, Jean Baudrillard.

INTRODUCTION

Jean Baudrillard, a French philosopher, has stimulated the postmodern world with his theories on contemporary issues such as popular culture, consumerism, and the media. He developed McLuhan's "Communications Theory" that proposes "the medium is the message" (McLuhan, 2001) and explored how media can devastate our perception of reality. Upon witnessing advancements in computer technologies, he took studies on the developments in technology one step further and focused on virtual reality. To grasp this hyperreality fully, one should acknowledge Baudrillard's theories on the concept of reality. He has stated that the procession of Simulacrum, which replaces reality through false images or representations, has four stages as indicated by the various stages of signs. In each stage, the reality of these images or representations is distorted until the reality no longer exists. What is left is only these simulations. Bill Nichols states that "Baudrillard no longer perceives a reality out there but only images that simulate something that is no longer accessible except through these simulations" (Nichols, 1992:6). For Baudrillard, these simulations are "more real than the real", and this is what he calls "the hyperreal" (Baudrillard, 1990:11). Hyperreality links Baudrillard with virtual reality (VR), as the critic Benjamin Wooley claims. In VR, simulation does not only look real, but also feels like real by affecting the five senses. Keep has stated that "VR looks forward to a time when its simulated worlds will seem more real than the real, when the latter will come to have the uncanny sense of appearing similar to the virtual" (Keep, 1993:4). Even Baudrillard himself accepts the superiority of Virtual Reality over reality in that VR is a type of ultra-reality which ends both reality and illusion. VR is such a complete reality that Baudrillard also refers to it as integral reality. In the sphere of integral reality, a multidimensional world can be experienced. Baudrillard supports his thesis on imagery and its referents in his essay "Violence of the Virtual and Integral Reality". For him, these digital and synthesized images are pure creations in the cyberspace and do not have real references (Baudrillard, 2005b:4). The real is so miniaturised that it does not even have time to happen.

CYBERNETIC WORLD

In the cybernetic world, there is a dimension of interactivity "that is based on immersion, immanence, and immediacy, and which is marked by the invention and embrace of a progressively artificial reality" (Barron, 2011:394). As the final stage of simulation, the original loses its real reference, and these invented simulations become substitutes for the real world. VR surrounds people completely, and interactivity makes them feel like what they are experiencing is real. *World of Warcraft* is a massively popular multiplayer online role-playing game (MMORPG) that requires interactivity with other players. *Warcraft* takes place in a specially created world known as Azeroth and users begin the play by creating avatars which can be of any race and class. The players can interact with non-player characters and other players world-wide. Virtual Reality has thus abolished distances everywhere: "between the sexes, between opposite poles, between the stage and the auditorium, between the protagonists of the action, between the subject and the object, between the real and its double" (Baudrillard, 2005a:57). Also, players are so immersed in this artificially created world that they can lose contact with reality and daily life. In particular, children and teenagers are more greatly affected by the hyperreality of this cyberspace. They begin to behave as their avatars from the game and tend to talk about their characters and the fantastic world in which they fulfil certain duties to progress.

Interactivity is not only related to computer games but can also be seen on the Internet where people have the aim of communicating with others. Chat rooms are the best places for interactivity. However, chat room users tend to create "avatars" of themselves in this virtual space as well. Just as gamers create characters for games, chat room users can create a new identity and character, too. Many give false descriptions about themselves which are closer to their ideal man or woman. In addition, users can have multiple identities by signing in with different accounts. They can differ racially, culturally, economically, and they can choose their sex. Moreover, the real self is not important as is the imagined construction of it; the digitally constructed 'self' precedes reality. Gillis (2002:210) states that "The decentring power of cyberspace has enabled the subject to disappear into the 'hyperreality' of digital reproductions and representation that" "bears no relation to any reality whatever: it is its own pure simulacrum" (Baudrillard, 1983:11).

The interactivity of cyberspace enables people to get involved in different realities much more than television. Specifically, in online gameplay, game worlds allow interactivity in virtual worlds. *Second Life* (Rosedale, 2003) is an online virtual game by Linden Lab which offers a chance to escape from the reality of daily life and offers multiple realities for its users. When people first log in, they encounter an avatar who is their online 'self'. This self has limited abilities such as walking, getting dressed, and more supernaturally, flying. Users are free to dress however they like, which may be impossible in their daily life. Players craft physically perfect bodies, and beautiful faces stroll over the planet that is made up of grids. Men have muscles, while every woman looks like a super model. The degree of interactivity is so high that players even form political groups to defend their rights in the play. The Second Life Liberation Army is a virtual revolutionary group who stress the lack of democracy in the play. They criticize land purchases and the use of Linden Dollars as currency of the virtual world. Players have to pay real money to purchase Linden Dollars and property in the game. The group is against the commercialisation of *Second Life*, and they even protested by shooting virtual guns in front of a virtual American Apparel store. Criminal acts can also be carried out in this game. For example, virtual terrorists with virtual bombs can disturb other users. The verisimilitude of the game is great in this sense as users are able to do many things which they may not dare to do in reality.

Second Life (SL) differs from other online games due to its lack of a certain narrative. There are no foes to defeat or no quests to complete to progress in the game. Bakioglu as cited in Barron (2011:397) asserts:

To the uninitiated, SL appears to be unusual beast, primarily because it is unlike any other media content that he or she is accustomed to consuming. While structurally speaking, it is similar to massively multiplayer online games... such as World of Warcraft (WoW), Matrix Online, Star Wars Galaxies, where players play a predefined game, *Second Life* is more like the social worlds There and Habbo; which, unlike game worlds, do not have pre-set goals for its players.

Second Life allows players to create their own narratives with themselves as the protagonists. They create their own virtual worlds where they have rights to buy property and even run their own businesses by buying and selling objects using real money. The places characters can visit are also taken from the real world. For example, property can be purchased in Brazil or the perfect Aegean escape can be booked in Santorini. The game also has its own special virtual world, where you can watch the machinima, a special programme filmed with a virtual cast. The multi-layered nature of the game enables you to witness a virtual world within a virtual world, the highest point in integral reality. Thus, players can spend hours in this virtual world since it can be much more interesting than ordinary mundane lives. Some even daydream of *Second Life* during the day as an escape from real life, creating an experience far beyond simply simulative as the game can cause reality to merge with the virtual. As players get more and more used to the game and feel better when they are online, "the real can potentially become less distinct and more distant" (Barron, 2011:398). A postmodern film, *Ben X* (Balthazar, 2007), successfully depicts the life of an autistic boy addicted to gaming, who retreats into virtual reality in order to escape the bullying he faces at school. To escape this 'reality', he turns to cyberspace, to an online game called *Archlord*. In contrast to his real life, he is a very brave hero in the game.

Such immersion in virtual reality may have some psychological effects on players such as addiction to gaming or the Internet. Today, many teenagers in particular can face these kinds of problems and often require counselling for their obsessions. VR has such a great effect in our lives that it can even cause relationships to break down. People lose contact with their families, relatives, and friends; they establish new social circles surrounded by digitally constructed identities. Virtual adultery, which is popular in games such as *Second Life* and *Travian* (2004), is another factor that can break down family. In 2008, the United Kingdom witnessed a divorce which resulted from an intimate interaction between two avatars in *Second Life*. While Amy Taylor was strolling on the planet of *Second Life*, she caught his husband, David Pollard, having sex with a female prostitute. It may seem comical to divorce because of "virtual" adultery that takes place in virtual reality but remember that the players behind these characters are real and can interact with each other. Gabby Kent, who is a lecturer in computer games at the University of Teesside, supports this idea: "In *Second Life*, all the characters are real people somewhere in the world and that's why there's always such betrayal felt" (2008). Clearly, virtual takes the place of reality and has real effects on people's lives. Therefore, Baudrillard's theory is justified with the merging of the virtual with the real to such an extent that they affect each other.

VIRTUAL WORLD

Apart from massively multiplayer online role-playing games (MMORPGs), VR also offers games which require no internet connection to play. *The Sims* (Wright, 2000) is a very popular life simulation game that can be played in many cyberspaces such as computers, PlayStations, and Nintendo Game Cubes. Although it does not allow interaction with other players of the game, the sense of reality it creates is immense and increases with each the latest edition of the game. For example, *The Sims 3* developed graphic qualities that added dimensions to the game by allowing players to feel closer to real life. As in *Second Life*, players begin the game by creating an avatar, or in this case, a 'Sim'. They have a variety of physical options they can use to create their Sims in addition to personality traits. Players can choose their homes, their partners, raise children, and try to reach the top of their virtual professional careers. The players' lives may resemble their real lives, or they may try to attain a lifestyle to which they aspire. In *The Sims 2*, players use a virtual reality simulator in the shape of a goggle as in *Second Life*. The more players accomplish in their virtual lives, the more pleasure they get from playing the game. The sense of success that is more attainable in the virtual world makes the player addicted to game. Such an immersion into virtual reality leads players into confusion between reality and hyperreality. VR substitutes itself for the real and it becomes so real that Baudrillard (2005a:72) calls it "the universal form of our modern fetishism".

Although arcade games seem antiquated when compared with the new technologies in Cybernetics, they can be considered the milestones of virtual reality. Arcade games were popular entertainment devices in the 1970s and 80s. *Pac-man*, which was released by a Japanese firm in 1980, was one of the most popular arcade games in its time. It became a social phenomenon with its popularity in the world. The narrative of game is very simple when compared with modern computer games, yet it succeeded to absorb people into its virtual reality. Interestingly, researchers at the University of Singapore created a live version of this classic video game which can be played on campus using wireless-networked backpacks and virtual reality goggles. The multidimensional nature of virtual reality that appeals to the five senses makes users question the concept of reality. Tim Guest (2008:346) claims that these technological developments "are the early signs of a collision between our world and the virtual, and very soon they might leave us unsure about which is more important".

Although VR seems most popular in the field of gaming, it is also of crucial importance in other areas. One of the most important fields which uses simulation technology is the military, which uses VR to train soldiers for specific purposes, indicating a shift from training in boot camps to virtual military bases. The US Army benefits from this kind of simulation to train its soldiers. For example, it developed the "Asymmetric Warfare Environment, a virtual model of the Earth designed for military personnel to train for combat in any global environment" (Barron, 2011:403). In addition, the US Air Force uses the specially developed military programme, The Super Cockpit. This programme differs greatly from others in its factuality since "the work performed in the virtual space is also work done in the real world; when the 'young fighter jock' downs a 'bandit' by pushing 'a phantom button on a virtual display screen,' then it is not a virtual person but a real person who dies in the bright light of a real air-to-air missile" (Keep, 1993:5). Driving schools also use specially designed simulation programmes. The so-called driver sits in a simulation machine in the shape of a real car and is expected to perform each task properly within the simulation in order to pass the exam. A multitude of special effects makes the driver feels as though they are driving on a real street. In addition to these fields, American surgeons practice on virtual cadavers to gain more experience in real life situations. Stacy Gillis (2002:209) stresses the non-existent boundaries between the real and VR: "Cyberspace undermines the symbolic distance between the metaphoric and the real, abandoning the latter by presenting an increasingly real simulation of a 'real' reality".

CONCLUSION

Ultimately, in this contemporary world, where developing technologies enable escape into a virtual reality that is more stimulating, attractive, and immersive, "Jean Baudrillard remains a key theoretical guide to the attractions of virtual reality worlds and their potential to offer different forms of experience" (Barron, 2011:405). So great was the impact of Baudrillard in the perception of the concept of reality that some computer

games pay homage to him in their virtual worlds. With his death on 6 March, 2007, *The World of Warcraft* held a virtual wake for him, and when you log into Second Life, Baudrillard's avatar can be seen. The changing nature of reality drives people to search for new forms of reality which are best found in cyberspace. As mentioned above, whether online or not, computer games offer perfect places of hyperreality or, as Baudrillard (2005b) calls it, 'integral reality'. These virtually created images have taken the place of everyday reality and given people an escape from their so-called objective reality.

REFERENCES

- Barron, L., (2011). "Living with the Virtual: Baudrillard, Integral Reality, and the Second Life." *Cultural Politics*, Vol. 7, No. 3, 391-408.
- Baudrillard, J., (1983). *Simulation* (Trans. Paul Foss). Semiotext(e), New York.
- Baudrillard, J., (1990). *Fatal Strategies*. Semiotext(e)/Pluto, New York.
- Baudrillard, J., (1994). *Simulacra and Simulation* (Trans. Sheila Faria Glaser). University of Michigan Press, Michigan.
- Baudrillard, J., (2005a). *The Intelligence of the Evil or the Lucidity Past* (Trans. Chris Turner). Bloomsbury, London.
- Baudrillard, J., (2005b). "Violence of the Virtual and Integral Reality." *International Journal of Baudrillard Studies*, Vol. 2, No. 2.
- Balthazar, N. (Director), (2007). *Ben X* [Film]. MMG Film & TV Production.
- BBC News, (2008, November 14). "How do avatars have sex?" <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7729207.stm>
- Gillis, S., (2002). "Cybercriticism." *Introducing Criticism at the 21st Century*, Ed. Julian Wolfreys, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Guest, T., (2008). *Second Lives: A Journey through Virtual Worlds*. Arrow, London.
- Iwatani, T. (1980). *Pac-Man*. Namco, Arcade.
- Keep, C. J., (1993). "Knocking on Heaven's Door: Leibniz, Baudrillard and Virtual Reality." *EJournal*, Vol. 3, No. 2.
- McLuhan, M., (2001). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Routledge, London.
- Nichols, B., (1992). *Representing Reality: Issues and Concepts in Documentary*. Indiana University Press, Bloomington.
- Pardo, R., Kaplan, J., Chilton T., (2004). *World of Warcraft*. Blizzard Entertainment, Windows, MAC OS X.
- Rosedale, P., (2003). *Second Life*. Linden Research, Inc., Windows, Linux.
- Wooley, B., (1992). *Virtual Worlds*. Blackwell, Oxford.
- Wright, W. (2000). *The Sims*. Electronic Arts, CD-ROM.

INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC ACCUMULATION

ULUSLARARASI AKADEMİK BİRİKİM DERGİSİ

Uluslararası Hakemli E-Dergi
Cilt 4 / Sayı 2 ISSN: 2757-6469